

VADOVAS

Europos nediskriminavimo teisės vadovas

© Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra, 2010.
Europos Taryba, 2010.

Leidiny s buvo baigtas 2010 m. liepos mėn.

Atgaminti leidžiama nekomerciniais tikslais, nurodžius šaltinį.

***Europe Direct – tai paslauga, padėsianti Jums rasti
atsakymus į klausimus apie Europos Sąjungą***

**Informacija teikiama nemokamai telefonu (*):
00 800 6 7 8 9 10 11**

(*) Kai kurie mobiliojo ryšio operatoriai neteikia paslaugos skambinti 00 800 numeriu
arba šie skambučiai yra mokami.

Nuotraukų autorius (viršelio ir nugarėlės): © iStockphoto

Daugiau papildomos informacijos apie Europos Sąjungą yra internete
(<http://europa.eu>).

Bibliografiniai duomenys pateikti šio leidinio pabaigoje.

Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras, 2011

ISBN 978-92-871-9978-2 (Europos Taryba)

ISBN 978-92-9192-865-1 (FRA)

doi: 10.2811/98747

Spausdinta Imprimerie Centrale Liuksemburge

SPAUSDINTA POPIERIUJE, BALINTAME NENAUDOJANT ELEMENTINIO CHLORO (ECF)

Šis vadovas parengtas anglų kalba. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (FRA) neprisiima jokios atsakomybės už vertimų į kitas kalbas kokybę.

Šiame vadove išreikštos nuomonės Europos Žmogaus Teisių Teismui nėra privalomos. Vadove minimi tam tikri komentarai ir vadovai, susiję su Europos žmogaus teisių konvencija. EŽTT neprisiima jokios atsakomybės už jų turinį ir jų įtraukimas į šį sąrašą neprilygsta jokiai šių leidinių patvirtinimo formai. Papildomi su konvencija susiję vadovai išvardyti EŽTT bibliotekos interneto puslapiuose (www.echr.coe.int/Library/).

Europos nediskriminavimo teisės vadovas

Pratarmė

2010 m. sausio mėn. Europos Žmogaus Teisių Teismas ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra nusprendė bendradarbiauti rengdami šį su nediskriminavimu susijusios Europos teismų praktikos vadovą. Džiaugiamės galėdami pristatyti konkrečius šių bendrų pastangų rezultatus.

Įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija tapo teisiškai privaloma. Be to, Lisabonos sutartyje numatyta, kad ES prisijungs prie Europos žmogaus teisių konvencijos. Šiomis aplinkybėmis nuodugnesnės žinios apie bendruosius principus, kuriuos nustatė Europos Sąjungos Teisingumo Teismas ir Europos Žmogaus Teisių Teismas, yra ne tik pageidautinos, bet iš esmės ir būtinos, kad pagrindinis Europos žmogaus teisių teisės aspektas – nediskriminavimo standartai – būtų tinkamai įgyvendintas nacionaliniu lygmeniu.

2010 m. pažymėtos 60-osios Europos žmogaus teisių konvencijos, kurios 14 straipsnyje nustatytas diskriminacijos uždraudimas, metinės ir 10-ies metų nuo dviejų pagrindinių kovos su diskriminacija Europos Sąjungoje tekstų – Rasinės lygybės ir Užimtumo lygybės direktyvų – priėmimo sukaktis. Atsižvelgiant į įspūdingą Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktiką nediskriminavimo srityje, atrodo naudinga prieinamai pristatyti vadovą su pastoviosios atminties kompaktiniu disku (CD-ROM), skirtą ES ir Europos Tarybos valstybių narių ir ne tik jų praktikuojantiems teisininkams, kaip antai teisėjams, prokurorams ir advokatams, taip pat teisėsaugos pareigūnams. Būdami pagrindiniai žmogaus teisių apsaugos puoselėtojai, jie visų pirma turi suprasti nediskriminavimo principus, kad galėtų veiksmingai taikyti juos praktikoje. Nes nediskriminavimo nuostatos įgyvendinamos nacionaliniu lygmeniu ir būtent čia pasireiškia sunkumai.

Erik Fribergh

Europos Žmogaus Teisių Teismo
kancleris

Morten Kjærum

Europos Sąjungos pagrindinių
teisių agentūros direktorius

Turinys

PRATARMĖ.....	3
SANTRUMPOS	9
1. APIE EUROPOS NEDISKRIMINAVIMO TEISĘ TRUMPAI: TAIKYMO SĄLYGOS, RAIDA IR PAGRINDINIAI PRINCIPAI	11
1.1. Europos nediskriminavimo teisės taikymo sąlygos ir pagrindinė informacija.....	12
1.1.1. Europos Taryba ir Europos žmogaus teisių konvencija	12
1.1.2. Europos Sąjunga ir nediskriminavimo direktyvos	13
1.2. Dabartiniai ir būsimieji Europos apsaugos mechanizmų pokyčiai	15
1.2.1. ES pagrindinių teisių chartija.....	15
1.2.2. JT žmogaus teisių sutartys	16
1.2.3. Europos Sąjungos prisijungimas prie Europos žmogaus teisių konvencijos.....	17
Pagrindiniai faktai	18
Papildoma literatūra	18
2. DISKRIMINACIJOS KATEGORIJOS IR GYNYBOS PRIEMONĖS	21
2.1. Įvadas	21
2.2. Tiesioginė diskriminacija.....	22
2.2.1. Nepalankus požiūris	22
2.2.2. Palyginimo objektas.....	23
2.2.3. Draudžiamas diskriminacijos pagrindas	26
2.3. Netiesioginė diskriminacija.....	29
2.3.1. Neutrali taisyklė, kriterijus ar praktika	29
2.3.2. Daranti ginamajai grupei gerokai labiau neigiamą poveikį.....	30
2.3.3. Palyginimo objektas.....	31
2.4. Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti	31
2.4.1. Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti pagal ES nediskriminavimo direktyvas.....	31
2.4.2. Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti pagal EŽTK.....	34
2.5. Specialiosios ar konkrečios priemonės.....	35
Pagrindiniai faktai	42

2.6.	Gynyba dėl mažiau palankių sąlygų taikymo pagal Europos nediskriminavimo teisės aktus.....	43
2.6.1.	Įvadas	43
2.6.2.	Bendro pobūdžio gynybos priemonių analizė	44
2.6.3.	Bendro pobūdžio gynybos priemonių taikymas	45
2.6.4.	Konkrečios gynybos priemonės pagal ES teisę	46
2.6.4.1.	Tikras profesinis reikalavimas.....	47
2.6.4.2.	Religinės institucijos	50
2.6.4.3.	Išimtys dėl amžiaus.....	51
	Pagrindiniai faktai	54
	Papildoma literatūra	54
3.	EUROPOS NEDISKRIMINAVIMO TEISĖS TAIKymo SRITIS.....	57
3.1.	Įvadas.....	57
3.2.	Kam pagal Europos nediskriminavimo teisę taikoma apsauga?	58
3.3.	Europos konvencijos taikymo sritis: 14 straipsnis ir Protokolas Nr. 12.....	60
3.3.1.	Konvencijoje nustatyto diskriminacijos uždraudimo pobūdis	60
3.3.1.1.	Konvencijos apimamos teisės	60
3.3.1.2.	Konvencijoje nustatytų teisių taikymo sritis	61
3.3.1.3.	Protokolas Nr. 12	63
3.4.	ES nediskriminavimo direktyvų taikymo sritis.....	64
3.4.1.	Užimtumas	64
3.4.1.1.	Galimybė įsidarbinti	65
3.4.1.2.	Darbo sąlygos, įskaitant atleidimą ir užmokestį.....	65
3.4.1.3.	Profesinio orientavimo ir mokymo prieinamumas.....	67
3.4.1.4.	Darbuotojų ir darbdavių organizacijos.....	68
3.4.1.5.	Europos konvencija ir užimtumo kontekstas.....	68
3.4.2.	Galimybė naudotis rūpybos sistema ir socialinės apsaugos formomis	69
3.4.2.1.	Socialinė apsauga, įskaitant socialinį draudimą ir sveikatos priežiūrą.....	69
3.4.2.2.	Socialinės lengvatos	70
3.4.2.3.	Mokslas	71
3.4.2.4.	Europos konvencija ir rūpybos bei mokslo kontekstas.....	72
3.4.3.	Galimybės naudotis tiekiamomis prekėmis ir tiekiamomis paslaugomis, įskaitant būstą	73
3.4.3.1.	Europos konvencija ir prekių bei paslaugų, įskaitant aprūpinimą būstu, kontekstas.....	76

3.4.4.	Teisė kreiptis į teismą.....	77
3.4.4.1.	Europos konvencija ir teisės kreiptis į teismą kontekstas.....	78
3.5.	Konvencijos taikymas už ES teisės taikymo ribų	79
3.5.1.	„Asmeninė sritis“. Privatus ir šeiminiis gyvenimas, įvaikinimas, namai ir santuoka	79
3.5.2.	Dalyvavimas politikoje. Saviraiškos, susirinkimų ir asociacijos laisvė ir laisvi rinkimai.....	81
3.5.3.	Teisėsauga	82
3.5.4.	Baudžiamosios teisės klausimai.....	84
	Pagrindiniai faktai	84
	Papildoma literatūra	86
4.	DRAUDŽIAMI DISKRIMINACIJOS PAGRINDAI	87
4.1.	Įvadas	87
4.2.	Lytis	88
4.3.	Seksualinė orientacija.....	95
4.4.	Negalia	97
4.5.	Amžius.....	100
4.6.	Rasė, etninė priklausomybė, odos spalva ir priklausymas tautinei mažumai.....	101
4.7.	Pilietybė ar tautinė kilmė.....	104
4.8.	Religija ar tikėjimas	108
4.9.	Kalba	111
4.10.	Socialinė kilmė, gimimas ir turtinė padėtis.....	113
4.11.	Politinės ar kitokios pažiūros.....	114
4.12.	„Kiti pagrindai“	115
	Pagrindiniai faktai	116
	Papildoma literatūra	117
5.	ĮRODINĖJIMAS NEDISKRIMINAVIMO TEISĖJE	119
5.1.	Įvadas	119
5.2.	Įrodinėjimo pareigos pasidalijimas	120
5.2.1.	Veiksniai, kurių nereikia įrodyti.....	123
5.3.	Statistinių ir kitų duomenų vaidmuo	124
	Pagrindiniai faktai	129
	Papildoma literatūra	129

BYLŲ SĄRAŠAS	131
Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika	131
Europos Teisingumo Teismo praktika	131
Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika	134
Europos socialinių teisių komiteto praktika	137
Žmogaus teisių komiteto praktika.....	137
Nacionalinių teismų praktika.....	138
TEISINIŲ TEKSTŲ SĄRAŠAS.....	141
Tarptautiniai aktai	141
ES aktai	142
PAPILDOMA KOMPAKTINIAME DISKE PATEIKIAMA MEDŽIAGA.....	143
ŠALTINIAI INTERNETE.....	145
PASTABOS DĖL NUORODŲ.....	147

Santrumpos

CRPD	JT konvencija dėl neįgaliųjų teisių
ES	Europos Sąjunga
ESTK	Europos socialinių teisių komitetas
ET	Europos Taryba
ETT	Europos Teisingumo Teismas (dabar Europos Sąjungos Teisingumo Teismas)
EŽTK	Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija
EŽTT	Europos Žmogaus Teisių Teismas
FRA	Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra
JT	Jungtinės Tautos
TŠP	trečiosios šalies pilietis
ŽTK	Žmogaus teisių komitetas

1

Apie Europos nediskriminavimo teisę trumpai: taikymo sąlygos, raida ir pagrindiniai principai

Šiame įvadiniame skyriuje paaiškinama Europos nediskriminavimo teisės kilmė, taip pat dabartiniai ir būsimieji materialinės teisės ir apsaugos procedūrų pokyčiai.

Iš pat pradžių svarbu pažymėti, kad ir teisėjai, ir prokurorai privalo taikyti pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvų apsaugos konvenciją (EŽTK) ir pagal Europos Sąjungos (ES) nediskriminavimo direktyvas nustatytas apsaugos priemones neatšizvelgdami į tai, ar teismo proceso šalis jomis remiasi, ar ne. Nacionaliniai teismai ir teisingumo vykdytojai neturi apsiriboti šalių pateiktais teisiniais argumentais – jie turi nustatyti taikytiną teisę remdamiesi susijusių šalių pateikta faktų matrica; iš esmės tai reiškia, kad bylos šalys, teikdamos savo argumentus ir įrodymus, iš tikrųjų renka, ar bus keliamas reikalavimas nediskriminuoti. Tai kyla iš kiekvienoje atitinkamoje sistemoje matomų pagrindinių teisinių principų, pavyzdžiui, netiesioginio ES teisės poveikio ES sudarančiose 27 valstybėse narėse ir tiesioginio EŽTK taikomumo, kuris reiškia, kad jos turi būti laikomasi visose ES ir Europos Tarybos (ET) valstybėse narėse. Tačiau šiam reikalavimui taikomas vienas svarbus apribojimas ir jis susijęs su bet koku taikytinu senaties terminu. Prieš nuspręsdami taikyti apsaugos nuo diskriminacijos priemones, praktikuojantys teisininkai turi susižinoti visus svarbius nagrinėjami jurisdikcijai taikomus senaties terminus ir nustatyti, ar atitinkamas teismas gali nagrinėti atitinkamą klausimą.

Praktinės viso to pasekmės yra tai, kad praktikuojantys teisininkai, jei tinkama, nacionaliniuose teismuose ir institucijose gali remtis atitinkamais nediskriminavimo teisės aktais ir susijusia teismo praktika.

Todėl būtina, kad praktikuojantys teisininkai nusimanytų apie nediskriminavimo srityje šiuo metu veikiančias sistemas, jų taikymą ir tai, kaip jos yra taikomos konkrečiose situacijose.

1.1. Europos nediskriminavimo teisės taikymo sąlygos ir pagrindinė informacija

Sąvoka „Europos nediskriminavimo teisė“ reiškia, kad yra bendra visą Europą apimanti su nediskriminavimu susijusių teisės aktų sistema, tačiau iš tiesų ji sudaryta iš įvairių sistemų. Šiame vadove daugiausia remiamasi EŽTK ir ES teise. Šių dviejų sistemų kilmė pagal jų sukūrimo laiką ir priežastis yra skirtinga.

1.1.1. Europos Taryba ir Europos žmogaus teisių konvencija

Europos Taryba yra tarpvyriausybinė organizacija, iš pradžių po Antrojo pasaulinio karo suburta siekiant puoselėti, be kita ko, teisinę valstybę, demokratiją, žmogaus teises ir socialinę plėtrą (žr. Europos Tarybos statuto preambulę ir 1 straipsnį). Siekdamas padėti siekti šių tikslų, Europos Tarybos valstybės narės priėmė EŽTK, kuri buvo pirmoji iš šiuolaikinių žmogaus teisių sutarčių, parengtų remiantis Jungtinių Tautų visuotine žmogaus teisių deklaracija. EŽTK jos šalims nustatyta teisiškai privaloma prievolė išvardytas žmogaus teises užtikrinti kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam asmeniui (ne tik piliečiams). EŽTK įgyvendinimą tikrina Europos Žmogaus Teisių Teismas (iš pradžių padedamas Komisijos), kuris nagrinėja valstybėms narėms iškeltas bylas. Europos Taryba šiuo metu apima 47 nares ir bet kuri valstybė, norinti įstoti į organizaciją, taip pat turi prisijungti prie EŽTK.

Nuo 1950 m., kai buvo sukurta, EŽTK buvo keičiama ir papildoma priimant dokumentus, kurie vadinami protokolais. Svarbiausias procedūrinis EŽTK pakeitimas buvo Protokolas Nr. 11 (1994 m.), pagal kurį Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) tapo nuolatine įstaiga, ir buvo panaikinta Komisija. Šiuo protokolu siekta padėti EŽTK mechanizmams susidoroti su didesniu bylų, kurios būtų perduodamos nagrinėti iš Rytų Europos valstybių, įstosiančių į Europos Tarybą po Berlyno sienos griūties ir buvusios Sovietų Sąjungos iširimo, skaičiumi.

Diskriminacijos uždraudimas užtikrinamas EŽTK 14 straipsniu¹, kuriame užtikrinamas vienodas požiūris naudojantis kitomis Konvencijoje nustatytomis teisėmis. EŽTK Protokolu Nr. 12 (2000 m.), kurį dar ne visos ES valstybės narės ratifikavo², diskriminacijos uždraudimo taikymo sritis išplečiama ir užtikrinamas vienodas požiūris naudojantis bet kokia teise (įskaitant pagal nacionalinę teisę nustatytas teises). Kaip teigiama šio protokolo aiškinamojoje ataskaitoje, jis buvo parengtas siekiant stiprinti apsaugą nuo diskriminacijos, kuri, kaip manyta, yra pagrindinis veiksnys žmogaus teisėms užtikrinti. Protokolas yra debatų, kaip visų pirma sustiprinti lyčių ir rasių lygybę, padarinyš.

Nors tai nėra pagrindinis šio vadovo dalykas, skaitytojui verta atkreipti dėmesį į tai, kad nediskriminavimo principas yra pagrindinis principas daugelyje Europos Tarybos dokumentų. Svarbu tai, kad Europos socialinės chartijos 1996 m. versijoje numatyta ir teisė į lygias galimybes, ir teisė į vienodą padėtį užimtumo ir profesijos reikalais nediskriminuojant dėl lyties³. Papildomą apsaugą nuo diskriminacijos galima matyti Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijoje⁴, Europos Tarybos konvencijoje dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis⁵ ir Europos Tarybos konvencijoje dėl teisės susipažinti su oficialiais dokumentais. Apsauga nuo diskriminacijos skatinimo taip pat nustatyta Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų protokole. Nediskriminavimo klausimas aiškiai turi lemiamą įtaką formuojant Europos Tarybos rengiamus teisėkūros dokumentus ir laikomas pagrindine laisve, kurią būtina apsaugoti.

1.1.2. Europos Sąjunga ir nediskriminavimo direktyvos

Iš pradžių Europos Sąjunga (ES) buvo tarpvyriausybė organizacija, bet dabar tai yra atskiras juridinis asmuo. ES šiuo metu sudaro 27 valstybės narės. Ji kilo iš trijų atskirų praėjusio amžiaus 6-ąjį dešimtmetį įsteigtų tarpvyriausybinių organizacijų, kurios rūpinosi energetiniu saugumu ir laisvąja prekyba (visos kartu jos žinomos kaip Europos Bendrijos). Pagrindinis Europos Bendrijų tikslas buvo skatinti ekonomikos plėtrą užtikrinant laisvą prekių, kapitalo, žmonių ir paslaugų judėjimą. Siekiant sudaryti valstybėms narėms vienodas sąlygas, pirminėje Europos ekonominės

- 1 Europos Tarybos teisės specialistų švietimo žmogaus teisių klausimais interneto svetainėje www.coehelp.org/course/view.php?id=18&topic=1 galima rasti *PowerPoint* pristatymo forma parengtą mokymo vadovą, kuriame pateikiama rekomendacijų, kaip taikyti EŽTK 14 straipsnį.
- 2 Dėl faktinio ES valstybių narių, kurios ratifikavo Protokolą Nr. 12, skaičiaus žr. www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=177&CM=7&DF=16/07/2010&CL=ENG.
- 3 Žr. Europos socialinės chartijos 20 straipsnį ir V dalies E straipsnį.
- 4 Žr. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos 4 straipsnį, 6 straipsnio 2 dalį ir 9 straipsnį.
- 5 Žr. Europos Tarybos konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis 2 straipsnio 1 dalį.

bendrijos steigimo sutartyje (1957 m.) buvo nuostata, pagal kurią buvo draudžiama diskriminacija dėl lyties užimtumo srityje. Tai turėjo neleisti vienoms valstybėms narėms įgyti konkurencinį pranašumą prieš kitas siūlant moterims mažesnę darbo užmokestį ar mažiau palankias darbo sąlygas. Nors šis teisinis paketas gerokai išsiplėtė ir apima tokias sritis, kaip pensijas, motinystės atostogas ir įstatymo nustatytas socialinės apsaugos sistemas, iki 2000 m. nediskriminavimo teisė ES buvo taikoma tik užimtumo ir socialinės apsaugos srityse ir apėmė tik lyties pagrindą.

Praėjusio amžiaus 10-ąjį dešimtmetį visuomeninių interesų grupės aktyviai vykdė lobistinę veiklą, ragindamos išplėsti diskriminacijos uždraudimo taikymo sritį ir ES teisėje apimti kitas sritis, kaip antai rasę ir etninę priklausomybę, taip pat seksualinę orientaciją, religinius įsitikinimus, amžių ir negalią. Ekstremistinio nacionalizmo atgimimo baimė kai kuriose ES valstybėse narėse paskatino vadovus sutelkti pakankamai politinės valios iš dalies pakeisti Europos bendrijos sutartį ir suteikti Bendrijai kompetenciją leisti šių sričių teisės aktus.

2000 m. priimtos dvi direktyvos – pagal Užimtumo lygybės direktyvą uždrausta diskriminacija dėl seksualinės orientacijos, religinių įsitikinimų, amžiaus ir negalios užimtumo srityje, o pagal Rasinės lygybės direktyvą uždrausta diskriminacija dėl rasės ar etninės priklausomybės užimtumo srityje, taip pat teisių naudotis rūpybos sistema ir socialine apsauga bei galimybių naudotis prekėmis ir paslaugomis srityje. Taip nediskriminavimo teisės taikymo sritis ES buvo gerokai išplėsta ir ES pripažino, kad, siekiant sudaryti asmenims galimybę išnaudoti darbo rinkoje visą savo potencialą, taip pat yra svarbu užtikrinti jiems vienodas galimybes tokiose srityse, kaip sveikatos apsauga, švietimas ir aprūpinimas būstu. 2004 m. Direktyva, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, į diskriminacijos dėl lyties taikymo sritį buvo įtraukta prekių ir paslaugų sritis. Tačiau apsauga lyties pagrindu ne visiškai sutampa su apsaugos pagal Rasinės lygybės direktyvą taikymo sritimi, nes pagal Lyčių socialinės apsaugos direktyvą vienodas požiūris garantuojamas tik dėl socialinės apsaugos, o ne dėl platesnės rūpybos sistemos, kaip antai socialinės apsaugos ir sveikatos priežiūros bei švietimo prieinamumo.

Nors seksualinė orientacija, religiniai įsitikinimai, negalia ir amžius yra vieninteliai draudžiami diskriminacijos pagrindai užimtumo srityje, ES įstaigose šiuo metu svarstomas pasiūlymas išplėsti apsaugą šiais pagrindais apimant galimybių naudotis prekėmis ir paslaugomis sritį (vadinama „horizontaliąja direktyva“).

1.2. Dabartiniai ir būsimieji Europos apsaugos mechanizmų pokyčiai

1.2.1. ES pagrindinių teisių chartija

Pirminėse Europos Bendrijų sutartyse nebuvo jokios nuorodos į žmogaus teises ar jų apsaugą. Tuomet nemanyta, kad laisvosios prekybos erdvės sukūrimas Europoje gali daryti kokią nors su žmogaus teisėmis susijusį poveikį. Tačiau Europos Teisingumo Teismą (ETT) ėmė pasiekti bylos dėl žmogaus teisių pažeidimų, kuriuos lėmė Bendrijos teisė, tad ETT parengė teisėjų kuriamos teisės sąvadą, žinomą kaip Bendrijos teisės „bendrieji principai“⁶. ETT teigimu, šie bendrieji principai turėtų atspindėti žmogaus teisių apsaugos nuostatų, kurių galima rasti nacionalinėse konstitucijose ir žmogaus teisių sutartyse, visų pirma EŽTK, turinį. ETT pareiškė užtikrinsiąs Bendrijos teisės atitiktį šiems principams.

Pripažindama, kad jos politika galėtų daryti poveikį žmogaus teisėms, ir stengdamasi užtikrinti, kad piliečiai jaustųsi „artimesni“ Europos Sąjungai, 2000 m. ES ir jos valstybės narės paskelbė ES pagrindinių teisių chartiją. Chartijoje pateikiamas žmogaus teisių sąrašas, sudarytas atsižvelgiant į teises, nustatytas valstybių narių konstitucijose, EŽTK ir visuotinėse žmogaus teisių sutartyse, kaip antai JT vaiko teisių konvencijoje. Chartija – tokia, kokia buvo priimta 2000 m., – tebuvo „deklaracija“, o tai reiškia, kad ji nebuvo teisiškai privaloma, nors Europos Komisija (pagrindinė institucija, atsakinga už naujų ES teisės aktų pasiūlymų teikimą) pareiškė, jog savo pasiūlymuose jos laikysis.

2009 m. įsigaliojusia Lisabonos sutartimi Pagrindinių teisių chartijos statusas pakeistas ir ji tapo teisiškai privalomu dokumentu. Taigi ES įstaigos privalo jos laikytis. ES valstybės narės taip pat privalo laikytis chartijos, bet tik tais atvejais, kai įgyvendina ES teisę. Dėl Čekijos, Lenkijos ir Jungtinės Karalystės buvo suderintas chartijos protokolais, kuriame šis apribojimas aiškiai suformuluotas kitaip. Chartijos 21 straipsnyje nustatytas diskriminacijos įvairiais pagrindais uždraudimas, apie kurį bus dar kalbama tolesniuose šio vadovo skyriuose. Tai reiškia, kad asmenys gali pateikti skundą dėl ES teisės akto ar nacionalinės teisės akto, kuriuo įgyvendinama ES teisė, jeigu jie mano, kad chartijos nebuvo laikytasi. Nacionaliniai

⁶ Pagal pakeitimus, nustatytus Lisabonos sutartimi, Europos Teisingumo Teismas dabar vadinamas „Europos Sąjungos Teisingumo Teismas“. Tačiau šiame vadove, siekiant išvengti painiavos, ir toliau vartojamas pavadinimas ETT, nes didžioji dalis esamos literatūros, su kuria praktikuojantys teisininkai gali pageidauti susipažinti, buvo paskelbta prieš Lisabonos sutarties įsigaliojimą 2009 m. gruodžio mėn.

teismai, pasinaudodami prejudicinio sprendimo priėmimo procedūra, pagal SESV 267 straipsnį gali prašyti ETT pateikti rekomendacijų dėl teisingo ES teisės aiškinimo.

1.2.2. JT žmogaus teisių sutartys

Žinoma, žmogaus teisių apsaugos mechanizmai taikomi ne tik Europoje. Be kitų regioninių mechanizmų Šiaurės ir Lotynų Amerikoje, Afrikoje ir Artimuosiuose Rytuose, esti ir svarbus Jungtinių Tautų (JT) sukurtas tarptautinis žmogaus teisių teisynas. Visos ES valstybės narės yra šių JT žmogaus teisių sutarčių, kuriose visose nustatytas diskriminacijos uždraudimas, šalys: Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto⁷, Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto⁸, Konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo⁹, Konvencijos dėl moterų diskriminacijos panaikinimo¹⁰, Konvencijos prieš kankinimą¹¹ ir Vaiko teisių konvencijos¹². Naujausia JT lygmeniu sukurta žmogaus teisių sutartis yra 2006 m. Konvencija dėl neįgaliųjų teisių [angl. CRPD]¹³. Tradiciškai prie žmogaus teisių sutarčių kaip šalys gali prisijungti tik valstybės. Tačiau valstybės vis labiau bendradarbiauja per tarpvyriausybines organizacijas, kurioms suteikia svarbių įgaliojimų ir pareigų, taigi reikia skubiai užtikrinti, kad tarpvyriausybines organizacijas taip pat įsipareigotų vykdyti savo valstybių narių įsipareigojimus žmogaus teisių apsaugos srityje. CRPD yra pirmoji JT lygmens žmogaus teisių sutartis, prie kurios kaip šalys gali prisijungti regioninės integracijos organizacijos, ir ES jau paskelbė ketinanti tapti šios sutarties šalimi.

CRPD pateikiamas išsamus neįgaliųjų teisių sąrašas, kuriuo siekiama užtikrinti jiems lygias galimybes naudotis savo teisėmis, taip pat valstybėms nustatomos tam tikros prievolės imtis pozityvių priemonių. Kaip ir Pagrindinių teisių chartija, CRPD yra privaloma ES įstaigoms ir bus privaloma valstybėms narėms, kai jos taikys ES teisę. Be to, atskiros valstybės narės šiuo metu jungiasi prie CRPD savarankiškai ir dėl to

7 999 UNTS 171.

8 993 UNTS 3.

9 660 UNTS 195.

10 1249 UNTS 13.

11 1465 UNTS 85.

12 1577 UNTS 3. Be to, kai kurios valstybės narės yra prisijungusios prie JT konvencijos dėl neįgaliųjų teisių (2006 m. gruodžio 13 d. JT dok. A/61/611) ir prie Tarptautinės konvencijos dėl visų asmenų apsaugos nuo priverstinio dingimo (2006 m. gruodžio 20 d. JT dok. A/61/488); tačiau nė viena dar nėra prisijungusi prie Tarptautinės konvencijos dėl visų darbuotojų migrantų ir jų šeimos narių teisių apsaugos (2003 m. liepos 1 d. JT dok. A/RES/45/158).

13 2006 m. gruodžio 13 d. JT dok. A/61/611.

prievolės joms taip pat bus nustatytos tiesiogiai. CRPD gali tapti ir ES, ir EŽTT teisės, susijusios su diskriminacija dėl negalios, aiškinimo pagrindu.

1.2.3. Europos Sąjungos prisijungimas prie Europos žmogaus teisių konvencijos

Šiuo metu ES teisė ir EŽTK yra glaudžiai susijusios. Prie EŽTK prisijungė visos ES valstybės narės. Kaip minėta, nustatydamas žmogaus teisių apsaugos pagal ES teisę taikymo sritį įkvėpimo ETT semiasi iš EŽTK. EŽTK nustatytos teisės atsispindi ir Pagrindinių teisių chartijoje (nors jomis neapsiribojama). Atitinkamai ES teisė iš esmės dera su EŽTK, nors ES iš tikrųjų ir nėra EŽTK šalis. Tačiau asmuo, norintis pateikti skundą dėl ES ir jos negebėjimo garantuoti žmogaus teisių, neturi teisės patraukti pačios ES į EŽTT. Jis turi arba pateikti skundą nacionaliniam teismui, kuris pagal prejudicinio sprendimo priėmimo procedūrą bylą gali perduoti nagrinėti ETT, arba netiesiogiai apskųsti ES EŽTT pareikšdamas ieškinį valstybei narei.

Lisabonos sutartyje nustatyta nuostata, įpareigojanti ES prisijungti prie EŽTK kaip atskirai šaliai, ir tam, kad tai būtų įmanoma, EŽTK iš dalies keičiama Protokolu Nr. 14. Koks bus praktinis to poveikis ir visų pirma koks bus būsimas ETT ir EŽTT santykis, dar neaišku, nes derybos dėl ES prisijungimo gali trukti kelerius metus. Tačiau asmenims bent jau bus leidžiama tiesiogiai patraukti ES į EŽTT dėl negebėjimo laikytis EŽTK.

Pagrindiniai faktai

- Apsaugos nuo diskriminacijos Europoje nuostatų galima rasti ir ES teisėje, ir EŽTK. Nors šios dvi sistemos iš esmės viena kitą papildo ir sustiprina, yra tam tikrų skirtumų, kuriuos praktikuojantys teisininkai turėtų žinoti.
- Pagal EŽTK ginami visi 47 valstybių, kurios yra jos šalys, jurisdikcijoje esantys asmenys, o pagal ES nediskriminavimo direktyvas apsauga užtikrinama tik 27 ES valstybių narių piliečiams.
- Pagal EŽTK 14 straipsnį diskriminacija draudžiama tik dėl naudojimosi kita sutartimi užtikrinama teise. Pagal Protokolą Nr. 12 diskriminacijos uždraudimas tampa savarankiška nuostata.
- Pagal ES nediskriminavimo teisę diskriminacijos uždraudimas yra savarankiška nuostata, bet jis taikomas tik konkrečiose srityse, kaip antai užimtumo.
- ES įstaigos teisiškai privalo laikytis Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos, įskaitant jos nuostatas dėl nediskriminavimo. ES valstybės narės, įgyvendindamos ES teisę, taip pat turi laikytis chartijos.
- Europos Sąjunga prisijungs prie CRPD ir EŽTK. Tuomet Europos Sąjungą ims prižiūrėti išorės stebėsenos įstaigos ir asmenys galės tiesiogiai teikti EŽTT skundus dėl Europos Sąjungos padarytų EŽTK pažeidimų.

Papildoma literatūra

Bamforth, Malik ir O’Cinneide, *Discrimination Law: Theory and Context* (Londone, Sweet and Maxwell, 2008), 1 skyrius „Key issues and questions in discrimination law“ ir 2 skyrius „Sources and scope of domestic discrimination law“.

Barnard, *EC Employment Law* (3rd ed., Oxford, Oxford University Press, 2006), 1 skyrius „The evolution of „EC“ social policy“.

Besson, „The European Union and Human Rights: Towards a Post-National Human Rights Institution?“, 6 *Human Rights Law Journal* (2006) 323.

Butler, „A Comparative Analysis of Individual Petition in Regional and Global Human Rights Protection Mechanisms“, 23 *University of Queensland Law Journal* (2004) 22.

Chalmers (et al), *European Union Law: Text and Materials* (2nd ed., Cambridge, Cambridge University Press, 2010), skyrius 1 „European integration and the Treaty on European Union“, skyrius 2 „EU institutions“ ir skyrius 6 „Fundamental Rights“.

Costello, „The Bosphorus Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe“, 6 *Human Rights Law Review* (2006) 87.

Craig ir de Burca, *EU Law: Text, Cases and Materials* (4th ed., Oxford, Oxford University Press, 2008), skyrius 1 „The development of European integration“ ir skyrius 11 „Human rights in the EU“.

Eicke, „The European Charter of Fundamental Rights – Unique Opportunity or Unwelcome Distraction“, 3 *European Human Rights Law Review* (2000) 280.

Ellis, *EU Anti-Discrimination Law* (Oxford, Oxford University Press, 2005), skyrius 1 „Introduction“.

Equinet [Europos lygybės įstaigų tinklas], *Dynamic Interpretation: European Anti-Discrimination Law in Practice*, I–IV tomai, galima rasti interneto svetainėje www.equineteurope.org/equinetpublications.html.

Fitzpatrick (et al), „The 1996 Intergovernmental Conference and the Prospects of a Non-Discrimination Treaty Article“, 25.4 *Industrial Law Journal* (1996) 320.

Guliyev, „Interdiction générale de la discrimination: droit fondamental ou droit de „second rang“? CourEDH, Gde Ch., Sejdić et Finci c. Bosnie-Herzégovine, 22 décembre 2009“, 31 *L'Europe des libertés: revue d'actualité juridique* (2010).

Heringa ir Verhey, „The EU Charter: Text and Structure“, 8 *Maastricht Journal of European and Comparative Law* (2001) 11.

Llorente, „A Charter of Dubious Utility“, 1.3 *International Journal of Constitutional Law* (2003) 405.

Martin, „Strasbourg, Luxembourg et la discrimination: influences croisées ou jurisprudences sous influence?“, 69 *Revue trimestrielle des droits de l'homme* (2007).

Quesada Segura, „La no discriminación, la igualdad de trato y de oportunidades, en el ordenamiento europeo. Del Convenio Europeo de Derechos Humanos del Consejo de Europa, a los Tratados y a la Carta de los Derechos Fundamentales de la Unión Europea“, *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, (2008) extraordinary number.

Royer, *The Council of Europe/Le Conseil de l'Europe* (Strasbūras, Europos Taryba, 2010/2009).

Sadurksi, „Partnering with Strasbourg: Constitutionalisation of the European Court of Human Rights, the Accession of Central and East European States to the Council of Europe, and the Idea of Pilot Judgments“, 9.3 *Human Rights Law Review* (2009) 397.

Syrpis, „The Treaty of Lisbon: Much Ado. .. But About What?“, 37.3 *Industrial Law Journal* (2008) 219.

Tulkens, „L'évolution du principe de non-discrimination à la lumière de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme“, in Carlier (ed.), *L'étranger face au droit* (Briuselis, Bruylant, 2010).

2

Diskriminacijos kategorijos ir gynybos priemonės

2.1. Įvadas

Nediskriminavimo teisės tikslas – užtikrinti visiems asmenims vienodą ir sąžiningą perspektyvą naudotis visuomenėje esančiomis galimybėmis. Mes kasdien priimame sprendimus įvairiais klausimais: su kuo bendrauti, kur apsipirkti, kur dirbti ir pan. Mes teikiame pirmenybę tam tikriems daiktams ir tam tikriems žmonėms. Nors reikšti savo subjektyvius prioritetus yra įprasta ir normalu, kartais galime vykdyti funkcijas, dėl kurių įgyjame valdžios ar galime priimti sprendimus, galinčius daryti tiesioginį poveikį kitų žmonių gyvenimui. Galime būti valstybės tarnautojai, krautuvininkai, darbdaviai, nuomojamos nuosavybės savininkai ar gydytojai, sprendžiantys, kaip naudotis viešaisiais įgaliojimais ar kaip siūlyti privačias prekes ir paslaugas. Šiomis neasmeninėmis aplinkybėmis nediskriminavimo teisė dvejopai veikia mūsų pasirinkimą.

Pirma, joje nustatyta, kad panašioje padėtyje esantys asmenys turėtų būti vertinami panašiai ir neturėtų būti vertinami mažiau palankiai vien dėl jiems būdingos konkrečios „ginamos“ savybės. Tai vadinama tiesiogine diskriminacija. Jei taikoma EŽTK, tiesioginei diskriminacijai taikoma bendro pobūdžio objektyviu pateisinimu pagrįsta gynybos priemonė; tačiau pagal ES teisę gynybos dėl tiesioginės diskriminacijos priemonės yra šiek tiek ribotos.

Antra, nediskriminavimo teisėje nustatyta, kad skirtingose padėtyse esantys asmenys turėtų būti vertinami skirtingai tiek, kiek to reikia, kad jie galėtų konkrečiomis galimybėmis naudotis tokiu pat pagrindu, kaip ir kiti. Taigi taikant konkrečią praktiką ar kuriant konkrečias taisykles reikėtų atsižvelgti į tuos pačius draudžiamus

Pagal nediskriminavimo teisę draudžiami scenarijai, kuriuose tapačioje padėtyje esantys asmenys ar žmonių grupės vertinami skirtingai ir kuriuose skirtingose padėtyse esantys asmenys ar žmonių grupės vertinami vienodai.¹⁴

diskriminacijos pagrindus. Tai vadinama netiesiogine diskriminacija. Visų formų netiesioginei diskriminacijai taikoma objektyviu pateisinimu pagrįsta gynybos priemonė neatsižvelgiant į tai, ar ieškinyms pagrįstas EŽTK, ar ES teise.

Šiame skyriuje išsamiau aptariama tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos reikšmė, kai kurios konkrečios jos apraiškos, kaip antai priekabiavimas ar nurodymas diskriminuoti, ir tai, kaip ji veikia praktikoje naudojantis teismo praktika. Toliau nagrinėjama, kaip veikia gynybos dėl diskriminacijos priemonės.

Tiesioginė diskriminacija bus buvusi tada, kai:

- asmeniui taikomos nepalankios sąlygos;
- palyginti su sąlygomis, kurios buvo ar galėjo būti taikomos kitiems panašioje padėtyje esantiems asmenims;
- ir to priežastis yra konkreti jo savybė, patenkanti į „draudžiamo diskriminacijos pagrindo“ taikymo sritį.

2.2. Tiesioginė diskriminacija

Pagal EŽTK ir ES teisę tiesioginė diskriminacija apibrėžiama panašiai. ES Rasinės lygybės direktyvos 2 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad tiesioginė diskriminacija „yra tada, kai vienam asmeniui taikomos prastesnės sąlygos, nei panašioje situacijoje yra, buvo ar galėjo būti taikomos kitam asmeniui dėl rasės ar etninės priklausomybės“¹⁵. EŽTT taiko formuluoatę, kad turi būti „panašiose ar atitinkamai panašiose padėtyse esančių asmenų vertinimo skirtumas“, „pagrįstas nustatoma savybe“.¹⁶

2.2.1. Nepalankus požiūris

Tiesioginės diskriminacijos esmė yra asmeniui taikomo požiūrio skirtumas. Taigi pirmasis tiesioginės diskriminacijos požymis yra nepalankaus požiūrio įrodymas. Jį nustatyti gali būti gana paprasta, palyginti su netiesiogine diskriminacija, kurios atveju dažnai reikia statistinių duomenų (žr. toliau). Štai pavyzdžiai, paimti iš šiame

¹⁴ Žr., pvz., 2005 m. sausio 6 d. EŽTT sprendimas *Hoogendijk prieš Nyderlandus* (spr.) (Nr. 58641/00).

¹⁵ Taip pat Užimtumo lygybės direktyvos 2 straipsnio 2 dalies a punktas, Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 2 straipsnio 1 dalies a punktas ir Direktyvos, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 2 straipsnio a punktas.

¹⁶ 2010 m. kovo 16 d. EŽTT sprendimo *Carson ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 42184/05) 61 punktas. Taip pat 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendimo *D. H. ir kiti prieš Čekiją* [DK] (Nr. 57325/00) 175 punktas ir 2008 m. balandžio 29 d. EŽTT sprendimo *Burden prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 13378/05) 60 punktas.

vadove minimų bylų: atsisakymas leisti į restoraną ar parduotuvę, mažesnės pensijos ar užmokesčio gavimas, žodinio užgauliojimo ar smurto patyrimas, atsisakymas kontrolės poste suteikti leidimą atvykti, didesnio ar mažesnio pensinio amžiaus taikymas, draudimas verstis konkrečia profesija, negalėjimas pasinaudoti teisėmis į palikimą, pašalinimas iš bendrojo lavinimo mokyimo įstaigų sistemos, išsiuntimas iš šalies, neleidimas nešioti religinių simbolių, atsisakymas mokėti socialinės apsaugos išmokas ar jų panaikinimas.

2.2.2. Palyginimo objektas

Nustatant diskriminacijos faktą nepalankus požiūris svarbus tais atvejais, kai tas požiūris yra nepalankus lyginant su panašioje padėtyje esančiu asmeniu. Skundas dėl nedidelio užmokesčio nelaikytinas ieškiniu dėl diskriminacijos, nebent gali būti įrodyta, kad užmokestis yra mažesnis negu asmens, kurį tas pats darbdavys įdarbino panašiai užduočiai atlikti, užmokestis. Taigi reikia „palyginimo objekto“, t. y. iš esmės panašiomis aplinkybėmis esančio asmens, o pagrindinis skirtumas tarp šių dviejų asmenų būtų „draudžiamas diskriminacijos pagrindas“. Kitaip tariant, tariama auka pati turi teismą įtikinti, kad yra asmenų, kuriems taikytas arba būtų taikomas palankesnis požiūris, ir kad vienintelis skirtumas tarp jų yra „draudžiamas diskriminacijos pagrindas“. Iš šio vadove aptariamų bylų matyti, kad palyginimo objekto įrodymas dažnai nėra ginčytinas, o kartais nei ginčo šalys, nei teismas palyginimo objekto klausimo aiškiai nekelia. Toliau pateikiami keli bylų pavyzdžiai, kuriuose sprendimą priimanti įstaiga aiškiai iškelė palyginimo objekto įrodymo klausimą.

Pavyzdys. *Moustaquim* byloje Maroko pilietis buvo nuteistas už kelias nusikalstamas veikas ir dėl to turėjo būti išsiųstas iš šalies¹⁷. Maroko pilietis tvirtino, kad šis sprendimas jį deportuoti prilygsta diskriminavimui. Asmuo tvirtino esąs diskriminuojamas dėl pilietybės ir teigė, kad už nusikalstamas veikas nuteistiems Belgijos piliečiams išsiuntimas negresia. EŽTT nusprendė, kad jo padėtis nėra panaši į Belgijos piliečių padėtį, nes pagal EŽTK valstybei neleidžiama išsiųsti savo piliečių. Taigi jo išsiuntimas neprilygo diskriminavimui. Nors EŽTT sutiko, kad jo padėtis panaši į ne Belgijos piliečių, atvykusių iš kitų ES valstybių narių (kurie negalėtų būti išsiųsti dėl judėjimo laisvę reglamentuojančios ES teisės), padėtį, nustatyta, kad požiūrio skirtumas buvo pateisinamas.

¹⁷ 1991 m. vasario 18 d. EŽTT sprendimas *Moustaquim prieš Belgiją* (Nr. 12313/86).

Pavyzdys. *Allonby* byloje koledžas, kuriame skundo pateikėja dirbo dėstytoja, nepratęsė jos darbo sutarties¹⁸. Tuomet ji pradėjo dirbti įmonėje, kuri rengė dėstytojus mokslo įstaigoms. Ši įmonė nusiuntė skundo pateikėją dirbti jos senajame koledže atliekant tokias pat pareigas, kaip ir anksčiau, bet mokėjo jai mažiau, negu anksčiau jai mokėjo koledžas. Ji tvirtino esanti diskriminuojama dėl lyties ir teigė, kad koledžui dirbantiems dėstytojams vyrams mokama daugiau. ETT nusprendė, kad koledžo pasamdytų dėstytojų vyrų padėtis nėra panaši į skundo pateikėjos padėtį, nes koledžas nėra atsakingas nei už dėstytojo vyro, kurį jis įdarbino tiesiogiai, nei už skundo pateikėjos, kurią įdarbino išorės įmonė, užmokesčio lygio nustatymą. Taigi jų padėtis nebuvo pakankamai panaši.

Pavyzdys. *Luczak* byloje prancūzas ūkininkas, gyvenantis ir ūkininkaujantis Lenkijoje, pateikė skundą, nes jam nebuvo leista dalyvauti Lenkijos specializuotoje socialinės apsaugos sistemoje, sukurtoje specialiai Lenkijos ūkininkams paremti, nes ši sistema nebuvo skirta ne piliečiams¹⁹. EŽTT sutiko, kad pareiškėjo padėtis buvo panaši į Lenkijos ūkininkų, kurie naudojosi šia sistema, padėtį, nes jis buvo nuolatinis gyventojas, mokėjo mokesčius lygiai taip pat, kaip ir piliečiai, taigi prisidėjo prie socialinės apsaugos sistemos finansavimo, ir anksčiau dalyvavo bendrojoje socialinės apsaugos sistemoje.

Pavyzdys. *Richards* byloje skundo pateikėjai buvo atlikta lyties keitimo iš vyriškosios į moteriškąją operacija²⁰. Ji norėjo pasinaudoti teise į pensiją sulaukusi 60-ies, t. y. amžiaus, kurio sulaukusios moterys Jungtinėje Karalystėje turi teisę gauti pensiją. Vyriausybė atsisakė suteikti pensiją ir tvirtino, kad skundo pateikėja nepatyrė nepalankaus požiūrio, palyginti su panašioje padėtyje esančiais asmenimis. Vyriausybė įrodinėjo, kad šiuo atveju teisinga lyginti su vyrais, nes skundo pateikėja anksčiau gyveno kaip vyras. ETT nustatė, kad teisingas palyginimo objektas yra moterys, nes pagal nacionalinę teisę asmeniui leidžiama pasikeisti savo lytį. Atitinkamai su skundo pateikėja buvo elgiamasi mažiau palankiai negu su kitomis moterimis, nes jai taikytas didesnis pensinis amžius.

18 2004 m. sausio 13 d. ETT sprendimas *Allonby prieš Akringtono & Rosendeilo koledžą ir kitus*, C-256/01, Rink. [2004] I-873.

19 2007 m. lapkričio 27 d. EŽTT sprendimas *Luczak prieš Lenkiją* (Nr. 77782/01); taip pat žr. 1996 m. rugsėjo 16 d. EŽTT sprendimą *Gaygusuz prieš Austriją* (Nr. 17371/90).

20 2006 m. balandžio 27 d. ETT sprendimas *Richards prieš valstybės sekretorių darbo ir pensijų reikalams*, C-423/04, Rink. [2006] I-3585.

Pavyzdys. Byloje *Burden prieš Jungtinę Karalystę* dvi seserys kartu gyveno 31 metus²¹. Jos kartu valdė turtą ir kiekviena iš jų savo testamente paliko savąją turto dalį kitai. Pareiškėjos skunde nurodė, kad, vienai iš jų mirus, kitai tektų mokėti paveldimo turto mokestį, nes turto vertė viršijo neapmokestinimo ribą. Jos savo skunde teigė, kad tai yra diskriminacinis kišimasis į jų teisę į turtą, nes situokusioms poroms ir poroms, sudariusioms civilinę partnerystę, paveldimo turto mokestis netaikomas. Tačiau EŽTT nustatė, kad pareiškėjos, kaip seserys, negali lyginti savęs su kartu gyvenančiomis poromis, kurios yra susituokusios ar civiliniai partneriai. Santuoka ir civilinė partnerystė yra specialieji santykiai, užmezgami laisvai ir sąmoningai siekiant sukurti sutartines teises ir pareigas. O pareiškėjų santykiai buvo pagrįsti kraujo giminyse, taigi buvo iš esmės kitokie.

Pavyzdys. Byloje *Carson ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* pareiškėjai skunde nurodė, kad Jungtinės Karalystės vyriausybė užsienyje gyvenančių į pensiją išėjusių asmenų pensijų išmokoms netaikė tokio pat priedo kaip asmenų, kurie išėję į pensiją gyvena Jungtinėje Karalystėje, pensijoms²². Pagal Jungtinės Karalystės teisę priedai taikomi tik Jungtinės Karalystės gyventojams, išskyrus Jungtinės Karalystės piliečius, išėjusius į pensiją valstybėse, su kuriomis Jungtinė Karalystė yra sudariusi dvišalį socialinės apsaugos susitarimą. Pareiškėjai, kurie negyveno tokį susitarimą sudariusioje valstybėje, įrodinėjo esantys diskriminuojami dėl jų gyvenamosios vietos. EŽTT nesutiko su pareiškėjais, įrodinėjusiais, kad jų padėtis panaši į asmenų, kurie išėję į pensiją gyvena Jungtinėje Karalystėje, ar tų Jungtinės Karalystės piliečių, kurie išėjo į pensiją šalyse, su kuriomis Jungtinė Karalystė sudariusi dvišalį susitarimą, padėtį. EŽTT nustatė, kad nors visos šios įvairios grupės, mokėdamos socialinio draudimo įmokas, įnešė savo įnašą į valdžios sektoriaus pajamas, tai yra ne pensijų fondas, o veikia bendrosios viešosios pajamos, skirtos įvairiems viešųjų išlaidų aspektams finansuoti. Be to, vyriausybės prievolė taikyti priedus pagrįsta tuo, kad Jungtinėje Karalystėje kilo pragyvenimo lygio kaina. Taigi pareiškėjų padėtis nėra panaši į šių kitų grupių padėtį ir atitinkamai jie nebuvo diskriminuojami.

Aiški tinkamo palyginimo objekto nustatymo išimtis, bent jau ES teisėje užimtumo srityje, susijusi su atvejais, kai diskriminavimas patiriamas dėl asmens nėštumo. Daugiametėje ETT praktikoje, pradedant užuomazgine *Dekker* byla, jau nusistovėjo nuostata, kad atvejai, kai asmuo patiria žalą dėl

21 2008 m. balandžio 29 d. EŽTT sprendimas *Burden prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 13378/05).

22 2010 m. kovo 16 d. EŽTT sprendimas *Carson ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 42184/05).

nėštumo, bus klasifikuojami kaip tiesioginė diskriminacija dėl asmens lyties, taigi palyginimo objekto nustatyti nereikia²³.

2.2.3. Draudžiamas diskriminacijos pagrindas

Europos nediskriminavimo teisėje esantys „draudžiami diskriminacijos pagrindai“, būtent: lytis, seksualinė orientacija, negalia, amžius, rasė, etninė kilmė, pilietybė ir religija ar tikėjimas, aptariami 4 skyriuje. Šiame skirsnyje dėmesys sutelkiamas į priežastinio ryšio tarp mažiau palankaus požiūrio ir draudžiamo diskriminacijos pagrindo būtinybę. Šiam reikalavimui patenkinti tiesiog užduodamas paprastas klausimas: ar asmuo būtų buvęs vertinamas mažiau palankiai, jeigu būtų buvęs kitos lyties, kitokios rasės, kitokio amžiaus ar jo padėtis pagal bet kurį iš kitų draudžiamų diskriminacijos pagrindų būtų buvusi priešinga? Jeigu atsakymas teigiamas, mažiau palankų požiūrį aiškiai lemia aptariamas pagrindas.

Taikoma taisyklė ar praktika nebūtinai turi būti aiškiai susijusi su draudžiamu diskriminacijos pagrindu, jeigu ji yra susijusi su kitu veiksmu, neatsiejamu nuo draudžiamo diskriminacijos pagrindo. Iš esmės nagrinėjant, ar būta tiesioginės diskriminacijos, vertinama, ar mažiau palankus požiūris susijęs su draudžiamu diskriminacijos pagrindu, kurio negalima atsieti nuo konkretaus veiksmo, dėl kurio teikiamas skundas.

Pavyzdys. Byloje *James prieš Istlio miesto tarybą* ponas James turėjo sumokėti jėjimo mokesį, kad galėtų apsilankyti Istlio plaukimo baseine, o jo žmona, ponija James, tokio mokesčio mokėti neturėjo²⁴. Abiem buvo 61 metai. Nemokamu jėjimu galėjo naudotis tik ponija James, nes ji buvo pensininkė, o ponas James dar nebuvo išėjęs į pensiją, nes vyrai Jungtinėje Karalystėje išeina į pensiją sulaukę 65 metų amžiaus, moterys – 60-ies. Nors nemokamo jėjimo į plaukimo baseiną taisyklė buvo pagrįsta pensininko statusu, teisė išeiti į pensiją priklausė nuo lyties. Jungtinės Karalystės Lordų Rūmai padarė išvadą, kad tuo atveju, jeigu ponas James būtų buvęs priešingos lyties, jis būtų buvęs vertinamas taip pat, kaip buvo vertinta jo žmona. Be to, nustatyta, kad požiūrio tikslas ir motyvacija buvo nesvarbūs, dėmesys buvo kreipiamas tik į požiūrį.

23 1990 m. lapkričio 8 d. ETT sprendimas *Dekker prieš Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (VJV-Centrum) Plus*, C-177/88, Rink. [1990] I-3941. Taip pat 1994 m. liepos 14 d. ETT sprendimas *Webb prieš EMO Cargo (UK) Ltd*, C-32/93, Rink. [1994] I-3567.

24 1990 m. birželio 14 d. Jungtinės Karalystės Lordų Rūmų sprendimas *James prieš Istlio miesto tarybą* [1990] UKHL 6.

Pavyzdys. *Maruko* byloje homoseksualų pora sudarė partnerystę²⁵. Skundo pateikėjo partneris mirė ir skundo pateikėjas norėjo pasinaudoti teise iš įmonės, kuri tvarkė jo mirusio partnerio profesinės pensijos sistemą, gauti našlių pensiją. Įmonė atsisakė mokėti skundo pateikėjui, remdamasi tuo, kad našlių pensijos mokamos tik sutuoktiniams, o jis su mirusiuoju nebuvo susituokęs. ETT sutiko, kad atsisakymas mokėti pensiją prilygo nepalankiam požiūriui ir tai buvo mažiau palanku, palyginti su susituokusių porų palyginimo objektu. ETT nustatė, kad Vokietijoje partnerystės institutu partneriams nustatyta daugelis tokių pat teisių ir pareigų, kaip ir sutuoktiniams, visų pirma kalbant apie valstybines pensijų sistemas. Taigi jis buvo pasirengęs nustatyti, kad šioje byloje partnerių padėtis yra panaši į sutuoktinių padėtį. Toliau ETT pareiškė, kad tai prilygtų diskriminacijai dėl seksualinės orientacijos. Taigi tai, kad jie negalėjo susituokti, buvo neatsiejama nuo jų seksualinės orientacijos.

Pavyzdys. Byloje *Aziz prieš Kiprą* pareiškėjas skunde nurodė, kad iš jo atimta teisė balsuoti, nes jis priklauso Kipro turkų etninei grupei²⁶. Pagal tuomet galiojusį Kipro įstatymą Kipro turkams ir Kipro graikams parlamento rinkimuose buvo leidžiama balsuoti tik už jų pačių etninėms bendruomenėms priklausančius kandidatus. Tačiau Turkijai okupavus Šiaurės Kiprą didžioji turkų bendruomenės dauguma išvyko iš teritorijos ir jų dalyvavimas parlamente buvo sustabdytas. Taigi nebebuvo jokio kandidatų, už kuriuos skundo pateikėjas galėtų balsuoti, sąrašo. Nors vyriausybė įrodinėjo, kad negalėjimą balsuoti lėmė kandidatų, už kuriuos jis galėtų balsuoti, nebuvimas, EŽTT laikėsi nuomonės, kad glaudus ryšys tarp rinkimų taisyklių ir narystės Kipro turkų bendruomenėje, taip pat vyriausybės nesugebėjimas pakoreguoti rinkimų taisyklių atsižvelgiant į padėtį, reiškė, jog tai prilygsta tiesioginei diskriminacijai dėl etninės priklausomybės.

Teismai plačiai aiškina „draudžiamo diskriminacijos pagrindo“ aprėptį. Ji, be kita ko, gali apimti „diskriminaciją dėl ryšių“, kai pati diskriminacijos auka nėra ginamą sąvaybę turintis asmuo. Ji taip pat gali būti susijusi su abstrakčiai aiškinamu konkrečiu pagrindu. Todėl praktikuojantys teisininkai privalo atlikti išsamią mažiau palankaus požiūrio pagrindimo analizę, ieškodami įrodymų, kad tokio požiūrio priežastis tiesiogiai ar netiesiogiai yra draudžiamas diskriminacijos pagrindas.

25 2008 m. balandžio 1 d. ETT sprendimas *Maruko prieš Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen*, C-267/06, Rink. [2008] I-1757.

26 2004 m. birželio 22 d. EŽTT sprendimas *Aziz prieš Kiprą* (Nr. 69949/01).

Pavyzdys. *Coleman* byloje motina tvirtino, koad jos darbe buvo laikomasi nepalankaus požiūrio į ją nepalankus, nes jos sūnus buvo neįgalus²⁷. Dėl savo sūnaus negalios ji kartais vėluodavo į darbą ir prašydavo planuoti atostogas pagal jos sūnaus poreikius. Skundo pateikėjos prašymai buvo atmesti ir jai buvo pagrasinta atleidimu, taip pat būta užgaulių pastabų dėl jos vaiko būklės. ETT sutiko, kad panašias pareigas užimantys ir vaikų turintys jos kolegos yra palyginimo objektas, ir nustatė, kad jiems paprašius buvo nustatomas lankstus darbo grafikas. Teismas taip pat sutiko, kad tai prilygo diskriminacijai ir priekabiavimui dėl jos vaiko negalios.

Pavyzdys. *Weller* byloje rumunė buvo susituokusi su vengru ir jie turėjo keturis vaikus²⁸. Ji neturėjo teisės gauti pagimdžius mokamą motinystės išmoką, nes nebuvo Vengrijos pilietė. Išmoką pabandė gauti jos vyras, bet vyriausybė atmetė jo prašymą pareikšdama, kad išmoka mokama tik motinoms. EŽTT nustatė, kad jis buvo diskriminuotas tėvystės (o ne lyties) pagrindu, nes įtėviai vyrai ar globėjai vyrai turėjo teisę reikalauti išmokos, o biologiniai tėvai tokios teisės neturėjo. Skundą taip pat pateikė vaikai, kurie teigė esantys diskriminuojami, nes atsisakoma mokėti išmoką jų tėvui, ir EŽTT su tuo sutiko. Taigi vaikai buvo diskriminuojami dėl jų tėvo, kaip biologinio tėvo, statuso.

Pavyzdys. Byloje *P. prieš S. ir Kornvalio grafystės tarybą* darbdavys atleido skundo pateikėją iš darbo jos lyties pakeitimo iš vyriškosios į moteriškąją procese. ETT nustatė, kad atleidimas buvo nepalankus požiūris²⁹. Dėl atitinkamo palyginimo objekto ETT nustatė, kad „kai asmuo atleidžiamas iš darbo tuo pagrindu, kad jis ketina pakeisti lytį, ar ją pakeitė, jis vertinamas nepalankiau, palyginti su tos lyties asmenimis, kuriems jis priklausė iki lyties pakeitimo“. Kalbant apie pagrindus, nors įrodyti, kad skundo pateikėja buvo vertinama kitaip, nes buvo vyras ar moteris, nebuvo galima, buvo galima įrodyti, kad diferencijuotas požiūris buvo pagrįstas jos lyties sąvoka.

27 2008 m. liepos 17 d. ETT sprendimas *Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law*, C-303/06, Rink. [2008] I-5603.

28 2009 m. kovo 31 d. EŽTT sprendimas *Weller prieš Vengriją* (Nr. 44399/05).

29 1996 m. balandžio 30 d. ETT sprendimas *P. prieš S. ir Kornvalio grafystės tarybą*, C-13/94, Rink. [1996] I-2143.

2.3. Netiesioginė diskriminacija

Ir ES, ir EŽTK teisėje pripažįstama, kad diskriminacija gali atsirasti ne tik skirtingai vertinant panašioje padėtyje esančius žmones, bet ir taikant tokį pat požiūrį skirtingose padėtyse esantiems žmonėms. Pastarasis atvejis vadinamas „netiesiogine“ diskriminacija, nes skiriasi ne požiūris, o veikiau to požiūrio poveikis, kurį skirtingų sąvybių turintys žmonės jaus skirtingai. Rasinės lygybės direktyvos 2 straipsnio 2 dalies b punkte nustatyta, kad „netiesioginė diskriminacija yra tada, kai dėl akivaizdžiai neutralių sąlygų, kriterijų ar praktikos tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys gali patekti tam tikru atžvilgiu į prastesnę padėtį nei kiti asmenys“³⁰. Kai kuriuose iš naujausių sprendimų EŽTT, remdamasis šia netiesioginės diskriminacijos apibrėžtimi, pareiškė, kad „nevienodas požiūris gali pasireikšti kaip bendrosios politikos ar priemonės, kuria, nors ji suformuluota neutraliai, yra diskriminuojama kokia nors grupė, neproporcingai žalingas poveikis“³¹.

Netiesioginės diskriminacijos elementai yra tokie:

- neutrali taisyklė, kriterijus ar praktika;
- daranti grupei, nustatytai remiantis „draudžiamu diskriminacijos pagrindu“, gerokai labiau neigiamą poveikį;
- palyginti su kitais panašioje padėtyje esančiais asmenimis.

2.3.1. Neutrali taisyklė, kriterijus ar praktika

Pirmasis pripažintas reikalavimas yra aiškiai neutrali taisyklė, kriterijus ar praktika. Kitaip tariant, turi būti kokios nors formos reikalavimas, kuris taikomas kiekvienam. Toliau kaip pavyzdys pateikiamos dvi bylos. Dėl papildomų pavyzdžių žr. 5 skyrių dėl įrodymo klausimų ir statistinių duomenų vaidmens.

Pavyzdys. *Schönheit* byloje ne visą darbo dieną dirbusių darbuotojų pensijos buvo apskaičiuotos taikant kitokį tarifą nei visą darbo dieną dirbusių darbuotojų³². Šis skirtingas tarifas nustatytas ne darbo stažo pagrindu. Taigi ne visą darbo dieną dirbę darbuotojai gavo mažesnę pensiją negu visą darbo dieną dirbę darbuotojai, net atsižvelgiant į skirtingus darbo stažus, o tai iš esmės reiškė, kad ne visą

30 Taip pat Užimtumo lygybės direktyvos 2 straipsnio 2 dalies b punktas, Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 2 straipsnio 1 dalies b punktas ir Direktyvos, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 2 straipsnio b punktas.

31 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendimo *D.H. ir kiti prieš Čekiją* [DK] (Nr. 57325/00) 184 punktas; 2009 m. birželio 9 d. EŽTT sprendimo *Opuz prieš Turkiją* (Nr. 33401/02) 183 punktas; 2006 m. birželio 20 d. EŽTT sprendimo *Zarb Adami prieš Maltą* (Nr. 17209/02) 80 punktas.

32 2003 m. spalio 23 d. ETT sprendimas *Hilde Schönheit prieš Stadt Frankfurt am Main ir Silvia Becker prieš Heseno žemę, C-4/02 ir C-5/02*, Rink. [2003] I-12575.

darbo dieną dirbusiems darbuotojams buvo mokama mažiau. Ši neutrali pensijų apskaičiavimo taisyklė vienodai taikyta visiems ne visą darbo dieną dirbusiems darbuotojams. Tačiau maždaug 88 proc. ne visą darbo dieną dirbusių darbuotojų buvo moterys, taigi taisyklės poveikis moterims buvo neproporcingai neigiamas, palyginti su vyrais.

Pavyzdys. Byloje *D. H. ir kiti prieš Čekiją* moksleivių protiniams gabumams ir tinkamumui nustatyti taikyti tam tikri testai, pagal kurių rezultatus buvo nustatoma, ar šiuos moksleivius iš bendrojo lavinimo mokymo įstaigų reikėtų perkelti į specialiąsias mokyklas³³. Šios specialiosios mokyklos skirtos asmenims, turintiems protinę negalią ar mokymosi sunkumų dėl kitų priežasčių. Visiems moksleiviams, kuriuos svarstyta perkelti į specialiąsias mokyklas, taikytas tas pats testas. Tačiau praktiškai testas buvo pritaikytas gyventojų daugumą sudarančiai čekų populiacijai, dėl to savaime buvo labiau tikėtina, kad romų moksleivių rezultatai bus prasti, – taip ir buvo, dėl ko 80–90 proc. romų vaikų mokėsi ne bendrojo lavinimo mokymo įstaigose. EŽTT nustatė, kad tai buvo netiesioginės diskriminacijos atvejis.

2.3.2. Daranti ginamajai grupei gerokai labiau neigiamą poveikį

Antrasis pripažintas reikalavimas yra tai, kad dėl akivaizdžiai neutralios nuostatos, sąlygos ar praktikos „ginamosios grupės“ padėtis tampa ypač nepalanki. Šiuo atžvilgiu netiesioginė diskriminacija nuo tiesioginės diskriminacijos skiriasi tuo, kad dėmesys sutelkiamas ne į skirtingą požiūrį, o į skirtingą poveikį.

Svarstydami statistinius įrodymus, kad ginamajai grupei daromas neproporcingas neigiamas poveikis, palyginti su kitais panašioje padėtyje esančiais asmenimis, ETT ir EŽTT ieško įrodymų, kad ta „ginamoji grupė“ sudaro ypač didelę tų asmenų, kuriems daromas neigiamas poveikis, dalį. Tai išsamiai aptariama 5 skyriuje dėl įrodymo klausimų. Šiame skirsnyje minimos frazės, kurias ETT pavartojo generalinio advokato P. Léger išvadoje *Nolte* byloje kalbant apie diskriminaciją dėl lyties:

„Kad būtų laikoma diskriminacine, priemonė turi daryti poveikį „gerokai didesniai skaičiui moterų negu vyrų“ [Rinner-Kühn³⁴] arba „gerokai mažesnei

33 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendimo *D. H. ir kiti prieš Čekiją* [DK] (Nr. 57325/00) 79 punktus.

34 1989 m. liepos 13 d. ETT sprendimas *Rinner-Kühn prieš FWW Spezial-Gebäudereinigung*, 171/88, Rink. [1989] 2743.

procentinei daliai vyrų negu moterų“ [Nimz,³⁵ Kowalska³⁶], arba „gerokai daugiau moterų negu vyrų“ [De Weerd³⁷].“³⁸

2.3.3. Palyginimo objektas

Kaip ir tiesioginės diskriminacijos atveju, teismas turi nustatyti palyginimo objektą, kad galėtų nustatyti, ar konkrečios taisyklės, kriterijaus ar praktikos poveikis yra gerokai labiau neigiamas negu kitų panašioje padėtyje esančių asmenų patiriamas poveikis. Teismų požiūris šiuo atžvilgiu nesiskiria nuo požiūrio, taikomo tiesioginės diskriminacijos atvejams.

2.4. Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti

2.4.1. Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti pagal ES nediskriminavimo direktyvas

Priekabiavimo ir nurodymo diskriminuoti uždraudimas yra gana nauji ES nediskriminavimo teisės pokyčiai, įvykę siekiant užtikrinti platesnę apsaugą.

Priekabiavimas ES nediskriminavimo direktyvose pateikiamas kaip konkreti diskriminacijos rūšis. Anksčiau jis vertintas kaip konkreti tiesioginės diskriminacijos apraiška. Jo išskyrimas į atskirą kategoriją pagal direktyvas labiau pagrįstas šios ypač kenksmingos diskriminacinio požiūrio formos išskyrimo svarba, o ne koncepcinės mąstysenos pokyčiu.³⁹

35 1991 m. vasario 7 d. ETT sprendimas *Nimz prieš Freie und Hansestadt Hamburg*, C-184/89, Rink. [1991] I-297.

36 1990 m. birželio 27 d. ETT sprendimas *Kowalska prieš Freie und Hansestadt Hamburg*, C-33/89, Rink. [1990] I-2591.

37 1994 m. vasario 24 d. ETT sprendimas *De Weerd, née Roks, ir kiti prieš Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen ir kitus*, C-343/92, Rink. [1994] I-571.

38 1995 m. gegužės 31 d. generalinio advokato P. Léger išvados 57–58 punktai, 1995 m. gruodžio 14 d. ETT sprendimas *Nolte prieš Landesversicherungsanstalt Hannover*, C-317/93, Rink. [1995] I-4625. Dėl panašaus požiūrio, priimto pagal EŽTK, pavyzdžio žr. 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimą *D. H. ir kiti prieš Čekiją* [DK] (Nr. 57325/00) (aptariama 5 skyriaus 2.1 skirsnyje).

39 Žr. Rasinės lygybės direktyvos 2 straipsnio 3 dalį, Užimtumo lygybės direktyvos 2 straipsnio 3 dalį, Direktyvos, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 2 straipsnio c punktą ir Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 2 straipsnio 1 dalies c punktą.

Pagal nediskriminavimo direktyvas priekabiavimas laikomas diskriminacija, kai:

- dėl draudžiamo diskriminacijos pagrindo nepageidaujamo elgesiu;
- siekiama įžeisti arba įžeidžiamas asmens orumas;
- ir (arba) siekiama sukurti arba sukuriama bauginanti, priešiška, žeminanti ar įžeidžianti aplinka³⁹.

Lyčių lygybės direktyvose kaip konkreti diskriminacijos rūšis taip pat konkrečiai išskiriamas seksualinis priekabiavimas, kai nepageidaujamas „žodinis, nežodinis ar fizinis“ elgesys yra „seksualinio“ pobūdžio⁴⁰.

Pagal šią apibrėžtį priekabiavimui įrodyti palyginimo objekto nereikia. Taip iš esmės yra dėl to, kad priekabiavimas dėl savo formos (žodinis, nežodinis ar fizinis užgauliojimas) ir galimo poveikio (žmogaus orumo įžeidimas) pats savaime yra neleistinas.

Daug rekomendacijų dėl priekabiavimo ES lygmeniu parengta pagal 1991 m. gruodžio 19 d. Tarybos deklaraciją dėl Komisijos rekomendacijos dėl vyrų ir moterų orumo apsaugos darbe, įskaitant kovos su seksualiniu priekabiavimu praktikos kodeksą, įgyvendinimo⁴¹. ES teisėje laikomasi lankstaus objektyvaus (subjektyvaus) požiūrio. Pirmia, siekiant nustatyti, ar priekabiavimo būta, remiamasi tuo, kaip nukentėjusysis jį suvokia. Antra, net jei nukentėjusysis iš tiesų nejaučia priekabiavimo poveikio, vis vien gali būti padaryta išvada, jog priekabiavimo būta, jei skundo pateikėjas yra aptariamo elgesio taikiny.

Fakto klausimai, susiję su tuo, ar elgesys prilygsta priekabiavimui, paprastai išsprendžiami šalies lygmeniu prieš perduodant bylą spręsti ETT. Taigi toliau pateikiami pavyzdžiai paimti iš nacionalinių jurisdikcijų.

Pavyzdys. Švedijos apeliacinio teismo nagrinėtoje byloje skundo pateikėjas bandė įsigyti šuniuką⁴². Supratęs, kad pirkėjas yra homoseksualus, pardavėjas šuniuko gerovės labui atsisakė jį parduoti ir pareiškė, kad homoseksualai atlieka lytinius aktus su gyvūnais. Nustatyta, kad atsisakymas parduoti šuniuką

40 Direktyvos, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 2 straipsnio d punktas ir Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 2 straipsnio 1 dalies d punktas.

41 1991 m. gruodžio 19 d. Tarybos deklaracija dėl Komisijos rekomendacijos dėl vyrų ir moterų orumo apsaugos darbe, įskaitant kovos su seksualiniu priekabiavimu praktikos kodeksą, įgyvendinimo, OL C 27, 1992 m. vasario 4 d.; Komisijos rekomendacija 92/131/EEB dėl vyrų ir moterų orumo apsaugos darbe, OL L 49, 1992 m. vasario 24 d.

42 2008 m. spalio 1 d. Švedijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas *Escape bars ir restoranas prieš ombudsmeną dėl etninės diskriminacijos*, byla Nr. T-2224-07. Santrauką anglų kalba galima rasti FRA informacinėje interneto svetainėje *InfoPortal*, byla Nr. 365-1, taip pat *European Anti-Discrimination Law Review*, Nr. 8 (2009 m. liepos mėn.).

buvo tiesioginė diskriminacija, susijusi su galimybėmis naudotis prekėmis ir paslaugomis, ir Švedijos apeliacinis teismas konkrečiai nustatė, kad tai buvo priekabiavimas seksualinės orientacijos pagrindu.

Pavyzdys. Vengrijos lygių galimybių institucijos nagrinėtoje byloje buvo pateiktas skundas dėl mokytojų, romų moksleiviams pareiškusių, kad apie jų blogą elgesį mokykloje pranešta „Vengrijos gvardijai“ – nacionalistinei organizacijai, garsėjančiai prieš romus rengiamais itin smurtiniais aktais⁴³. Nustatyta, kad mokytojai galėjo pritarti rasistiniams gvardijos požiūriams ir sukūrė baimės bei įbauginimo aplinką, o tai prilygo priekabiavimui.

Be to, visose nediskriminavimo direktyvose nustatyta, kad „nurodymas diskriminuoti“ laikomas „diskriminacija“⁴⁴. Tačiau nė vienoje iš direktyvų nepateikta apibrėžtis, ką ši sąvoka reiškia. Kad būtų nors kiek vertinga kovojant su diskriminacine praktika, ji neturėtų būti apribota tik privalomojo pobūdžio nurodymais; ši sąvoka turėtų apimti ir atvejus, kai dėl vieno iš draudžiamų diskriminacijos pagrindų su asmenimis aiškiai elgiamasi arba skatinama elgtis mažiau palankiai. Ši sritis teismų praktikoje gali būti išplėtota.

Nors pagal nediskriminavimo direktyvas valstybės narės nėra įpareigosos su diskriminacijos veikomis susijusiems klausimams spręsti taikyti baudžiamosios teisės, Europos Vadovų Tarybos pamatiniu sprendimu visos ES valstybės narės įpareigojamos numatyti baudžiamąsias sankcijas, skiriamas už smurto ar neapykantos kurstymą dėl rasės, odos spalvos, kilmės, religijos ar tikėjimo, tautinės arba etninės kilmės, taip pat už rasistinės ar ksenofobinės medžiagos skleidimą ir pritarimą genocidui, karo nusikaltimams ir nusikaltimams žmoniškumui, nukreiptiems prieš tokias grupes, atsisakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelį jų menkinimą⁴⁵. Valstybės narės taip pat įpareigosos laikyti rasistinį ar ksenofobinį ketinimą atsakomybę sunkinančia aplinkybe.

43 2009 m. gruodžio 20 d. Lygių galimybių institucija (Vengrija) sprendimas Nr. 654/2009. Santrauką anglų kalba galima rasti per Europos teisės ekspertų nediskriminavimo srityje tinklą skiltyje „News Report“ [„Nauja ataskaita“]: www.non-discrimination.net/content/media/HU-14-HU_harassment_of_Roma_pupils_by_teachers.pdf.

44 Užimtumo lygybės direktyvos 2 straipsnio 4 dalis, Direktyvos, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 4 straipsnio 1 dalis, Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 2 straipsnio 2 dalies b punktas ir Rasinės lygybės direktyvos 2 straipsnio 4 dalis.

45 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, OL L 328, 2008 m. gruodžio 6 d.

Taigi visai tikėtina, kad priekabiavimo veikos ir kurstymo diskriminuoti veikos, be to, kad bus laikomos diskriminacija, visai gali patekti į nacionalinės baudžiamosios teisės taikymo sritį, ypač tais atvejais, kai yra susijusios su rase ar etnine priklausomybe.

Pavyzdys. Bulgarijos teismuose nagrinėtoje byloje parlamento narys padarė keletą pareiškimų, kuriuose žodžiu užsipuolė romų, žydų ir turkų bendruomenes ir apskritai „užsieniečius“⁴⁶. Jis pareiškė, kad šios bendruomenės trukdo bulgarams valdyti savo valstybę, nebaudžiamos daro nusikaltimus ir atima iš bulgarų galimybę naudotis tinkamomis sveikatos priežiūros paslaugomis, ir paragino žmones neleisti valstybei tapti šių įvairių grupių „kolonija“. Sofijos apygardos teismas nustatė, kad tai prilygo priekabiavimui ir nurodymui diskriminuoti.

2.4.2. Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti pagal EŽTK

Nors EŽTK priekabiavimas ar nurodymas diskriminuoti konkrečiai nedraudžiamas, joje nustatytos konkrečios teisės, susijusios su ta pačia sritimi. Taigi priekabiavimas gali patekti į teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, kuri ginama pagal EŽTK 8 straipsnį, taikymo sritį arba į teisės nepatirti nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo, kuri ginama pagal 3 straipsnį, taikymo sritį, o nurodymas diskriminuoti, atsižvelgiant į aplinkybes, gali patekti į kitų straipsnių taikymo sritį, kaip antai į religijos ar susirinkimų laisvės pagal 9 ar 11 straipsnį taikymo sritį. Jeigu šiuose veiksniuose pasireiškia diskriminacinis motyvas, EŽTT tariamus atitinkamų straipsnių pažeidimus nagrinėja kartu su 14 straipsniu, pagal kurį draudžiama diskriminacija. Toliau pateikiama keletas pavyzdžių, kuriuose bylos, susijusios su panašiais į aptartuosius faktais, nagrinėtos pagal EŽTK.

Pavyzdys. Byloje *Bączkowski ir kiti prieš Lenkiją* Varšuvos meras padarė homofobinio pobūdžio viešus pareiškimus, pareiškdamas, kad jis neduos leidimo surengti eitynių, kuriomis siekiama didinti informuotumą diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos klausimais⁴⁷. Sprendimą priimanči administracinė įstaiga atsisakė suteikti leidimą rengti eitynes dėl kitų priežasčių, kaip antai

46 2006 m. birželio 21 d. Sofijos apygardos teismo (Bulgarija) sprendimas Nr. 164 civilinėje byloje Nr. 2860/2006. Santrauką anglų kalba galima rasti FRA informacinėje interneto svetainėje *InfoPortal*, byla Nr. 11-1.

47 2007 m. gegužės 3 d. EŽTT sprendimas *Bączkowski ir kiti prieš Lenkiją* (Nr. 1543/06).

būtinybės išvengti susirėmimų tarp demonstrantų. EŽTT nustatė, kad mero pareiškimai galėjo padaryti poveikį atitinkamų institucijų sprendimui ir kad sprendimas buvo pagrįstas seksualinės orientacijos pagrindu, taigi buvo pažeista teisė į susirinkimų laisvę, taip pat teisė nebūti diskriminuojamam.

Pavyzdys. Byloje *Paraskeva Todorova prieš Bulgariją* nacionaliniai teismai, priimdami nuosprendį romų kilmės asmens byloje, aiškiai atmetė kaltintojo rekomendaciją skirti lygtinę bausmę, pareikšdami, kad romų mažumoje esti nebaudžiamumo kultūra, ir davė suprasti, jog šis konkretus asmuo turėtų būti nubaustas, kad pasimokytų kiti⁴⁸. EŽTT nustatė, kad taip buvo pažeista pareiškėjo teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, taip pat teisė nebūti diskriminuojamam.

2.5. Specialiosios ar konkrečios priemonės

Kaip minėta, netiesioginė diskriminacija nustatoma remiantis tuo, kad ta pati taisyklė, nepaisant reikšmingų skirtumų, taikoma kiekvienam. Siekdami išvengti tokių aplinkybių, vyriausybės, darbdaviai ir paslaugų teikėjai savo taisykles ir praktiką turi pakoreguoti taip, kad jos atspindėtų tokius skirtumus, t. y. jie turi imtis priemonių, kad taikoma praktika ir priemonės būtų tinkamos. Jungtinėse Tautose tai vadinama „specialiosiomis priemonėmis“, o ES teisėje minimos „konkrečios priemonės“ arba „pozityvioji diskriminacija“. Imdamosi specialiąjų priemonių, vyriausybės gali užtikrinti „tikrąją lygybę“, t. y. lygias galimybes naudotis visuomeninėmis privilegijomis, o ne vien „formalią lygybę“. Jeigu vyriausybės, darbdaviai ir paslaugų teikėjai nepaiso specialiąjų priemonių tikslingumo, kyla rizika, kad jų taisyklės ir praktika bus netiesiogiai diskriminuojantys.

EŽTT nustatė, kad „teisė nebūti diskriminuojamam naudojantis pagal EŽTK garantuotomis teisėmis taip pat pažeidžiama, kai valstybės <...> nesugeba skirtingai vertinti asmenų, kurių padėtis gerokai skiriasi“⁴⁹. Panašiai ES nediskriminavimo direktyvose aiškiai numatoma pozityviosios diskriminacijos galimybė ir nustatyta: „siekiant praktiškai užtikrinti visapusišką lygybę, vienodo požiūrio principas nėra vienai valstybei narei nedraudžia toliau taikyti arba imtis konkrečių priemonių,

48 2010 m. kovo 25 d. EŽTT sprendimas *Paraskeva Todorova prieš Bulgariją* (Nr. 37193/07).

49 2000 m. balandžio 6 d. EŽTT sprendimo *Thlimmenos prieš Graikiją* [DK] (Nr. 34369/97) 44 punktą. Taip pat 2002 m. balandžio 29 d. EŽTT sprendimo *Pretty prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 2346/02) 88 punktą.

skirtų užkirsti kelią patirti su [draudžiamu diskriminacijos pagrindu] susijusius nuostolius arba juos kompensuoti⁵⁰.

Užimtumo lygybės direktyvos 5 straipsnyje nustatyta konkreti bendrosios specialiųjų priemonių taisyklės nuostata, susijusi su neįgaliaisiais. Ji įpareigoja darbdavius pasirūpinti „tinkamomis patalpomis“, kad turintiesiems fizinę ar psichinę negalią būtų užtikrintos lygios galimybės įsidarbinti. Tai apibrėžiama kaip „tinkamos priemonės, kurių prireikus imamasi konkrečiu atveju, kad neįgaliajam būtų sudarytos sąlygos įsidarbinti, dirbti, kilti tarnyboje arba mokytis, nebent dėl tokių priemonių darbdavys būtų apsunkintas neproporcinga našta“. Tai, be kita ko, galėtų būti tokios priemonės, kaip lifto, rampos arba neįgaliajų tualetų įrengimas darbo vietoje, kad joje galėtų dirbti neįgaliojo vežimėlyje sėdintis asmuo.

Pavyzdys. Byloje *Thlimmenos prieš Graikiją* pagal nacionalinę teisę baudžiamąja tvarka nuteistiems asmenims buvo uždrausta pradėti verstis atestuotojo apskaitininko profesine veikla, nes nuteisimas baudžiamąja tvarka reiškė, kad asmuo stokoja sąžiningumo ir patikimumo, kurie būtini šiai funkcijai vykdyti. Pareiškėjas šioje byloje buvo asmuo, anksčiau baudžiamąja tvarka teistas už atsisakymą vilkėti karinę uniformą atliekant karo prievolę. Jis atsisakė tai daryti, nes buvo Jehovos liudytojų, t. y. pacifistinės religinės grupės, narys. EŽTT nustatė, kad nėra jokio pagrindo drausti asmenims vykdyti profesinę veiklą, jeigu jų nuteisimas baudžiamąja tvarka nesusijęs su patikimumo ar sąžiningumo aspektais. Vyriausybė diskriminavo pareiškėją, nes nesugebėjo nustatyti tokiems atvejams skirtos taisyklės išimties, taigi pažeidė jo teisę išpažinti savo religinį įsitikinimą (pagal EŽTK 9 straipsnį) ir nepaisė diskriminacijos draudimo.

Pavyzdys. Kipro lygybės įstaigos nagrinėtoje byloje skundo pateikėjas, turėjęs regėjimo negalią, dalyvavo egzamine teisei dirbti valstybės tarnyboje įgyti⁵¹. Skundo pateikėjas paprašė papildomo laiko egzaminui užbaigti ir jam buvo suteiktos papildomos 30 minučių, bet šis laikas buvo atimtas iš pertraukos, į kurią kiekvienas turėjo teisę. Lygybės įstaiga nustatė, kad nebuvo nustatyta jokia standartinė procedūra, pagal kurią būtų tiriama, kada reikia sudaryti tinkamas sąlygas ypatingus poreikius turintiems kandidatams, ir kad faktai

50 Rasinės lygybės direktyvos 5 straipsnis; Užimtumo lygybės direktyvos 7 straipsnis; Direktyvos, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 6 straipsnis; taip pat kiek kitokia formuluoatė pateikta Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 3 straipsnyje.

51 2008 m. spalio 8 d. Lygybės įstaiga (Kipras), nuor. Nr. A.K.I. 37/2008. Santrauką anglų kalba galima rasti *European Anti-Discrimination Law Review*, Nr. 8 (2009 m. liepos mėn.).

parodė, jog imtasi nepakankamai priemonių stengiantis suteikti tokiems kandidatams galimybę lygiomis sąlygomis konkuruoti su kitais kandidatais. Lygybės įstaiga rekomendavo valstybei pagal standartinę procedūrą suburti grupę ekspertų atvejams, kuriais reikia sudaryti tinkamas sąlygas, nagrinėti.

Pavyzdys. Prancūzijos teismuose prie invalidų vežimėlio prikaustytas asmuo iškėlė ieškinį Švietimo ministerijai dėl nepaskyrimo į konkrečias pareigas⁵². Skundo pateikėjo paraiška kandidatų sąrašė užėmė trečią vietą. Kai pirmieji du kandidatai atmetė pasiūlymą eiti pareigas, pasiūlymas buvo pateiktas ketvirtajam kandidatui, o ne ieškovui. Vietoj to ieškovui buvo pasiūlytos pareigos kitame departamente, kuris buvo pritaikytas invalidų vežimėliams. Tokį savo sprendimą valstybė pagrindė argumentu, kad lėšų investavimas į patalpų perplanavimą prievolei užtikrinti tinkamas sąlygas įvykdyti neatitiko viešojo intereso. Teismas nusprendė, kad Švietimo ministerija neįvykdė savo prievolės užtikrinti tinkamas sąlygas negalią turintiems asmenims ir kad to ji negalėjo teisinti valdymo sumetimais.

Sąvoka „specialiosios priemonės“ kartais apima ir atvejį, kai, remiantis draudžiamais asmenų diskriminacijos pagrindais, taikomas skirtingas požiūris, kuris tiems asmenims yra palankus (o ne nepalankus). Pavyzdžiui, į konkrečias pareigas skiriamas ne vyras, o moteris, nes ji yra moteris ir darbdavys taip stengiasi atitaisyti nepakankamą atstovavimą moterims tarp savo darbuotojų. Tokiam atvejui apibūdinti vartojami įvairūs terminai – „pozityvioji“ ar „atvirkštinė“ diskriminacija, „preferencinės sąlygos“, „laikinosios specialiosios priemonės“ ar „pozityvūs veiksmai“⁵³. Tai atspindi jų pripažintą funkciją kaip trumpalaikių ir išimtinių priemonių, kuriomis siekiama kovoti su išankstiniu nusistatymu prieš asmenis, kurie paprastai patirtų diskriminaciją, taip pat kurti pavyzdžius, kurie įkvėptų kitus tą savybę turinčius asmenis.

52 2008 m. birželio 24 d. Ruano administracinis teismas (Prancūzija) sprendimas Nr. 0500526-3, *Boutheiller prieš Ministère de l'éducation*. Santrauką anglų kalba galima rasti *European Anti-Discrimination Law Review*, Nr. 8 (2009 m. liepos mėn.).

53 Pvz., JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto „Bendroji rekomendacija Nr. 32. Tarptautinėje konvencijoje dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo nustatytų specialiųjų priemonių reikšmė ir taikymo sritis“, JT dok. Nr. CERD/C/GC/32, 2009 m. rugsėjo 24 d.; JT Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto „Bendrasis komentaras Nr. 13. Teisė į išsilavinimą“, JT dok. Nr. E/C.12/1999/10, 1999 m. gruodžio 8 d.; JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto „Bendroji rekomendacija Nr. 25. Konvencijos 4 straipsnio 1 dalis (laikinosios specialiosios priemonės)“, JT dok. Nr. A/59/38(SUPP), 2004 m. kovo 18 d.; JT Žmogaus teisių komiteto „Bendrasis komentaras Nr. 18. Nediskriminavimas“, JT dok. Nr. A/45/40(Vol.1.)(SUPP), 1989 m. lapkričio 10 d.; JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto „Bendroji rekomendacija Nr. 30 dėl ne piliečių diskriminacijos“, JT dok. Nr. HRI/GEN/1/Rev.7/Add.1, 2005 m. gegužės 4 d.

Leistinumą imtis palankių priemonių nepalankioje padėtyje esančių grupių naudai patvirtina kelių stebėsenos įstaigų, atsakingų už JT žmogaus teises reglamentuojančių sutarčių aiškinimą, paskelbtos rekomendacijos. Šios įstaigos pabrėžė, kad tokios priemonės turėtų būti laikino pobūdžio ir jų trukmė ar taikymo sritis neturi viršyti to, kas būtina su aptariama nelygybe susijusiems klausimams išspręsti⁵⁴. JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto teigimu, kad tokios priemonės būtų leistinos, vienintelis jų tikslas turėtų būti pašalinti esamą nelygybę ir išvengti jos ateityje⁵⁵. JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas smulkiau paaiškino, kad tokios „laikinosios specialiosios priemonės“ galėtų apimti „preferencines sąlygas, tikslinį įdarbinimą, samdymą ir paaukštinimą, kiekybinius tikslus, susijusius su konkrečiais terminais, ir kvotų sistemas“⁵⁶. Kaip matyti iš toliau aptariamų ETT praktikos, tokių priemonių proporcingumas vertinamas griežtai.

Teismai linkę diskriminaciją šiomis aplinkybėmis vertinti ne kaip atskirą pačios diskriminacijos formą, o kaip diskriminacijos uždraudimo išimtį. Kitaip tariant, teismai pripažįsta, kad taikytas skirtingas požiūris, bet jis gali būti pateisinamas siekiant ištaisyti anksčiau buvusią nepalankią padėtį, kaip antai nepakankamą atstovavimą konkrečioms grupėms darbo vietoje.

Valstybės kartais iš tiesų taip grindžia skirtingo požiūrio taikymą. Tai galima suprasti dviem skirtingais aspektais. Žvelgiant naudos gavėjo aspektu, palankesnis požiūris taikomas remiantis ginama savybe, lyginant su panašioje padėtyje esančiu asmeniu. Nukentėjusiojo aspektu mažiau palankus požiūris taikomas remiantis tuo, kad jis neturi ginamos savybės. Iš būdingų pavyzdžių galima paminėti pareigų rezervavimą moterims vyrų dominuojamose darbo vietose ar etninėms mažumoms valstybės tarnyboje, kaip antai policijoje, kad būtų geriau atspindėta visuomenės sudėtis. Tai kartais vadinama „atvirkštine“ diskriminacija, nes diskriminacinis požiūris taikomas siekiant sudaryti palankias sąlygas asmeniui, kuriam, kaip tikėtina pagal ankstesnes socialines tendencijas, būtų taikomos prastesnės sąlygos. Tai kartais vadinama „pozityviais“ veiksmais, nes tai veiksmai, kurių konkrečiai imamasi buvusiai nepalankiai padėčiai atitaisyti skatinant dalyvauti tradiciškai nepalankioje padėtyje esančias grupes; šiuo požiūriu tai pagrįsta geranorišku tikslu, o ne išankstiniu nusistatymu prieš konkrečias grupes.

54 *Ibid.*

55 JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto „Bendroji rekomendacija Nr. 32. Tarptautinėje konvencijoje dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo nustatytų specialiųjų priemonių reikšmė ir taikymo sritis“. JT dok. CERD/C/GC/32, 2009 m. rugsėjo 24 d., 21–26 punktai.

56 JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto „Bendroji rekomendacija Nr. 25. Konvencijos 4 straipsnio 1 dalis (laikinosios specialiosios priemonės)“, JT dok. Nr. A/59/38(SUPP), 2004 m. kovo 18 d., 22 punktas.

EŽTT praktikoje ši sąvoka vartojama retai, nors ETT taikant ES teisę užimtumo srityje byloje jai skirta daugiau dėmesio. Konkrečios priemonės pagal nediskriminavimo direktyvas ir ETT praktikoje taikomos kaip savarankiškos gynybos priemonės, taip pat naudojamos taikant konkrečias „tikru profesiniu reikalavimu“ pagrįstas gynybos priemones, aptariamias 2.6.4.1 skirsnyje.

Pagrindinės ETT bylos, susijusios su specialiosiomis priemonėmis, susiformavo lyčių lygybės srityje; konkrečiai tai yra *Kalanke* byla⁵⁷, *Marschall* byla⁵⁸ ir *Abrahamsson* byla⁵⁹. Šiomis bylomis buvo nustatytos ribos, taikomos specialiosioms priemonėms, kurių galima imtis ankstesniems nuostoliams kompensuoti, kuriuos metams bėgant patyrė (šiose konkrečiose bylose) darbuotojos moterys.

Pavyzdys. *Kalanke* byloje ETT laikėsi griežto požiūrio į preferencinių sąlygų taikymą siekiant pašalinti nepakankamą atstovavimą moterims einant konkrečias pareigas. Ši byla buvo susijusi su regioniniu lygmeniu priimtais teisės aktais, pagal kuriuos pirmenybė savaime teikiama prašymą užimti pareigas teikiančioms ar paaukštinimo prašančioms kandidatėms moterims. Jeigu kandidatai vyrai ir moterys buvo vienodai kvalifikuoti ir jeigu manyta, kad tame sektoriuje darbuotojoms moterims atstovaujama nepakankamai, kandidatėms moterims turėjo būti teikiama pirmenybė. Atstovavimas laikytas nepakankamu tais atvejais, kai darbuotojos moterys nesudarė bent pusės atitinkamas pareigas einančio personalo. Šioje byloje į pareigas nesėkmingai pretendavęs kandidatas vyras, p. Kalanke, nacionaliniams teismams pasiskundė buvęs diskriminuotas dėl savo lyties. Nacionaliniai teismai perdavė bylą nagrinėti ETT ir klausė, ar šie teisės aktai dera su 1976 m. Vienodo požiūrio direktyvos 2 straipsnio 4 dalimi (Lyčių lygybės direktyvos 3 straipsnio dėl „pozityviosios diskriminacijos“ pirtake), kurioje nustatyta: „Ši direktyva nepažeidžia priemonių, skatinančių vienodas vyrų ir moterų galimybes, ypač panaikinant nelygybę, kuri daro poveikį moterų galimybėms.“⁶⁰

57 1995 m. spalio 17 d. ETT sprendimas *Kalanke prieš Freie Hansestadt Bremen*, C-450/93, Rink. [1995] I-3051.

58 1997 m. lapkričio 11 d. ETT sprendimas *Marschall prieš Land Nordrhein-Westfalen*, C-409/95, Rink. [1997] I-6363.

59 2000 m. liepos 6 d. ETT sprendimas *Abrahamsson ir Leif Anderson prieš Elisabet Fogelqvist*, C-407/98, Rink. [2000] I-5539.

60 Vienodo požiūrio direktyva 76/207/EEB, OL L 39, 1976 m. vasario 14 d.

ETT konstatavo, kad 2 straipsnio 4 dalies tikslas – leisti taikyti priemones, kurios „išoriškai atrodo diskriminuojančios, tačiau skirtos faktinei nelygybei, kuri pasitaiko socialiniame gyvenime, panaikinti arba sumažinti“⁶¹. Pripažinta, kad šiais teisės aktais siekta teisėto tikslo panaikinti nelygybę darbo vietoje. Atitinkamai priemonės, kuriomis moterims teikiamas konkretus pranašumas darbo vietoje, įskaitant paaukštinimą, iš esmės būtų priimtinos, jeigu jos nustatytos siekiant pagerinti jų gebėjimą konkuruoti darbo rinkoje nepatiriant tokios diskriminacijos.

Tačiau taip pat konstatuota, kad bet kokia teisės į vienodą požiūrį išimtis turi būti vertinama greitai. Nustatyta, kad tais atvejais, kai aptariami teisės aktai garantavo „moterims absoliučią ir besąlygišką pirmenybę skyrimo į pareigas ar paaukštinimo atveju“, tai iš esmės būtų neproporcinga siekiamam tikslui panaikinti nelygybę, susijusią su teise į vienodą požiūrį. Atitinkamai preferencinis požiūris šiuo atveju nebuvo pateisinamas.

Vis dėlto iš vėliau nagrinėtų bylų matyti, kad tais atvejais, kai pagal teisės aktus nereikalaujama automatiškai teikti besąlygiškos pirmenybės, konkrečios priemonės gali būti priimtinos.

Pavyzdys. *Marschall* byla buvo susijusi su teisės aktais, panašiais į *Kalanke* bylos dalyką. Tačiau aptariamuose teisės aktuose buvo nustatyta, kad moterims, kurių profesinis pasirengimas toks pat kaip vyrų, turėtų būti teikiama pirmenybė, „nebent tam tikros priežastys, susijusios su kandidato vyro asmenybe, nusvertų jo naudai“. P. Marschall, kurį buvo atsisakyta skirti į tam tikras pareigas, nes į jas buvo pasirinkta kandidatė moteris, ginčijo šių teisės aktų teisėtumą nacionaliniuose teismuose, kurie perdavė bylą nagrinėti ETT ir vėlgi klausė, ar šie teisės aktai dera su Vienodo požiūrio direktyva. ETT nustatė, kad tokio pobūdžio teisės aktai nėra neproporcingi teisėtam tikslui pašalinti nelygybę, jeigu „kiekvieni atskiru atveju jie užtikrina kandidatams vyrams, kurių profesinis pasirengimas yra toks pat kaip moterų, kad jie vertinami objektyviai atsižvelgiant į visus kriterijus, susijusius su kandidatų asmenybe, ir nesuteikia pirmenybės moterims, jeigu vienas ar keli kriterijai nusveria kandidato vyro naudai“. Taigi teisės aktuose numačius diskreciją

61 Ši formuluoatė diskriminacijos direktyvų preambulėse buvo gerokai pritaikyta: Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 21 konstatuojamojoje dalyje, Užimtumo lygybės direktyvos 26 konstatuojamojoje dalyje ir Rasinės lygybės direktyvos 17 konstatuojamojoje dalyje.

buvo užtikrinta, kad pirmenybė nebūtų absoliuti, tad siekiant tikslo pašalinti nelygybę darbo vietoje teisės aktai buvo proporcingi.

Pavyzdys. *Abrahamsson* byla buvo susijusi su Švedijos teisės aktu, kurių poveikis buvo tarp teisės aktų užtikrinamos besąlygiškos pirmenybės *Kalanke* byloje ir *Marschall* byloje nustatytos diskrecijos, pagrįstumu. Teisės aktuose nustatyta, kad nepakankamai atstovaujamos lyties kandidatui, turinčiam pakankamą kvalifikaciją atlikti pareigas, turėtų būti teikiama pirmenybė, nebent „skirtumas tarp kandidatų kvalifikacijos būtų toks didelis, kad dėl tokios pirmenybės taikymo būtų pažeistas objektyvumo skiriant į pareigas reikalavimas“. ETT nustatė, kad šiuo teisės aktu pirmenybė iš esmės buvo automatiškai suteikiama nepakankamai atstovaujamos lyties kandidatams. To, kad pagal šią nuostatą tokia pirmenybė netaikyta tik esant dideliame kvalifikacijos skirtumui, nepakako, kad teisės aktai netaptų neproporcingi jų poveikiui.

Šios bylos rodo, jog ETT požiūris į tai, ar leisti, kad konkrečios priemonės būtų viršesnės už teisingumo principą, paprastai yra atsargus. ETT leidžia nacionalinės teisės aktams patekti į 2 straipsnio 4 dalyje nustatytos leidžiančios nukrypti nuostatos taikymo sritį tik ribotomis aplinkybėmis, kai konkrečios priemonės nėra besąlygiškos ir absoliučios.

Nagrinėdami klausimą, susijusį su konkrečiomis priemonėmis pagal ES nediskriminavimo direktyvas, praktikuojantys teisininkai ypatingą dėmesį turi skirti „veiksmams“, kurių imtasi siekiant konkrečios grupės asmenims suteikti palankesnes sąlygas. Kaip matyti iš aptartos ETT praktikos, aiškiai laikomasi požiūrio, kad konkrečios priemonės yra paskutinė išeitis. Praktikuojantys teisininkai ir teismo pareigūnai, jei jiems tenka nagrinėti su konkrečiomis priemonėmis susijusią bylą, turi užtikrinti, kad dėl tinkamumo aptariamoms pareigoms objektyviai ir teisingai būtų įvertinti visi atitinkamo darbdavio vertinami kandidatai, įskaitant tuos, kuriems nuostata dėl specialiųjų priemonių netaikoma. Specialiąsias priemones galima panaudoti tik tuo atveju, jeigu atlikus tokį objektyvų įvertinimą vienodai sugebančiais atlikti esamą funkciją pripažinti keli kandidatai, tarp kurių yra ir tikslinės grupės asmenų. Tik tokiomis aplinkybėmis tikslinės grupės, kuri atrenkama dėl ankstesnės diskriminacijos darbo vietoje istorijos, narys gali būti pasirinktas pirmiau už tai tikslinei grupei nepriklausantį asmenį.

EŽTT dar neturėjo galimybės skirti išsamų dėmesį specialiųjų priemonių byloms, tačiau keliose bylose tokios priemonės nagrinėtos.

Pavyzdys. Byloje *Wintersberger prieš Austriją* EŽTT priėmė sprendimą dėl ieškinio priimtumo⁶². Valstybė atleido pareiškėją, kuris buvo neįgalus, iš jo darbo. Pagal nacionalinę teisę asmenims su negalia taikoma speciali apsauga nuo atleidimo, nes reikalaujama gauti išankstinį specialaus komiteto pritarimą atleidimui. Jeigu darbdavys nežino apie negalią, toks pritarimas galėtų būti suteiktas atgaline data. Dėl asmenų be negalios tokio pritarimo nereikėjo. Pareiškėjas įrodinėjo, kad galimybė suteikti tą pritarimą atgaline data dėl negalią turinčių asmenų, bet ne dėl asmenų be negalios, prilygo diskriminacijai. EŽTT nustatė, kad ši nuostata iš esmės buvo nustatyta negalią turinčių asmenų naudai, taigi buvo pateisinama kaip atvirkštinės diskriminacijos pavyzdys. Taigi ieškinyš buvo pripažintas nepriimtiniu.

Pagrindiniai faktai

- Sąvoka „diskriminacija“ apibūdina atvejį, kai asmuo dėl „ginamos savybės“ kokių nors būdu atsiduria nepalankioje padėtyje.
- Diskriminacija gali reikštis įvairiais pavidalais: tiesioginės diskriminacijos, netiesioginės diskriminacijos, priekabiavimo ir nurodymo diskriminuoti.
- Tiesioginei diskriminacijai būdingas skirtingas požiūris: turi būti įrodyta, kad tariamai aukai mažiau palankios sąlygos taikytos dėl turimos savybės, kuri patenka į „draudžiamo diskriminacijos pagrindo“ taikymo sritį.
- Mažiau palankus požiūris nustatomas tariamą auką palyginant su kitu panašioje padėtyje esančiu asmeniu, kuris ginamos savybės neturi.
- Gali būti atvejų, kai „draudžiamas diskriminacijos pagrindas“ nėra aiški skirtingo požiūrio priežastis. Pakanka, kad aiški priežastis būtų neatsiejama nuo „draudžiamo diskriminacijos pagrindo“.
- ETT ir nacionaliniai teismai pripažino diskriminacijos dėl ryšių sąvoką, kai prastesnės sąlygos asmeniui taikomos dėl jo ryšių su kitu asmeniu, turinčiu „ginamą savybę“.
- Nors ES teisėje vertinamas atskirai, priekabiavimas yra konkreti tiesioginės diskriminacijos apraiška.

62 2003 m. gegužės 27 d. EŽTT sprendimas *Wintersberger prieš Austriją* (spr.) (Nr. 57448/00).

- Netiesioginei diskriminacijai būdingas skirtingas poveikis ar padariniai: turi būti įrodyta, kad dėl sprendimo grupė atsiduria nepalankioje padėtyje, palyginti su palyginamąja grupe.
- Kad įrodytų netiesioginę diskriminaciją, asmuo turi pateikti įrodymų, kad asmenims, kurie visi turi konkrečią ginamą savybę, kaip grupei, taikomos kitokios pasekmės ar poveikis, palyginti su šios savybės neturinčiais asmenimis.
- Siekiant užtikrinti, kad kiekvienas galėtų vienodai naudotis teisėmis, vyriausybėms, darbdaviams ir paslaugų teikėjams gali reikėti imtis specialių ar konkrečių priemonių savo taisyklėms ir praktikai prie skirtingų savybių turinčių asmenų pritaikyti.
- Sąvokas „specialiosios priemonės“ ir „konkrečios priemonės“ galima aiškinti kaip priemones, pagal kurias, be kita ko, yra atitaisoma nepalanki padėtis, kurioje anksčiau buvo atsidūrę ginamą savybę turintys asmenys. Jeigu tokios priemonės proporcingos, jos gali būti laikomos pateisinančiomis diskriminaciją.

2.6. Gynyba dėl mažiau palankių sąlygų taikymo pagal Europos nediskriminavimo teisės aktus

2.6.1. Įvadas

Tam tikromis aplinkybėmis teismai pripažįsta, kad skirtingas požiūris buvo taikytas, bet kad tai yra priimtina. ES teisėje gynybos priemonės traktuojamos skirtingai nei EŽTT, tačiau iš esmės labai panašiai.

Europos nediskriminavimo teisėje gynybos priemonės gali būti apibrėžtos bendrais arba siauresniais konkrečiais terminais. EŽTT taiko bendrai apibrėžtas gynybos priemones ir tiesiogines, ir netiesiogines diskriminacijos atvejais. O ES teisėje konkrečios gynybos priemonės numatytos tik tiesioginės diskriminacijos atvejams, o netiesioginės diskriminacijos atveju taikomos tik bendro pobūdžio gynybos priemonės. Kitaip tariant, pagal nediskriminavimo direktyvas tiesioginę diskriminaciją įmanoma pateisinti tik tuo atveju, kai ja siekiama konkrečių tose direktyvose aiškiai nustatytų tikslų.

Pagal nediskriminavimo direktyvas konkrečios gynybos priemonės susijusios su diskriminacija užimtumo srityje ir tiesioginė diskriminacija uždrausta galimybės naudotis prekėmis ir paslaugomis srityje. Šias konkrečias gynybos priemones

galima vertinti platesniame EŽTT pripažįstamo bendro pobūdžio gynybos priemonių kontekste, nes jos atitinka bendro pobūdžio gynybos priemonių taikymo būdą teismo praktikoje. Iš esmės konkrečios gynybos priemonės pagal nediskriminavimo direktyvas yra konkrečios bendro pobūdžio gynybos išraiškos, kurios yra sukonkretintos ir pritaikytos užimtumo sričiai.

2.6.2. Bendro pobūdžio gynybos priemonių analizė

Kaip pažymėta, pagal EŽTK bendro pobūdžio gynybos priemonės galima taikyti ir tiesioginės, ir netiesioginės diskriminacijos atvejais, o pagal ES teisę – tik netiesioginės diskriminacijos atveju. EŽTT teigimu:

„skirtingas asmenų, kurių padėtis atitinkamai panaši, vertinimas <...> yra diskriminuojantis, jeigu nėra objektyviai ir pagrįstai pateisintas; kitaip tariant, jei juo nesiekiami teisėto tikslo ar jei taikomos priemonės yra tikslas, kurį siekiama įgyvendinti, nėra pagrįstai proporcingi“⁶³.

ES nediskriminavimo direktyvose panaši formuluočių vartojama dėl netiesioginės diskriminacijos. Rasinės lygybės direktyvoje nustatyta:

„netiesioginė diskriminacija yra tada, kai dėl akivaizdžiai neutralių sąlygų, kriterijų ar praktikos tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys gali patekti tam tikru atžvilgiu į prastesnę padėtį nei kiti asmenys, nebent tas sąlygas, kriterijus ar praktiką objektyviai pateisina teisėtas tikslas, o šio tikslo siekiama atitinkamomis ir būtinomis priemonėmis“⁶⁴.

Sprendžiant iš formuluočių, kurias vartoja EŽTT ir kurios vartojamos nediskriminavimo direktyvose, tai, kalbant iš esmės, yra ne gynimasis nuo pačios diskriminacijos, o vėliau skirtingo požiūrio pateisinimas, dėl kurio diskriminacijos faktas nebus nustatytas. Tačiau pateisinimo klausimus teismai pagal turinį, jei ne pagal formą, vertina kaip gynimosi nuo diskriminacijos priemonės.

63 2008 m. balandžio 29 d. EŽTT sprendimo *Burden prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 13378/05) 60 punktas.

64 Rasinės lygybės direktyvos 2 straipsnio 2 dalies b punktas, Užimtumo lygybės direktyvos 2 straipsnio 2 dalies b punktas, Direktyvos, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 2 straipsnio b punktas ir Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 2 straipsnio 1 dalies b punktas.

Pavyzdys. Išsamų objektyvaus pateisinimo idėjos paaikškinimą ETT pateikė byloje *Bilka-Kaufhaus GmbH prieš Weber Von Hartz*⁶⁵. Šioje byloje ne visą darbo dieną dirbantys darbuotojai, kurie nebuvo įtraukti į *Bilka* (universalinės parduotuvės) profesinių pensijų sistemą, skundėsi, kad taip netiesiogiai diskriminuojamos moterys, nes jos sudarė ne visą darbo dieną dirbančių darbuotojų daugumą. ETT nustatė, kad tai prilygtų netiesioginei diskriminacijai, nebent teisės naudotis sistema skirtumą būtų galima pateisinti. Kad tai būtų pateisinta, reikėtų įrodyti, kad „<...> priemonės, kurias pasirinko *Bilka*, atitinka tikrąjį įmonės poreikį, yra tinkamos siekiamiems tikslams pasiekti ir tam yra būtinos“.

Bilka įrodinėjo, kad požiūrio skirtumu siekia atgrasyti dirbti ne visą darbo dieną ir skatinti dirbti visą darbo dieną, nes ne visą darbo dieną dirbantys darbuotojai paprastai nenorėjo dirbti vakarais ar šeštadieniais, taigi buvo sunku nuolat tinkamai aprūpinti parduotuvę personalu. ETT nustatė, kad tai galėtų būti teisėtas tikslas. Tačiau nebuvo atsakyta į klausimą, ar ne visą darbo dieną dirbančių darbuotojų neįtraukimas į pensijų sistemą buvo proporcingas šio tikslo siekimui. Reikalavimas, kad priemonės, kurių imamasi, būtų „būtinos“, reiškia, kad būtina įrodyti, jog nėra jokių pagrįstų alternatyvių priemonių, kurias taikant vienodo požiūrio principui būtų mažiau prieštaraujama. Nustatyti taikytiną teisę pagal bylos faktus buvo patikėta nacionaliniam teismui.

Skirtingam požiūriui pateisinti turi būti įrodyta:

- kad atitinkama taisykle ar praktika siekiama teisėto tikslo;
- kad priemonės, pasirinktos tam tikslui pasiekti (tai yra priemonė, dėl kurios atsirado skirtingas požiūris), yra proporcingos ir būtinos tam tikslui pasiekti.

Kad būtų nustatyta, ar skirtingas požiūris proporcingas, teismas turi būti įtikintas, kad:

- tam tikslui pasiekti nėra jokių kitų priemonių, dėl kurių teisei į vienodą požiūrį būtų prieštaraujama mažiau. Kitaip tariant, kad nepalanki padėtis, kurioje atsiduriama, yra mažiausias įmanomas žalos lygis, kurio reikia siekiamam tikslui pasiekti;
- siektinas tikslas yra pakankamai svarbus tokio lygio prieštaravimui pateisinti.

2.6.3. Bendro pobūdžio gynybos priemonių taikymas

Užimtumo srityje ETT nėra linkęs pritarti skirtingo požiūrio, pagrįsto valdymo sumetimais, susijusiais su darbdavių ekonominiais interesais, taikymui, ir yra labiau

65 1986 m. gegužės 13 d. ETT sprendimas *Bilka-Kaufhaus GmbH prieš Weber Von Hartz*, 170/84, Rink. [1986] 1607.

linkęs sutikti su skirtingo požiūrio, pagrįsto platesniais poveikį biudžetui turinčiais socialinės ir užimtumo politikos tikslais, taikymu. Su pastarosiomis aplinkybėmis susijusiose bylose ETT valstybėms suteikia „diskreciją“. EŽTK srityje EŽTT yra mažiau linkęs pritarti skirtingo požiūrio taikymui bylose, susijusiose su asmens orumu, kaip antai esant diskriminacijai dėl rasės ar etninės priklausomybės, namų, privataus ir šeiminio gyvenimo, ir labiau linkęs pritarti skirtingo požiūrio taikymui bylose, susijusiose su platesniais socialinės politikos aspektais, ypač turinčiais poveikį biudžetui. EŽTT vartoja sąvoką „diskrecija“, reiškiančią valstybės veiksmų laisvę nustatant, ar skirtingas požiūris yra pateisinamas. Jeigu ši diskrecija laikoma „siaura“, EŽTT bylą nagrinėja kruopščiau.

2.6.4. Konkrečios gynybos priemonės pagal ES teisę

Kaip jau aptarta, nediskriminavimo direktyvose nustatytos konkrečios gynybos priemonės, leidžiančios tam tikromis ribotomis aplinkybėmis pateisinti skirtingo požiūrio taikymą. „Tikru profesiniu reikalavimu pagrįsta gynyba“ numatyta visose direktyvose (išskyrus Direktyvą, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, nes ji nesusijusi su užimtumu); šis reikalavimas leidžia darbdaviams taikyti skirtingą požiūrį remiantis draudžiamu diskriminacijos pagrindu, jeigu šis pagrindas yra neatsiejamai susijęs su gebėjimu atlikti konkretų darbą ar kvalifikacija, reikalinga tam darbui atlikti⁶⁶. Kitas dvi gynybos priemonės galima rasti tik Užimtumo lygybės direktyvoje: pirma, leistinumai darbdaviams, kurie yra tikėjimu pagrįstos organizacijos, diskriminuoti dėl religijos ar tikėjimo⁶⁷; antra, leistinumai tam tikromis aplinkybėmis diskriminuoti dėl amžiaus⁶⁸. Griežta ETT gynybos dėl skirtingo požiūrio taikymo priemonių traktuotė rodo, kad visos išimtys aiškinamos siaurai, nes teismas ypač pabrėžia visų teisių, kurios asmenims nustatomos pagal ES teisę, svarbą⁶⁹.

66 Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 14 straipsnio 2 dalis, Rasinės lygybės direktyvos 4 straipsnis ir Užimtumo lygybės direktyvos 4 straipsnio 1 dalis.

67 Užimtumo lygybės direktyvos 4 straipsnio 2 dalis.

68 Užimtumo lygybės direktyvos 6 straipsnis.

69 Žr., pvz., 1986 m. gegužės 15 d. ETT sprendimo *Johnston prieš Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, 222/84, Rink. [1986] 1651, 36 punktą.

2.6.4.1. Tikras profesinis reikalavimas

Pagal nediskriminavimo direktyvas tiek, kiek jos susijusios su užimtumo sritimi:

„Valstybės narės gali numatyti, kad skirtingas požiūris remiantis savybe, susijusia su [draudžiamu diskriminacijos pagrindu], nebūtų laikomas diskriminacija, jei dėl konkrečių profesinės veiklos rūšių pobūdžio arba dėl jų vykdymo sąlygų tokia savybė yra įprastas ir lemiantis profesinis reikalavimas, šis tikslas yra teisėtas, o reikalavimas proporcingas.“⁷⁰

Ši gynybos priemonė leidžia darbdaviams skirti asmenis remiantis saugoma savybe, jeigu ši savybė yra tiesiogiai susijusi su tinkamumu ar kompetencija atlikti konkrečias pareigas.

Nuostata, leidžianti nukrypti dėl tikro profesinio reikalavimo, taikoma tam tikroms profesijoms: byloje *Komisija prieš Vokietiją* ETT, remdamasis Komisijos tyrimu dėl leidžiančios nukrypti nuostatos taikymo srities diskriminacijos dėl lyties atžvilgiu, nurodė konkrečias profesijas, kurioms ši gynybos priemonė galėtų būti taikoma⁷¹. Išskirtos menininkų profesijos, kurioms gali reikėti konkrečių įgimtų asmeninių savybių, kaip antai gali reikėti dainininkės moters atlikimo stiliaus reikalavimams patenkinti, jauno aktorius konkrečiam vaidmeniui atlikti, tinkamo asmens šokti ar vyrų arba moterų konkrečių rūšių madoms demonstruoti. Tačiau tai nebuvo bandymas nustatyti išsamų sąrašą. Kiti pavyzdžiai galėtų, pvz., būti kinų etninės kilmės asmens įdarbinimas kinų restorane autentiškumui išlaikyti ar moterų įdarbinimas tik moterims skirtuose sveikatingumo klubuose.

Pavyzdys. Byloje *Komisija prieš Prancūziją* ETT nustatė, kad tam tikromis aplinkybėmis vyrų kalėjimuose numatyti darbo vietas visų pirma kandidatams vyrams, o moterų kalėjimuose – kandidatėms moterims nėra neteisėta⁷². Tačiau ši išimtis galėtų būti taikoma tik pareigybėms, susijusioms su veikla, kurią vykdant yra svarbu būti konkrečios lyties atstovu. Šiuo atveju Prancūzijos institucijos norėjo išsaugoti tam tikrą procentinę pareigybių dalį kandidatams vyrams, nes, be kitų pareigų, kurias galėtų vykdyti tik vyrai, galėtų atsirasti būtinybė panaudoti jėgą galimiems tvarkos drumstėjams sulaikyti. Nors ETT

70 Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 14 straipsnio 2 dalis, Rasinės lygybės direktyvos 4 straipsnis ir Užimtumo lygybės direktyvos 4 straipsnio 1 dalis.

71 1985 m. gegužės 21 d. ETT sprendimas *Komisija prieš Vokietiją*, 248/83, Rink. [1985] 1459.

72 1988 m. birželio 30 d. ETT sprendimas *Komisija prieš Prancūziją*, 318/86, Rink. [1988] 3559.

iš esmės sutiko su argumentais, Prancūzijos institucijos nesugebėjo įvykdyti reikalavimo užtikrinti skaidrumą dėl konkrečios veiklos, kurią gali vykdyti tik kandidatai vyrai; apibendrintų pareiškimų dėl lyties tinkamumo nepakanka.

Pavyzdys. *Johnston* byloje policijos pareigūnė, dirbusi Šiaurės Airijoje, pasiskundė, kad jos sutarties galiojimas nebuvo pratęstas. Policijos viršininkas tai pateisino tuo, kad pareigūnės nebuvo mokytos naudoti šaunamuosius ginklus, kadangi „didelių vidaus neramumų atveju dėl policininkų nešiojamų šaunamųjų ginklų galėtų kilti didesnė jų nužudymo rizika ir tai galėtų prieštarauti visuomenės saugos reikalavimams“. ETT nustatė, kad nors į grėsmę saugai reikėtų atsižvelgti, ši grėsmė buvo vienoda ir vyrams, ir moterims, t. y. moterims rizika nebuvo didesnė. Skirtingo požiūrio negalima pateisinti visuomenėje vyraujančia nuostata, kad moteris reikia apsaugoti, nebent tai pateisinama moterims būdingais biologiniais veiksniais, kaip antai jos vaiko apsauga nėštumo metu.

Pavyzdys. *Mahlberg* byloje skundo pateikėja, kuri buvo nėščia, nebuvo priimta į nuolatinę slaugytojos, daug laiko dirbančios operacinėje, darbo vietą⁷³. Tai buvo pateisinama, kadangi operacinėje naudojamos kenksmingos medžiagos galėjo pakenkti vaikui. Tačiau ETT nustatė, kad neleisti skundo pateikėjai užimti pareigų buvo neproporcinga, nes darbo vieta buvo nuolatinė, o dirbti operacinėje ji negalėjo tik laikinai. Nors apribojimai nėščių moterų darbo sąlygoms laikyti priimtinais, jie turėjo būti griežtai apriboti pareigomis, kurias eidama ji būtų patyrusi žalą, ir dėl to nebuvo galima bendrai uždrausti dirbti.

Užimtumo lygybės direktyvos preambulės 18 dalyje tikru profesiniu reikalavimu pagrįsta gynyba konkrečiau išreikšta tam tikrų viešųjų tarnybų, susijusių su sauga ir saugumu, atžvilgiu. Tai nėra atskira gynybos priemonė; ją reikėtų vertinti kaip vienos iš tikru profesiniu reikalavimu pagrįstos gynybos pasekmių išraišką konkrečioje srityje:

„Šioje direktyvoje nereikalaujama, kad visų pirma ginkluotosios pajėgos ir policija, įkalinimo ar avarinės tarnybos įdarbintų ar paliktų darbo vietoje asmenis, kurie neturi reikiamos kvalifikacijos vykdyti tokios srities funkcijas, kurias jie gali būti paprašyti vykdyti siekiant teisėto tikslo išsaugoti minėtų tarnybų veiklos pajėgumą.“⁷⁴

73 2000 m. vasario 3 d. ETT sprendimas *Mahlburg prieš Land Mecklenburg-Vorpommern*, C-207/98, Rink. [2000] I-549.

74 Užimtumo lygybės direktyva 2000/78/EB, OL L 303, 2000 m. gruodžio 2 d., p. 16.

Paprastai šia nuostata galėtų būti remiamasi nepriimant asmens eiti pareigų, kurios, kaip manoma, iš tam tikro amžiaus asmenų arba negalią turinčių asmenų reikalautų per daug fizinių pastangų. Šiuo atžvilgiu Direktyvos 3 straipsnio 4 dalyje valstybėms narėms leidžiama aiškiai netaikyti jos nuostatų ginkluotosioms pajėgoms. Nors Lyčių lygybės direktyvoje (nauja redakcija) šios nuostatos nėra, įvertinti, kaip ji galėtų veikti, galima išnagrinėjus dvi su diskriminacija dėl lyties ir ginkluotosiomis pajėgomis susijusias bylas. Šios bylos nagrinėtos pagal Vienodo požiūrio direktyvos 2 straipsnio 2 dalį, kuriame numatyta „tikru profesiniu reikalavimu“ pagrįsta gynybą, kurią dabar galima rasti Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 14 straipsnio 2 dalyje.

Pavyzdys. *Sirdar* byloje skundo pateikėja dirbo vyriausiąja virėja komandosų dalinyje. Sumažinus karines išlaidas ir nustačius komandosų daliniams „sąveikos“ principą, ji buvo atleista⁷⁵. Pagal „sąveikos“ principą buvo būtina, kad, stokoiant žmonių, kiekvienas asmuo sugebėtų atlikti kovinę funkciją. ETT sutiko, kad, siekiant užtikrinti kovos veiksmingumą, sudaryti komandosų dalinius tik iš vyrų buvo pateisinama, taigi moterys į sąveikos principo taikymo sritį nepateko, nes komandosai sudarė nedideles specializuotas pajėgas, kurios paprastai patenka į pirmąją visų puolimų bangą. ETT nustatė, kad siekiant tikslo užtikrinti kovos veiksmingumą ši taisyklė buvo būtina.

Pavyzdys. *Kreil* byloje skundo pateikėja bandė gauti inžinieriaus elektriko darbą ginkluotosiose pajėgose⁷⁶. Tačiau ją atsisakyta priimti į šias pareigas, nes moterims buvo draudžiama eiti bet kokias su ginklų naudojimu susijusias karines pareigas. Moterys galėjo būti priimamos tik į ginkluotųjų pajėgų medicininę ir muzikos tarnybas. ETT nustatė, kad ši išimtis buvo pernelyg plati, nes taikyta beveik visoms karinėms pareigybėms vien dėl to, kad užimant tas pareigybes moterims kada nors galėjo tekti panaudoti ginklą. Bet koks pateisinimas turėtų būti glaudžiau susijęs su įprastinėmis konkrečių pareigybių funkcijomis. Vyriausybės pateikto pateisinimo įtikimumu taip pat abejota ir dėl to, kad eidamos tas pareigas, kurias moterys galėjo užimti, jos vis vien privalėjo išklaudyti pagrindinį ginklų naudojimo kursą savignyos ar kitų asmenų gynybos tikslais. Taigi priemonė nebuvo proporcinga ja siekiamam tikslui. Be to, moterys ir vyrai neturėtų būti skiriami remiantis tuo, kad moterims reikia didesnės apsaugos, nebent tas skirtumas būtų susijęs su moterų aplinkybėmis būdingais veiksniais, kaip antai apsaugos būtinybe nėštumo metu.

75 1999 m. spalio 26 d. ETT sprendimas *Sirdar prieš The Army Board ir Secretary of State for Defence*, C-273/97, Rink. [1999] I-7403.

76 2000 m. sausio 11 d. ETT sprendimas *Kreil prieš Bundesrepublik Deutschland*, C-285/98, Rink. [2000] I-69.

Laikui bėgant pateisinti diskriminaciją dėl lyties remiantis konkrečių saugumo ar avarinių tarnybų efektyvumu ar veiksmingumu gali būti gerokai sunkiau, nes lyčių vaidmenys ir socialinis požiūris keičiasi, ir valstybės narės privalo periodiškai peršvarstyti ribojamąsias priemones atsižvelgdamos į šią aplinkybę⁷⁷.

2.6.4.2. Religinės institucijos

Lygių užimtumo galimybių direktyvoje aiškiai leidžiama organizacijoms, kurių veikla grindžiama religija ar tikėjimu, nustatyti savo darbuotojams tam tikras sąlygas. Direktyvos 4 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad ši direktyva nepažeidžia „bažnytinių ir kitų valstybinių arba privačių organizacijų, kurių veiklą reguliuojančios normos remiasi religija ar įsitikinimais, teisės <...> reikalauti, kad jiems dirbantys asmenys sąžiningai ir ištikimai laikytųsi minėtų organizacijų veiklos normų“. Be to, su religinėmis institucijomis susiję darbdaviai gali patekti į „tikru profesiniu reikalavimu“ pagrįstos gynybos priemonės, pagal kurią, taikant atitinkamos organizacijos religines dogmas, leidžiamas skirtingas požiūris, taikymo sritį.

Taigi 4 straipsnio 1 ir 2 dalyse organizacijoms, kaip antai bažnyčioms, leidžiama atsisakyti, pavyzdžiui, įdarbinti moteris kunigėmis, pastorėmis ar dvasininkėmis, jeigu tai prieštarauja jų religinėms veiklos normoms. Nors Teisingumo Teismui dar neteko aiškinti šios nuostatos, nacionaliniu lygmeniu ji taikoma. Toliau pateiktos dvi bylos, susijusios su šios gynybos priemonės taikymu siekiant pagrįsti skirtingą požiūrį dėl seksualinės orientacijos.

Pavyzdys. Suomijos teismų nagrinėtoje byloje Suomijos evangelikų liuteronų bažnyčia atsisakė kapelionu (vikaro padėjėju) paskirti tos pačios lyties partnerį turintį asmenį⁷⁸. Vasos administracinis teismas pripažino sprendimą negaliojančiu remdamasis tuo, kad heteroseksualumas negali būti laikomas tikru profesiniu reikalavimu šioms pareigoms eiti. Atkreiptas dėmesys į tai, kad su vikarų ir kapelionų skyrimu susijusiose Bažnyčios vidaus taisyklėse seksualinė orientacija neminima.

Pavyzdys. *Amicus* byloje Jungtinės Karalystės teismų paprašyta priimti sprendimą dėl nacionalinių reglamentų, kuriais į nacionalinę teisę perkeliama religijos srities darbdaviams taikoma „tikru profesiniu reikalavimu“ pagrįsta

77 Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 31 straipsnio 3 dalis.

78 Vasos administracinis teismas (Suomija) – 04/0253/3. Santrauką anglų kalba galima rasti FRA informacinėje interneto svetainėje *InfoPortal*, Sprendimas Nr. 187-1.

gynybos priemonė, suderinamumo su Lygių užimtumo galimybių direktyva⁷⁹. Pabrėžta, kad bet kokia vienodo požiūrio principo išimtis turėtų būti aiškina- ma siaurai. Nacionalinių reglamentų formuluotė leidžia taikyti skirtingą požiūrį, jeigu asmuo įdarbinamas „organizuotos religijos tikslais“, ir pabrėžta, kad tokia formuluotė būtų daug labiau varžanti nei „religinės organizacijos tikslais“. Taigi teismas sutiko su vyriausybės pateiktais duomenimis, kad ši išimtis taikytina tik labai nedaugeliui pareigų, susijusių su religijos propagavimu ar atstovavimu jai, pvz., dvasininkams. Tokia formuluotė neleistų religinėms organizacijoms, pvz., religinių bendruomenių mokykloms ar slaugos namams, teigti, kad mokytojo pareigos (švietimo tikslams) arba medicinos seselės pareigos (sveikatos prie- žiūros tikslams) yra „organizuotos religijos tikslo“ dalis.

2.6.4.3. Išimtys dėl amžiaus

Lygių užimtumo galimybių direktyvoje pateikiami du atskiri skirtingo požiūrio dėl amžiaus pateisinimai.

6 straipsnio 1 dalyje leidžiama diskriminacija dėl amžiaus, jeigu ji pagrindžiama teisėtos užimtumo politikos, darbo rinkos ir profesinio mokymo tikslais ir atitinka proporcingumo kriterijų. Pateikiami keli pavyzdžiai, kada skirtingas požiūris gali būti pagrįstas: 6 straipsnio 1 dalies b punkte leidžiamas „minimalaus amžiaus, profesinės patirties ar darbo stažo nustatymas siekiant įsidarbinti arba gauti tam tikrų su darbu susijusių privilegijų“. Tačiau šis sąrašas nėra išsamus ir konkrečiais atvejais gali būti papildytas.

6 straipsnio 2 dalyje leidžiama diskriminacija dėl amžiaus suteikiant teisę naudotis profesinės socialinės apsaugos sistemomis ir pagal jas gauti išmokas, nereikalaujant tenkinti proporcingumo kriterijaus.

Pavyzdys. *Palacios de la Villa* byloje Teisingumo Teismas pirmą kartą turėjo galimybę nagrinėti 6 straipsnio taikymo sritį – jo paprašyta priimti sprendimą dėl straipsnio taikymo privalomo pensinio amžiaus atžvilgiu⁸⁰. Nustatęs, kad privalomas pensinis amžius iš tiesų patenka į 6 straipsnio taikymo sritį,

79 2004 m. balandžio 26 d. Jungtinės Karalystės aukštojo teismo sprendimas *Amicus MSF Section, R. (prašymu) prieš valstybės sekretorių prekybos ir pramonės reikalams* [2004] EWHC 860 (Administracinis). Santrauką anglų kalba galima rasti FRA informacinėje interneto svetainėje *InfoPortal*, Sprendimas Nr. 273-1.

80 2007 m. spalio 16 d. ETT sprendimas *Palacios de la Villa prieš Cortefiel Servicios SA*, C-411/05, Rink. [2007] I-8531.

Teisingumo Teismas svarstė, ar tai gali būti objektyviai pagrįsta. Teisingumo Teismas svarbiais laikė šiuos aspektus:

- pirma, pradinė priemonė buvo skirta galimybės darbo rinkoje ekonominėmis aplinkybėmis, kurioms būdingas aukštas nedarbo lygis, sukurti;
- antra, yra įrodymų, kad pereinamojo laikotarpio priemonė, atsižvelgiant į profesinių sąjungų ir darbdavių organizacijų raginimus, patvirtinta siekiant skatinti geriau pasiskirstyti darbą tarp kartų;
- trečia, bendradarbiaujant su profesinėmis sąjungomis ir darbdavių organizacijomis vėl priimtas Įstatymas Nr. 14/2005 – šį kartą su aiškiu reikalavimu, kad ši priemonė turi būti „susijusi su kolektyvinėje sutartyje išdėstytais ir su užimtumo politika suderinamais tikslais“;
- ketvirta, nuostata dėl privalomo išėjimo į pensiją kolektyvinėje sutartyje skirta „užimtumui skatinti“.

Apsvarstęs šiuos veiksnius Teisingumo Teismas padarė išvadą, kad „atsižvelgiant į jos kontekstą, <...> pereinamojo laikotarpio nuostatos tikslas – reguliuoti nacionalinę darbo rinką, ypač siekiant panaikinti nedarbą“. Tuo remdamasis Teisingumo Teismas nusprendė, kad kolektyvine sutartimi įgyvendinamas teisėtas tikslas. Nusprendus, kad siekiama teisėto tikslo, Teisingumo Teismui reikėjo išnagrinėti, ar priemonė „tinkama ir būtina“ tam tikslui pasiekti. Teisingumo Teismas pakartojo, kad valstybės narės turi didelę diskreciją socialinės ir užimtumo politikos srityje, o tai reiškia, kad „specialios nuostatos, atsižvelgiant į valstybės narės susiklosčiusią padėtį, galėtų būti skirtingos“. Svarbiausiu atrodė esąs reikalavimas, kad susiję darbuotojai turėtų teisę į senatvės pensiją, „kurios dydis nėra nepagrįstas“. Lygiai taip pat svarbu buvo tai, kad atitinkamos nuostatos nustatomos profesinių sąjungų ir darbdavių organizacijų kolektyvine sutartimi, taip įtraukiant į procesą tam tikrą lankstumą, dėl kurio priimant sprendimą išleisti į pensiją galima atsižvelgti į atitinkamą darbo rinką ir konkrečius darbo reikalavimus. Tuo remdamasis Teisingumo Teismas nusprendė, kad Palacios taikoma pereinamojo laikotarpio priemonė ir kolektyvinė sutartis objektyviai pagrįstos, todėl yra suderinamos su pagrindų direktyva. Teisingumo Teismas iškėlė požiūrį, kad 6 straipsnis bus aiškinamas taip pat, kaip objektyvus pateisinimas kitais apsaugos nuo diskriminavimo pagrindais, kaip aptarta pirmiau.

Pavyzdys. Jungtinėje Karalystėje *MacCulloch* byloje teismo buvo paprašyta išnagrinėti padėtį, susijusią su išeitinių išmokų sistema, pagal kurią, atsižvelgiant į amžių ir darbo stažą, buvo mokamos didesnės išeitinės

išmokos⁸¹. Akivaizdu, kad dėl to didesnį darbo stažą turintys vyresni darbuotojai turėjo teisę į daug didesnes išeitines išmokas nei jaunesni vėliau įsidarbinę darbuotojai. Jungtinės Karalystės apeliacinis teismas pripažino, kad iš esmės tai galėtų būti objektyviai pagrįsta kaip priemonė atsilyginti vyresniems darbuotojams už lojalumą, didesnių išmokų vyresniems darbuotojams mokėjimas atsižvelgiant į jų pažeidžiamumą darbo rinkoje ir kaip vyresnių darbuotojų raginimas užleisti vietą jaunesniems darbuotojams. Tačiau taip pat buvo pateiktos rekomendacijos, kokio požiūrio laikytis objektyvaus pateisinimo atžvilgiu, ir nurodyta, kad prieš darant išvadas dėl objektyvaus pateisinimo reikia išsamiai apsvarstyti proporcingumo klausimą.

Pavyzdys. *Hütter* byloje Teisingumo Teismo buvo paprašyta išnagrinėti nuorodą į Austrijos įstatymą, kad darbo patirtis, įgyta iki 18 metų amžiaus, negali būti įskaityta nustatant darbo užmokestį. *Hütter* ir jo kolega buvo Graco technologijos universiteto praktikantai, kuriems baigus praktiką buvo pasiūlyta trijų mėnesių sutartis. Remiantis nagrinėjamoju teisės aktu *Hütter*ui, kuriam buvo šiek tiek daugiau kaip 18 metų, darbo užmokestis nustatytas atsižvelgiant į jo įgytą 6,5 mėnesio darbo patirtį, o jo kolegei, kuri buvo 22 mėnesiais vyresnė, darbo užmokestis nustatytas atsižvelgiant į jos įgytą 28,5 mėnesio darbo patirtį. Dėl to, nors jie abu turėjo panašią patirtį, atsirado mėnesinio darbo užmokesčio skirtumas.

Hütter pateikė ieškinį, kuriame tvirtino, kad teisės aktas palankesnis asmenims, įgijusiems darbo patirties po to, kai jiems suėjo 18 metų. Teisingumo Teismas pripažino, kad pagrindiniai teisės akto tikslai gali būti laikomi teisėtais: 1) siekiant, kad nebūtų sudaromos palankesnės sąlygos bendrąjį vidurinį išsilavinimą įgijusiems asmenims, palyginti su profesinį išsilavinimą įgijusiais asmenimis; ir 2) kad nebūtų didinamos išlaidos profesiniam mokymui ir taip būtų sudarytos palankesnės sąlygos jauniems asmenims, įgijusiems tokios rūšies išsilavinimą, integruotis į darbo rinką. Nors ir pripažindamas, kad valstybės narės turi didelę diskreciją nustatant, ar teisėti tikslai yra tinkami ir būtini, Teisingumo Teismas nusprendė, kad nebuvo tinkamo objektyvaus pateisinimo, nes buvo padarytas neproporcingas poveikis jaunesniems darbuotojams, ypač tais atvejais, kai patirtis buvo vienoda, bet pareiškėjo amžius, kaip ir šioje byloje, turėjo įtakos atlyginimo dydžiui.

81 2008 m. liepos 22 d. Jungtinės Karalystės apeliacinio teismo sprendimas *MacCulloch prieš Imperial Chemical Industries plc* [2008] IRLR 846.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad šis požiūris atitinka ir EŽTT, kuris skirtingo pensinio amžiaus klausimą nagrinėjo remdamasis EŽTK (tai aptarta 4.2 skyriuje aprašytoje *Stec ir kiti* byloje), požiūrį. Šiuo požiūriu su amžiumi susijusios išimtys atitinka teismų požiūrį į užimtumą ir socialinės politikos pagrindimą.

Pagrindiniai faktai

- EŽTK numatyta bendroji gynybos dėl tiesioginės diskriminacijos priemonė. ES teisėje yra konkrečių su užimtumu susijusių gynybos dėl tiesioginės diskriminacijos priemonių.
- Netiesioginės diskriminacijos srityje pagal ES teisę ir EŽTK taikoma bendro pobūdžio objektyviu pateisinimu pagrįsta gynybos priemonė.
- Skirtingas požiūris gali būti pagrįstas, jeigu juo siekiama teisėto tikslo ir tam tikslui pasiekti naudojamos priemonės yra tinkamos ir būtinos.
- Be bendrosios gynybos dėl netiesioginės diskriminacijos priemonės pagal ES nediskriminavimo teisę, yra kelios konkretesnės gynybos priemonės: i) tikri profesiniai reikalavimai; ii) išimtys religinėms institucijoms; ir iii) išimtys, susijusios su diskriminacija dėl amžiaus.
- Diskriminacija dėl amžiaus yra vienintelis pagal ES teisę objektyviai pateisinamas tiesioginės diskriminacijos pagrindas.

Papildoma literatūra

Bamforth, Malik ir O’Cinneide, *Discrimination Law: Theory and Context* (Londone, Sweet and Maxwell, 2008), 4, 5, 6 ir 8 skyriai.

Barnard, *EC Employment Law* (Oxford, Oxford University Press, 2009), 6, 7, 8, 9 ir 10 skyriai.

Bercusson, *European Labour Law* (Cambridge, Cambridge University Press, 2009), 10, 11 ir 22 skyriai.

Dubout, „L’interdiction des discriminations indirectes par la Cour européenne des droits de l’homme: rénovation ou révolution? Epilogue dans l’affaire D.H. et autres

c. République tchèque, Cour européenne des droits de l'homme (Grande Chambre), 13 novembre 2007", 75 *Revue trimestrielle des droits de l'homme* (2008).

Ellis, *EU Anti-Discrimination Law* (Oxford, Oxford University Press, 2005), 6 skyrius.

ERRC/Interights/MPG, *Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: from Principles to Practice* (Nottingham, Russell Press, 2004), 5 priedas.

European Network of Legal Experts in the Non-Discrimination Field [Europos teisės ekspertų nediskriminavimo srityje tinklas], *The Limits and Potential of the Concept of Indirect Discrimination* (Liuksemburgas, Leidinių biuras, 2008).

Beyond Formal Equality: Positive Action under Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC (Liuksemburgas, Leidinių biuras, 2007).

Religion and Belief in Employment (Liuksemburgas, Leidinių biuras, 2006).

Age Discrimination and European Law (Liuksemburgas, Leidinių biuras, 2005).

Fredman, *Discrimination Law* (Oxford, Oxford University Press, 2001), 4 skyrius.

Heyden ir von Ungern-Sternberg, „Ein Diskriminierungsverbot ist kein Fördergebot – Wider die neue Rechtsprechung des EGMR zu Art. 14 EMRK“, *Europäische Grundrechte-Zeitschrift* (2009).

Interights, *Non-Discrimination in International Law* (Londone, Interights, 2005), 3 ir 4 skyriai.

Marguénaud, „L'affaire Burden ou l'humiliation de la fratrie: Cour européenne des droits de l'homme (Gde Ch.), Burden et Burden c. Royaume Uni, 29 avril 2008“, 78 *Revue trimestrielle des droits de l'homme* (2009).

Mowbray, *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights* (Oxford, Hart Publishing, 2004), 7 skyrius.

Schiek, Waddington ir Bell (eds.), *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Non-Discrimination Law* (Oxford, Hart Publishing, 2007), 2, 3 ir 7 skyriai.

3

Europos nediskriminavimo teisės taikymo sritis

3.1. Įvadas

Nors tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija pagal Europos nediskriminavimo teisę yra draudžiama, taip yra tik tam tikromis aplinkybėmis. ES nediskriminavimo teisė sukurta vidaus rinkos veikimui palengvinti, taigi tradiciškai buvo taikoma tik užimtumo srityje. 2000 m. priėmus Rasinės lygybės direktyvą, jos taikymo sritis išsiplėtė – ją imta taikyti teisių naudotis prekėmis ir paslaugomis bei valstybine rūpybos sistema srityje, nes manyta, kad lygybei darbo vietoje užtikrinti taip pat būtina užtikrinti lygybę kitose srityse, kurios gali daryti poveikį užimtumui. Vėliau siekiant išplėsti lygybės dėl lyties taikymo sritį apimant galimybes naudotis prekėmis ir paslaugomis buvo priimta Direktyva, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo. Tačiau 2000 m. Užimtumo lygybės direktyva, pagal kurią draudžiama diskriminacija dėl seksualinės orientacijos, negalios, amžiaus ir religijos ar tikėjimo, taikoma tik užimtumo srityje. Kaip aptarta 1.1.2 skirsnyje, įstatymų leidžiamoji valdžia šiuo metu svarsto galimybę išplėsti apsaugos šiais pagrindais taikymo sritį – įtraukti galimybes naudotis prekėmis ir paslaugomis ir prieigą prie rūpybos sistemos.

Pagal EŽTK 14 straipsnį lygybė užtikrinama naudojantis EŽTK užtikrinamomis materialinėmis teisėmis. Be to, EŽTK Protokolu Nr. 12, įsigaliojusiu 2005 m., diskriminacijos uždraudimo taikymo sritis išplečiama apimant bet kokias nacionaliniu lygmeniu užtikrinamas teises, net jei jos nepatenka į kurios nors EŽTK nustatytos teisės taikymo sritį. Tačiau prie protokolo iki šiol prisijungė tik 17 iš 47 ET narių, tarp

kurių yra šešios ES valstybės narės. Tai reiškia, kad ES valstybių narių įsipareigojimai Europos nediskriminavimo teisės srityje yra nevienodi.

Šiame skyriuje aprašoma Europos nediskriminavimo teisės taikymo sritis. Pradžioje bendrai išaiškinama EŽTK 14 straipsnio ir Protokolo Nr. 12 taikymo sritis bei metodas, kurį EŽTT taiko savo veiklos sričiai nustatyti. Toliau nagrinėjamos konkrečios pagrindinės sritys, kurias apima nediskriminavimo direktyvos, nurodant sritis, atitinkančias sritį, kurią apima ir 14 straipsnis. Galiausiai apžvelgiamos EŽTK taikymo sritys, kurios nepatenka į konkrečias ES teisės taikymo sritis, kaip antai teisėsaugos sritis ir „asmeninė sritis“.

3.2. Kam pagal Europos nediskriminavimo teisę taikoma apsauga?

Iš pradžių reikėtų aptarti apsaugos subjektų pagal ES teisę ir EŽTK klausimą. Pagal EŽTK apsauga užtikrinama visiems valstybės narės jurisdikcijoje esantiems asmenims, neatsižvelgiant į tai, ar jie piliečiai, ar ne, ir ne tik šalies teritorijoje, bet ir teritorijose, kurias faktiškai kontroliuoja ta valstybė (kaip antai okupuotosiose teritorijose)⁸². O pagal ES teisę suteikiamos apsaugos taikymo sritis yra labiau ribota. Diskriminacijos dėl pilietybės uždraudimas ES teisėje taikomas atsižvelgiant į laisvą asmenų judėjimą ir tik ES valstybių narių piliečiams. Be to, nediskriminavimo direktyvose nustatyta įvairių taikymo trečiųjų šalių piliečiams (TŠP) išimčių. TŠP – tai asmuo, kuris yra ES nepriklausančios valstybės pilietis.

Nediskriminavimo direktyvose aiškiai nenumatomas jų taikymas diskriminacijai dėl pilietybės, kuri reglamentuojama pagal Laisvo judėjimo direktyvą⁸³. Pagal šią direktyvą teisę atvykti ir gyventi kitose ES valstybėse narėse turi tik ES valstybių narių piliečiai. Penkerius metus iš eilės kitoje ES valstybėje narėje teisėtai išgyvenęs ES pilietis įgyja teisę nuolat gyventi toje valstybėje narėje, pagal kurią įgyja „darbuotojo“ kategorijai lygiavertes teises. Tai, žinoma, nereiškia, kad kitų valstybių narių piliečiai nėra ginami pagal nediskriminavimo direktyvas. Pavyzdžiui, gėjus vokiečiai, dėl savo seksualinės orientacijos atleistas iš darbo Graikijoje, gali remtis Užimtumo lygybės direktyva. Tai paprasčiausiai reiškia, kad teikdamas skundą dėl diskrimina-

82 1996 m. gruodžio 18 d. EŽTT sprendimas *Loizidou prieš Turkiją* [DK] (Nr. 15318/89).

83 Direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, OL L 158, 2004 m. balandžio 30 d.

cijos dėl pilietybės nukentėjusysis turi bandyti iškelti šį klausimą rasės ar etninės priklausomybės pagrindu arba remtis Laisvo judėjimo direktyva.

Ir Rasinės lygybės direktyvoje, ir Užimtumo lygybės direktyvoje nustatyta, kad pagal jas trečiųjų šalių piliečiams (TŠP) nesuteikiama teisių į vienodą požiūrį atvykimo ir gyvenimo sąlygų atžvilgiu. Be to, Užimtumo lygybės direktyvoje nustatyta, kad pagal ją trečiųjų šalių piliečiams nesuteikiama teisių į vienodą požiūrį įsidarbini- mo ir darbo atžvilgiu. Rasinės lygybės direktyvoje nustatyta, kad ji neapima „su trečiųjų šalių piliečių teisiniu statusu susijusių sąlygų taikymo“. Tačiau neatrodytų, kad tai leistų valstybėms narėms apsaugos visiškai netaikyti trečiųjų šalių piliečiams, nes preambulėje nustatyta, kad trečiųjų šalių piliečiai pagal direktyvą yra apsaugomi, išskyrus atvejus, susijusius su galimybe įsidarbinti. Lyčių lygybės direktyvoje (nauja redakcija) ir Direktyvoje, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, trečiųjų šalių piliečių apsaugos galimybė nepanaikinta.

Tačiau trečiųjų šalių piliečiai, kurie yra „ilgalaikiai gyventojai“ pagal Trečiųjų šalių piliečių direktyvą (pagal kurią reikalaujama, be kita ko, penkerius metus iš eilės teisėtai gyventi šalyje),⁸⁴ turi teisę į vienodą požiūrį iš esmės tose pačiose srityse, kurias apima nediskriminavimo direktyvos. Be to, Šeimos susijungimo direktyva esant tam tikroms aplinkybėms leidžia valstybėje narėje teisėtai gyvenančių trečiųjų šalių piliečių šeimos nariams susijungti⁸⁵.

Žinoma, šios ES teisės nuostatos netrukdo valstybėms narėms nustatyti palankesnes nacionalines sąlygas. Be to, iš 4.7 skirsnyje aptartos teismo praktikos EŽTK srityje matyti, kad valstybė gali laikytis nuomonės, jog piliečių ir ne piliečių padėtis nėra panaši (ir laikyti, kad tam tikromis aplinkybėmis leistina juos traktuoti nevienodai), tačiau iš esmės visos EŽTK nustatytos teisės turi būti vienodai užtikrintos visiems į tos valstybės jurisdikciją patenkantiems asmenims. Taigi pagal EŽTK valstybėms narėms trečiųjų šalių piliečių atžvilgiu nustatyti įpareigojimai, kai kuriose srityse viršijantys ES teisės reikalavimų ribas.

84 Direktyva 2003/109/EB dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, statuso, OL L 16, 2004 m. sausio 23 d.

85 Direktyva 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą, OL L 251, 2003 m. spalio 3 d.

3.3. Europos konvencijos taikymo sritis: 14 straipsnis ir Protokolas Nr. 12

3.3.1. Konvencijoje nustatyto diskriminacijos uždraudimo pobūdis

Pagal 14 straipsnį užtikrinama lygybė „naudojantis <...> teisėmis ir laisvėmis“, nustatytomis EŽTK. Taigi EŽTT nėra kompetentingas nagrinėti skundus dėl diskriminacijos, nebent jie patektų į vienos iš teisių, kurios ginamos pagal EŽTK, taikymo sritį.

Tariamą 14 straipsnio pažeidimą EŽTT visada nagrinėja kartu su kokia nors materialine teise. Pareiškėjas dažnai pareiškia, kad pažeista kokia nors materialinė teisė ir kad ji pažeista kartu su 14 straipsniu. Tai reiškia, kad jo teisių pažeidimas prieštaravo ne tik materialinės teisės nuostatoms, bet buvo diskriminacinis dar ir todėl, kad asmenys, kurių padėtis yra panaši, panašioje nepalankioje padėtyje neatsidūrė. Kaip pažymėta 4 skyriuje, nustatęs materialinės teisės pažeidimą, EŽTT dažnai nenagrinėja skundo dėl diskriminacijos, jeigu mano, kad tam reikėtų nagrinėti iš esmės tokį pat skundą.

Šiame skirsnyje pirmiausia trumpai aprašomos pagal EŽTK užtikrinamos teisės ir paskui paaiškinama, kaip EŽTT aiškino EŽTK taikymo sritį, kad taikytų 14 straipsnį.

3.3.1.1. Konvencijos apimamos teisės

14 straipsnis visiškai priklauso nuo diskriminacijos, pagrįstos viena iš EŽTK užtikrinamų materialinių teisių, taigi EŽTK apimamas teisės būtina suprasti. EŽTK pateikiamas teisių, kurios daugiausia apibūdinamos kaip „pilietinės ir politinės“, sąrašas, tačiau ji taip pat gina ir tam tikras „ekonominės bei socialines“ teises.

EŽTK nustatytų materialinių teisių sritis ypač plati: pavyzdžiui, jos apima teisę į gyvybę, teisę į privatus ir šeimos gyvenimo gerbimą ir minties, sąžinės bei religijos laisvę.

Jeigu diskriminacijos klausimas susijęs su viena iš sričių, kurias apima kuri nors iš EŽTK nustatytų teisių, EŽTT skundus nagrinėja įtardamas, jog pažeistas 14 straipsnis.

Šis ES teisės ir EŽTK skirtumas ypač reikšmingas, nes pagal EŽTK apsauga nuo diskriminacijos užtikrinama tais klausimais, kurių ES nediskriminavimo

teisė nereguliuoja. Nors pagal ES pagrindinių teisių chartiją ES įpareigojama pagal priemones, kurių ji imasi, nesikišti į žmogaus teises (įskaitant diskriminacijos uždraudimą), chartija valstybėms narėms taikoma tik tais atvejais, kai jos taiko ES teisės aktus. Chartija joms taikoma šiomis ribotomis aplinkybėmis paprasčiausiai dėl to, kad pati ES valstybėse narėse iš tiesų neturi administracinių mechanizmų ES teisei įgyvendinti – ES teisę įgyvendina pačių valstybių narių administracijos. Taigi tose srityse, kuriose valstybės narės neperdavė įgaliojimų ES, chartija negalioja.

Priėmus nediskriminavimo direktyvas ir į apsaugos taikymo sritį įtraukus galimybę naudotis prekėmis bei paslaugomis ir rūpybos sistema, pagal EŽTK ir direktyvas teikiamos apsaugos taikymo srities skirtumas sumažėjo. Vis dėlto galima nustatyti konkrečių sričių, kuriose pagal EŽTK užtikrinama apsauga gerokai pralenkia pagal ES teisę taikomą apsaugą. Jos nagrinėjamos toliau.

3.3.1.2. Konvencijoje nustatytų teisių taikymo sritis

Taikydamas 14 straipsnį, EŽTT plačiai aiškina EŽTK nustatytų teisių taikymo sritį:

- pirma, EŽTT išaiškino galintis nagrinėti ieškinius pagal 14 straipsnį kartu su materialine teise, net jei pati materialinė teisė nebuvo pažeista⁸⁶;
- antra, jis laikėsi nuomonės, kad EŽTK neapsiriboja faktine su užtikrinamomis teisėmis susijusių įstatymų forma. Pakanka, jei bylos faktai plačiai susiję klausimais, kuriuos gina EŽTK.

Pavyzdys. Byloje *Zarb Adami prieš Maltą* pareiškėjas skundėsi dėl diskriminacijos dėl lyties dėl neproporcingai didelio eiti prisiekusiojo teisme pareigas šaukiamų vyrų skaičiaus⁸⁷. EŽTK 4 straipsnio 2 dalyje uždraudžiamas priverčiamasis darbas. Tačiau 4 straipsnio 3 dalies d punkte nustatyta, kad „priverčiamojo darbo“ sąvoka „įprastų pilietinių pareigų“ neapima. EŽTT nustatė, kad bylos faktai pateko į šios teisės taikymo sritį, nors „įprastos pilietinės pareigos“ į šį straipsnį ir nepatenka (kitaiip tariant, kad pagal EŽTK nesuteikiama teisė neatlikti prisiekusiojo teisme pareigų). Savo argumentaciją teismas pagrindė tuo, kad tai, kas sudaro „įprastas pilietines pareigas“, gali tapti „nenormalu“, jei taikoma diskriminuojančiu būdu.

86 Žr., pvz., 2003 m. liepos 8 d. EŽTT sprendimą *Sommerfeld prieš Vokietiją* [DK] (Nr. 31871/96).

87 2006 m. birželio 20 d. EŽTT sprendimas *Zarb Adami prieš Maltą* (Nr. 17209/02).

Pavyzdys. Byloje *E. B. prieš Prancūziją* nacionalinės institucijos atmetė su partnere gyvenančios lesbietės įvaikinimo prašymą⁸⁸. Pareiškėja teigė, jog yra pažeistas 8 straipsnis kartu su 14 straipsniu. EŽTT pažymėjo, kad jo nebuvo prašoma nuspręsti, ar pats 8 straipsnis buvo pažeistas, ir laikė tai svarbiu aspektu, nes teisė sukurti šeimą ar įsivaikinti pagal patį 8 straipsnį nesuteikiama. Tačiau EŽTT pabrėžė, kad skundas dėl diskriminacijos gali patekti į konkrečios teisės taikymo sritį, net jei aptariamas klausimas nesusijęs su konkrečia pagal EŽTK suteikiama teise. Teismas nustatė, kad bylos faktai neabejotinai pateko į 8 straipsnio taikymo sritį, nes Prancūzija savo nacionalinės teisės aktuose buvo nustačiusi teisę įsivaikinti. Remdamasis bylos faktais teismas taip pat nustatė, kad institucijoms atsisakant leisti pareiškėjai įsivaikinti, lemiamą vaidmenį atliko jos seksualinė orientacija, o tai prilygo diskriminacijai, palyginti su kitais vienišais asmenimis, kurie pagal nacionalinės teisės aktus turėjo teisę įsivaikinti.

Pavyzdys. Byloje *Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą* pareiškėjai skunde nurodė, kad valstybė, apribojusi jų galimybes įsidarbinti valstybės tarnyboje ir tam tikrose privačiojo sektoriaus srityse, pakenkė jų teisei į privataus gyvenimo gerbimą⁸⁹. EŽTK negarantuoja jokia teisė į darbą. Vis dėlto EŽTT nustatė, kad darbo privačiame sektoriuje apribojimai pateko į 8 straipsnio taikymo sritį, nes „turėjo daug įtakos jų galimybei plėtoti santykius su išoriniu pasauliu ir sudarė rimtų kliūčių užsidirbti pragyvenimui, o tai akivaizdžiai darė įtaką ir jų asmeniui gyvenimui“⁹⁰.

Pavyzdys. Byloje *Carson ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* pareiškėjai skunde nurodė, kad vyriausybė diskriminavo juos dėl gyvenamosios vietos, atsisakiusi leisti peržiūrėti jų pensijų išmokas ir jas padidinti tokiu pat pagrindu kaip pensininkų, kurie gyvena Jungtinėje Karalystėje ar vienoje iš šalių, su kuria Jungtinė Karalystė šiuo atžvilgiu yra sudariusi dvišalį susitarimą, pensijas⁹¹. EŽTT nustatė, kad nors pagal EŽTK nesukuriama jokia teisė į socialinės apsaugos ar pensijų išmokas, jeigu valstybė pati nusprendė tai daryti, dėl to atsiranda nuosavybės teisė, kuri būtų ginama pagal Pirmojo protokolo 1 straipsnį.

88 2008 m. sausio 22 d. EŽTT sprendimas *E. B. prieš Prancūziją* [DK] (Nr. 43546/02).

89 2004 m. liepos 27 d. EŽTT sprendimas *Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą* (Nr. 55480/00 ir 59330/00).

90 *Ibid.*, 48 punktas.

91 2010 m. kovo 16 d. EŽTT sprendimas *Carson ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 42184/05).

Daugelyje kitų bylų EŽTT panašiai nustatė, kad tais atvejais, kai turi būti mokama kokios nors formos valstybės išmoka, 14 straipsnio taikymo sumetimais ji patenka arba į Pirmojo protokolo 1 straipsnio⁹² taikymo sritį (nes laikoma nuosavybe)⁹³, arba į 8 straipsnio taikymo sritį (nes tai daro poveikį šeiminiam ar privačiam gyvenimui)⁹⁴. Tai ypač svarbu, kai atvejai susiję su 3.2 skirsnyje aptarta diskriminacija dėl pilietybės, nes ES teisė šiuo atžvilgiu yra gerokai labiau ribojanti.

3.3.1.3. Protokolas Nr. 12

Pagal Protokolą Nr. 12 diskriminacija draudžiama „naudojantis bet kokia įstatymais nustatyta teise“, taigi jo taikymo sritis yra didesnė negu 14 straipsnio, kuris susijęs tik su teisėmis, užtikrinamomis EŽTK. Europos Tarybos aiškinamojoje ataskaitoje pateiktame šių sąvokų reikšmės komentare nustatyta, kad ši nuostata susijusi su diskriminacija:

- „i. naudojantis kokia nors teise, konkrečiai nustatyta asmeniui pagal nacionalinės teisės aktus;
- ii. naudojantis teise, kurią galima numanyti esant remiantis aiškiu valdžios institucijos įpareigojimu pagal nacionalinės teisės aktus, t. y. kai valdžios institucijai pagal nacionalinės teisės aktus taikomas įpareigojimas elgtis konkrečiu būdu;
- iii. valdžios institucijai naudojantis veiksmų laisve (pavyzdžiui, skiriant tam tikras subsidijas);
- iv. dėl bet kokio kito valdžios institucijos veiksmo ar neveikimo (pavyzdžiui, teisėsaugos pareigūnų elgesio malšinant riaušes)⁹⁵.

92 Išsamų Pirmojo protokolo Nr. 1 straipsnio apsvaistymą galima rasti Europos Tarybos teisės specialistų švietimo žmogaus teisių klausimais interneto svetainėje. Grgič, Mataga, Longar ir Vilfan, *The Right to Property under the ECHR*, Human Rights Handbooks, Nr. 10, 2007 m., galima susipažinti interneto svetainėje www.coehelp.org/mod/resource/view.php?id=2123.

93 Pavyzdžiui, 2006 m. balandžio 12 d. EŽTT sprendimas *Stec ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 65731/01 ir 65900/01) (pensijų išmokos ir neįgalumo išmokos), 2009 m. vasario 18 d. EŽTT sprendimas *Andrejeva prieš Latviją* [DK] (Nr. 55707/00) (pensijos išmokos), 2003 m. rugsėjo 30 d. EŽTT sprendimas *Koua Poirrez prieš Prancūziją* (Nr. 40892/98) (neįgalumo išmoka), 1996 m. rugsėjo 16 d. EŽTT sprendimas *Gaygusuz prieš Austriją* (Nr. 17371/90) (bedarbio pašalpa).

94 Pavyzdžiui, 2009 m. kovo 31 d. EŽTT sprendimas *Weller prieš Vengriją* (Nr. 44399/05) (socialinės apsaugos išmoka šeimoms su vaikais parenti).

95 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvų apsaugos konvencijos Protokolo Nr. 12 (ETS Nr. 177) aiškinamoji ataskaita, 22 punktai. Galima susipažinti interneto svetainėje <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/177.htm>.

Komentare taip pat nustatyta, kad pagal protokolą asmenys daugiausia ginami nuo atvejų, kai diskriminuoja valstybė, bet jis taip pat yra susijęs su privačių asmenų santykiais, kuriuos paprastai turėtų reguliuoti valstybė, „pavyzdžiui, kai savavališkai atsisakoma suteikti galimybę įsidarbinti, patekti į restoranus ar naudotis paslaugomis, kurias visuomenei gali teikti privatūs asmenys, kaip antai sveikatos priežiūros ar komunalinėmis paslaugomis, kaip antai vandens ir elektros energijos tiekimu“⁹⁶. Apskritai pagal Protokolą Nr. 12 draudžiama į grynai asmeninio pobūdžio santykių sritį nepatenkanti diskriminacija, kai asmenys vykdo funkcijas, dėl kurių turi galimybę spręsti, kaip turi būti siūlomos viešai prieinamos prekės ir paslaugos.

Vienintelėje byloje, kurią EŽTT nagrinėjo pagal Protokolo Nr. 12 1 straipsnį, t. y. byloje *Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną*, kuri aptariama 4.6 skirsnyje, EŽTT konstatavo, kad šia priemone „nustatomas bendras diskriminacijos uždraudimas“. Jis taip pat konstatavo, kad diskriminacijos bylų analizė bus tapati analizei, kurią EŽTT nustatė nagrinėdamas bylas pagal 14 straipsnį.

3.4. ES nediskriminavimo direktyvų taikymo sritis

Pagal nediskriminavimo direktyvas diskriminacija draudžiama trijose srityse: užimtumo, rūpybos sistemos ir prekių bei paslaugų. Rasinės lygybės direktyva šiuo metu taikoma visoms trimis sritims. Užimtumo lygybės direktyva šiuo metu taikoma tik užimtumo sričiai, nors šiuo metu svarstomas teisės aktas, kuriuo ši direktyva apimtų visas tris sritis. Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija) ir Direktyva, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, taikomos užimtumo sričiai ir galimybei naudotis prekėmis ir paslaugomis, bet ne prieigai prie rūpybos sistemos.

3.4.1. Užimtumas

Apsauga nuo diskriminacijos užimtumo srityje apima visus draudžiamus diskriminacijos pagrindus, nustatytus pagal nediskriminavimo direktyvas.

⁹⁶ *Ibid.*, 28 punktas.

3.4.1.1. Galimybė įsidarbinti

ETT sąvoką „galimybė įsidarbinti“ aiškina plačiai.

Pavyzdys. Byloje *Meyers prieš Adjudication Officer* ETT nusprendė, kad galimybė įsidarbinti apima „ne tik sąlygų gavimą prieš atsirandant darbo santykiams“, bet ir visus tuos įtakos turinčius veiksnius, kuriuos reikia apsvarstyti prieš asmeniui priimant sprendimą, ar priimti darbo pasiūlymą, ar jo nepriimti⁹⁷. *Meyers* byloje konkrečios valstybės (mokėtinis atsižvelgiant į pajamų lygį) išmokos skyrimas galėjo patekti į šią sritį, nes tai, ar jis turėtų teisę gauti šią išmoką, būtų darę jam įtaką, kai jis svarstytų, ar užimti pareigas. Taigi tokia aplinkybė turėjo poveikį galimybei įsidarbinti.

Pavyzdys. Byloje *Schnorbus prieš Heseno žemę* skundo pateikėja, siekdama įgyti reikiamą kvalifikaciją, kad galėtų įsidarbinti teismų sistemoje, pateikė prašymą užimti stažuotojo pareigas⁹⁸. Pagal nacionalinės teisės aktus buvo būtina išlaikyti nacionalinį egzaminą, paskui tam tikrą laikotarpį stažuotis ir išlaikyti antrą egzaminą. Skundo pateikėja išlaikė pirmą egzaminą, bet į stažuotojo pareigas nebuvo priimta remiantis tuo, kad nebuvo laisvų vietų. Taigi jos įdarbinimas buvo atidėtas, kol atsiras naujų laisvų darbo vietų. Skundo pateikėja įrodinėjo buvusi diskriminuota, nes pirmenybė buvo teikiama kandidatams vyrams, atlikusiems savo karo tarnybą. ETT nustatė, kad nacionalinės teisės aktai, kuriais reglamentuojama priėmimo į stažuotojo pareigas data, pateko į „galimybės įsidarbinti“ taikymo sritį, nes toks stažuotės laikotarpis buvo laikytas „darbu“ ir paimtas atskirai, ir kaip pareigų teismų sistemoje užėmimo proceso dalis.

3.4.1.2. Darbo sąlygos, įskaitant atleidimą ir užmokestį

Kas patenka į šią sritį, ETT vėlgi taikė aiškina plačiai. Ilgainiui imta laikyti, kad į šią kategoriją patenka bet kokia iš darbo santykių kilusi sąlyga.

Pavyzdys. *Meyers* byloje pareiškėja, vieniša motina, dėl metodo, taikyto apskaičiuojant vienišų tėvų tinkamumą šeimos kreditui gauti, pateikė skundą dėl netiesioginės diskriminacijos dėl lyties⁹⁹. ETT teko išsiaiškinti, ar šeimos kredito (valstybės išmokos) teikimas buvo tik socialinės apsaugos

97 1995 m. liepos 13 d. ETT sprendimas *Meyers prieš Adjudication Officer*, C-116/94, Rink. [1995] I-2131.

98 2000 m. gruodžio 7 d. ETT sprendimas *Schnorbus prieš Heseno žemę*, C-79/99, Rink. [2000] I-10997.

99 1995 m. liepos 13 d. ETT sprendimas *Meyers prieš Adjudication Officer*, C-116/94, Rink. [1995] I-2131.

klausimas, ar tai buvo darbo sąlyga. Nustatant šią aplinkybę svarbu buvo tai, kad ETT atsižvelgė į tai, kad aptariamas šeimos kreditas buvo mokamas, kai tenkinamos šios trys sąlygos: pretendento pajamos neviršija nustatytos sumos, pretendentas ar jo partneris dirba ir pretendentas ar jo partneris yra atsakingas už vaiką. ETT nustatė, kad Vienodo požiūrio direktyva (dabar pakeista Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija) nebūtų laikoma netaikytina vien dėl to, kad aptariamoji išmoka buvo socialinės apsaugos sistemos dalis. Vietoj to taikytas platesnis požiūris ir vertinta, ar išmokos skyrimas buvo susijęs su darbo santykiais. Šioje byloje tam, kad pasinaudotų šeimos kreditų sistema, pareiškėja turėjo įrodyti, kad ji ar jos partneris dirba apmokamą darbą. Dėl šio reikalavimo įrodyti darbo santykius šeimos kreditų sistema pateko į darbo sąlygų kategoriją.

Taikydamas tokią plačią darbo sutarties ir darbo sąlygų sąvokos apibrėžtį, ETT galiausiai nustatė, kad vaikų kambarių darbe įrengimas¹⁰⁰ ir darbo laiko sutrumpinimas taip pat patenka į jos taikymo sritį¹⁰¹.

ETT taip pat taiko gana įtrauklų požiūrį į atleidimo bei užmokesčio klausimus. Atleidimų taikymo sritis apima beveik visus darbo santykių užbaigimo ar nutraukimo atvejus. Nustatyta, kad tai apima, pavyzdžiui, atvejus, kai darbo santykiai užbaigti pagal darbo santykių nutraukimo darbuotojo prašymu tvarką¹⁰² arba kai santykiai nutraukti priverstinio išėjimo į pensiją tvarka¹⁰³.

Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 157 straipsnyje užmokesčio sąvoka apibrėžiama kaip „įprastinis bazinis arba minimalus darbo užmokestis arba alga ir bet koks kitas atlygis grynaisiais arba natūra, kurį darbuotojas tiesiogiai arba netiesiogiai gauna iš darbdavio už savo darbą“. Tai apima įvairias išmokas, kurias darbuotojas gauna dėl užmegztų darbo santykių. Šios apibrėžties taikymo sritis svarstyta daugelyje ETT nagrinėtų bylų ir nustatyta, kad tai apima visas su darbu susijusias

100 2002 m. kovo 19 d. ETT sprendimas *Lommers prieš Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij*, C-476/99, Rink. [2002] I-2891.

101 2000 m. kovo 30 d. ETT sprendimas *Jämställhetsombudsmannen prieš Örebro Läns Landsting*, C-236/98, Rink. [2000] I-2189.

102 1982 m. vasario 16 d. ETT sprendimas *Burton prieš British Railways Board*, 19/81, Rink. [1982] 555.

103 2007 m. spalio 16 d. ETT sprendimas *Palacios de la Villa prieš Cortefiel Servicios SA*, C-411/05, Rink. [2007] I-8531.

išmokas, įskaitant keliones geležinkeliu su nuolaida¹⁰⁴, ekspatriacijos išmokas¹⁰⁵, kalėdines premijas¹⁰⁶ ir profesines pensijas¹⁰⁷. Nustatant, ar klausimas patenka į sąvokos „užmokestis“ taikymo sritį, iš esmės žiūrima, ar yra kokios nors formos išmoka, kuri kyla iš darbo santykių buvimo.

3.4.1.3. Profesinio orientavimo ir mokymo prieinamumas

„Profesinio orientavimo ir mokymo“ apibrėžčiai ETT dėmesį skyrė atsižvelgdamas į laisvą asmenų judėjimą¹⁰⁸. ETT patvirtino plačią apibrėžtį.

Pavyzdys. *Gravier* byloje studentas, kuris buvo Prancūzijos pilietis, norėjo studijuoti komiksų meną Lježo *Académie Royale des Beaux-Arts*¹⁰⁹. Jam (jai) nustatytas registracijos mokestis, o studentams iš priimančiosios valstybės toks mokestis netaikytas. ETT konstatavo:

„Kiekviena forma mokymo, kurio metu įgyjama kvalifikacija tam tikrai profesijai ar veiklai vykdyti, arba suteikiami specialūs sugebėjimai, reikalingi užsiimant tokia profesija ar vykdant tokią veiklą, yra profesinis mokymas, kad ir koks būtų moksleivių ar studentų amžius ir mokymo lygis, ir net jei į mokymo programą įtrauktas bendrojo lavinimo elementas.“

Pavyzdys. Ši apibrėžtis taikyta *Blaizot ir kiti* byloje, kurioje skundo pateikėjas pateikė prašymą studijuoti veterinariją¹¹⁰. ETT nustatė, kad universitetinio laipsnio įgijimas apskritai taip pat patenka į sąvokos „profesinis mokymas“ taikymo sritį, net jei galutiniame kvalifikaciją patvirtinančiame dokumente, išduodamame programai pasibaigus, tam tikrai profesijai ar veiklai vykdyti reikalinga kvalifikacija tiesiogiai nenumatoma. Pakanka to, kad pagal aptariamą programą suteikiamos užsiimant konkrečia profesija ar vykdant konkrečią veiklą arba

104 1982 m. vasario 9 d. ETT sprendimas *Garland prieš British Rail Engineering Limited*, 12/81, Rink. [1982] 455.

105 1972 m. birželio 7 d. ETT sprendimas *Sabbatini prieš Europos Parlamentą*, 20/71, Rink. [1972] 345.

106 1999 m. spalio 21 d. ETT sprendimas *Lewen prieš Denda*, C-333/97, Rink. [1979] I-7243.

107 1990 m. gegužės 17 d. ETT sprendimas *Barber prieš Guardian Royal Exchange Assurance Group*, C-262/88, Rink. [1990] I-1889.

108 Pagal Reglamento (EEB) Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje (OL L 271, 1968 m. spalio 19 d.) 7 straipsnio 3 dalį darbuotojas „gali mokytis profesinėse mokyklose ir perkvalifikavimo centruose“, turėdamas ne prastesnes sąlygas negu vietos darbuotojai.

109 1985 m. vasario 13 d. ETT sprendimas *Gravier prieš Ville de Liège ir kitus*, 293/83, Rink. [1985] 593.

110 1988 m. vasario 2 d. ETT sprendimas *Blaizot ir kiti prieš Université de Liège ir kitus*, 24/86, Rink. [1988] 379.

darbą reikalingos žinios, mokymas ar įgūdžiai. Taigi jeigu konkrečiai veiklai nereikalinga oficiali kvalifikacija arba jeigu universitetinis laipsnis pats savaime nėra oficialus reikalavimas pradėti verstis konkrečia profesija, tai netrukdo programos laikyti „profesiniu mokymu“. Vienintelė išimtis yra „tam tikri studijų kursai, kurie dėl savo konkretaus pobūdžio skirti asmenims, norintiems pagerinti savo bendras žinias, o ne pasirengti profesijai“.

3.4.1.4. Darbuotojų ir darbdavių organizacijos

Tai ne tik susiję su naryste darbuotojų ar darbdavių organizacijoje ar galimybe įstoti į tokią organizaciją, bet ir apima asmenų dalyvavimą šiose organizacijose. Pagal Europos Komisijos paskelbtas gaires taip siekiama užtikrinti, kad su naryste šiose organizacijose ar su iš tokių organizacijų gaunama nauda nebūtų susijusi jokia diskriminacija¹¹¹.

3.4.1.5. Europos konvencija ir užimtumo kontekstas

Nors pačioje EŽTK teisė į darbą nenustatyta, tam tikromis aplinkybėmis buvo išaiškinama, kad 8 straipsnis apima užimtumo sritį. Minėtoje byloje *Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą* nuspręsta, kad Vyriausybės nustatytas uždraudimas buvusiems KGB darbuotojams įsidarbinti valstybės tarnyboje ir tam tikrose privačiojo sektoriaus dalyse pateko į 8 straipsnio ir 14 straipsnio taikymo sritį, nes „turėjo daug įtakos jų galimybei plėtoti santykius su išoriniu pasauliu ir sudarė rimtų kliūčių užsidirbti pragyvenimui, o tai akivaizdžiai darė įtaką jų asmeniniam gyvenimui“¹¹². Panašiai byloje *Bigaeva prieš Graikiją* nustatyta, kad 8 straipsnis gali apimti ir darbo sritį, kaip antai teisę įgyti profesiją¹¹³.

EŽTT taip pat draudžia diskriminaciją dėl narystės profesinėje sąjungoje. Be to, teisė steigti profesines sąjungas EŽTK užtikrinta kaip savarankiška teisė¹¹⁴.

Pavyzdys. Byloje *Danilenkov ir kiti prieš Rusiją* pareiškėjai dėl savo narystės profesinėje sąjungoje iš savo darbdavio sulaukė įžeidinėjimų ir jiems buvo taikytos mažiau palankios sąlygos¹¹⁵. Jų nacionaliniuose teismuose pareikšti

111 Pasiūlymas dėl Tarybos direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, dok. COM(1999) 566 galutinis, 1999 m. lapkričio 25 d.

112 2004 m. liepos 27 d. EŽTT sprendimas *Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą* (Nr. 55480/00 ir 59330/00).

113 2009 m. gegužės 28 d. EŽTT sprendimas *Bigaeva prieš Graikiją* (Nr. 26713/05).

114 Pvz., 2008 m. lapkričio 12 d. EŽTT sprendimas *Demir ir Baykara prieš Turkiją* (Nr. 34503/97).

115 2009 m. liepos 30 d. EŽTT sprendimas *Danilenkov ir kiti prieš Rusiją* (Nr. 67336/01).

civiliniai ieškiniai buvo atmesti, nes diskriminacija gali būti nustatyta tik baudžiamojoje byloje. Tačiau prokuroras atsisakė iškelti baudžiamąją bylą, nes pagal įrodinėjimą pareigą valstybė turėjo „pagrįstai neabejotinai“ įrodyti, kad vieno iš įmonės vadovų taikytas diskriminacinis požiūris buvo tyčinis. EŽTT nustatė, kad veiksmingos teisminės profesinių sąjungų asociacijos laisvės apsaugos nacionalinės teisės aktuose nebuvimas prilygo 11 straipsnio kartu su 14 straipsniu pažeidimui.

3.4.2. Galimybė naudotis rūpybos sistema ir socialinės apsaugos formomis

Iš nediskriminavimo direktyvų plataus masto apsauga nuo diskriminacijos naudojantis rūpybos sistemos paslaugomis ir kitomis socialinės apsaugos formomis numatyta tik Rasinės lygybės direktyvoje. Tai, be kita ko, apima galimybę gauti išmokas natūra, kurias „bendrai“ išlaiko valstybė, kaip antai viešoji sveikatos priežiūra, mokslas ir socialinio draudimo sistema. Tačiau Lyčių socialinės apsaugos direktyvoje yra nustatyta teisė į vienodą požiūrį lyties pagrindu siauresnėje „socialinio draudimo“ srityje.

3.4.2.1. Socialinė apsauga, įskaitant socialinį draudimą ir sveikatos priežiūrą

Tiksli šios srities taikymo sritis neaiški, nes Rasinės lygybės direktyvoje tai nepaaiškinta ir ETT praktikoje dar neišaiškinta. Kaip minėta, Lyčių socialinės apsaugos direktyvoje numatytas vienodas požiūris į moteris ir vyrus „įstatymais nustatytų socialinės apsaugos sistemų“ atžvilgiu¹¹⁶. 3 straipsnio 1 dalyje tai apibrėžiama kaip sistemos, kurios suteikia apsaugą ligos, neįgalumo, senatvės, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų bei nedarbo atvejais, ir dar „socialinę pagalbą, tiek, kiek ji skirta papildyti ar pakeisti“ šias sistemas.

Ką reiškia „socialinė apsauga“, yra neaišku, nors iš Komisijos pasiūlymo dėl Rasinės lygybės direktyvos aiškinamojo memorandumo, taip pat iš pačios direktyvos formuluočių galima suprasti, kad ši sąvoka yra platesnė nei „socialinio draudimo“ sąvoka¹¹⁷. Atsižvelgiant į numatytą nuostatos platumą, reikėtų suprasti, kad

¹¹⁶ Priešpriešinama „profesinėms“ sistemoms, kurias Lyčių lygybės direktyvoje (nauja redakcija) klasifikuojamos kaip „užmokestis“.

¹¹⁷ Pasiūlymas dėl Tarybos direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, dok. COM(1999) 566 galutinis, 1999 m. lapkričio 25 d.

valstybės siūloma bet kokios formos išmoka, ekonominė ar natūra, patektų į socialinės apsaugos kategoriją – tiek, kiek ji nepatenka į socialinio draudimo kategoriją. Šiuo požiūriu labai tikėtina, kad atskiros Rasinės lygybės direktyvos taikymo sritys iš dalies sutaptų.

Apsaugos nuo diskriminacijos sveikatos priežiūros srityje mastas taip pat tebėra neaiškus. Atrodytų, kad tai yra susiję su galimybe gauti viešai teikiamas sveikatos priežiūros paslaugas jų teikimo vietoje, kaip antai gydymą, kurį teikia administraciniai ir medicinos darbuotojai. Tai galbūt taip pat taikoma draudimui, kai sveikatos paslaugos teikiamos privačiai, bet pacientų išlaidos atlyginamos per privalomojo draudimo sistemą. Taip pat atrodytų, kad į šios nuostatos taikymo sritį patektų ir atsisakymas apdrausti asmenį ar didesnių įmokų taikymas dėl rasės ar etninės priklausomybės. Arba tai patektų į prekių ir paslaugų teikimo taikymo sritį.

3.4.2.2. Socialinės lengvatos

„Socialinių lengvatų“ taikymo sritis ETT praktikoje gerai išplėtotą atsižvelgiant į laisvo asmenų judėjimo teisės aktus ir joms nustatyta ypač plati apibrėžtis.

Pavyzdys. *Cristini* byloje skundo pateikėja buvo Italijos pilietė, kartu su vaikai gyvenusi Prancūzijoje; jos velionis vyras pagal ES teisę buvo „pagal darbo sutartį dirbantis darbuotojas“¹¹⁸. Prancūzijos geležinkeliai didelėms šeimoms siūlė lengvatinės kelionės pasus, bet atsisakė suteikti tokį pasą p. *Cristini* dėl jos pilietybės. Įrodinėta, kad pagal ES teisę „socialinės lengvatos“ yra tik tos lengvatos, kurios kyla iš darbo sutarties. ETT nesutiko ir nustatė, kad ši sąvoka turėtų apimti visas lengvatas neatsižvelgiant į jokią darbo sutartį, įskaitant pasus, suteikiančius teisę į sumažintas traukinio bilietų kainas.

Even byloje „socialines lengvatas“ ETT apibrėžė kaip lengvatas:

„kurios, ar susijusios su darbo sutartimi, ar ne, paprastai suteikiamos tos valstybės darbuotojams dėl objektyvaus jų, kaip darbuotojo, statuso ar paprasčiausiai dėl gyvenamosios vietos tos valstybės teritorijoje, o jų taikymo sritis gali būti išplėsta ir pagal darbo sutartį dirbantiems darbuotojams, kurie yra kitų valstybių narių piliečiai, siekiant palengvinti jų judėjimą Bendrijoje“¹¹⁹.

118 1975 m. rugsėjo 30 d. ETT sprendimas *Cristini prieš SNCF*, 32/75, Rink. [1975] 1085.

119 1979 m. gegužės 31 d. ETT sprendimo *Even baudžiamoji byla*, 207/78, Rink. [1979] 2019, 22 punktas.

Sąvoka taikoma praktiškai visoms teisėms, jei jos atitinka *Even* apibrėžtį: teisė, suteikiama absoliučiai, neskiriama nuo teisių, kurios suteikiamos diskreciniu pagrindu. Be to, ši apibrėžtis netrukdo socialine lengvata laikyti ir teisių, kurios suteikiamos pasibaigus ar nutrūkus darbo santykiams, kaip antai teisę į pensiją¹²⁰. Iš esmės atsižvelgiant į laisvą judėjimą socialinė lengvata yra susijusi su bet kokia lengvata, kuri gali padėti darbuotojui migrantui integruotis į priimančiosios valstybės visuomenę. Nustatydami, kad koks nors klausimas yra socialinė lengvata, teismai veikė gana liberaliai, pavyzdžiui:

- „vaiko gimimo paskolos“, kuriai netaikomos palūkanos, mokėjimas. Nors argumentuota, kad pagrindinė paskolos priežastis yra skatinti gimdyti, ETT laikėsi nuomonės, kad tai yra socialinė lengvata, nes ji vertinta kaip priemonė mažas pajamas gaunančių šeimų finansinei naštai palengvinti¹²¹;
- stipendijos skyrimas pagal kultūros srityje sudarytą susitarimą siekiant remti šalies darbuotojus, kad jie studijuotų užsienyje¹²²;
- asmens, kuriam iškelta baudžiamoji byla, teisė į bylos nagrinėjimą jo buveinės valstybės kalba¹²³.

3.4.2.3. Mokslas

Apsauga nuo diskriminacijos galimybės mokytis srityje iš pradžių buvo sukurta atsižvelgiant į laisvą asmenų judėjimą pagal Reglamento (EEB) Nr. 1612/68 12 straipsnį, visų pirma orientuotą į darbuotojų vaikus. Mokslo sritis galbūt iš dalies sutaps su profesinio mokymo sritimi. Neaišku, ar į ją taip pat patektų tos į profesinio mokymo sritį neįtraukiamos aukštojo mokslo programos, kurios skirtos tik bendroms žinioms gerinti.

Pavyzdys. Byloje *Casagrande prieš Landeshauptstadt München* skundo pateikėja buvo Vokietijoje dirbusio Italijos piliečio duktė¹²⁴. Vokietijos institucijos mokyklinio amžiaus moksleiviams mokėjo mėnesinę išlaikymo pašalpą,

120 1998 m. rugsėjo 24 d. ETT sprendimas *Komisija prieš Prancūziją*, C-35/97, Rink. [1998] I-5325.

121 1982 m. sausio 14 d. ETT sprendimas *Reina prieš Landes Kreditbank Baden-Württemberg*, 65/81, Rink. [1982] 33.

122 1988 m. rugsėjo 27 d. ETT sprendimas *Matteucci prieš Communauté française de Belgique*, 235/87, Rink. [1988] 5589.

123 1985 m. gegužės 11 d. ETT sprendimas *Mutsch baudžiamoji byla*, 137/84, Rink. [1985] 2681.

124 1974 m. liepos 3 d. ETT sprendimas *Casagrande prieš Landeshauptstadt München*, 9/74, Rink. [1974] 773.

siekdama palengvinti mokymąsi. ETT laikėsi nuomonės, kad į mokslo taikymo sritį patenka visos mokymuisi palengvinti skirtos bendrosios priemonės.

3.4.2.4. Europos konvencija ir rūpybos bei mokslo kontekstas

Nors EŽTK nenustatyta jokia teisė į socialinę apsaugą, iš EŽTT jurisprudencijos aišku, kad socialinės apsaugos formos, kaip antai išmokų mokėjimai ir pensijos, patenka į Pirmojo protokolo 1 straipsnio ar 8 straipsnio taikymo sritį¹²⁵.

Nors EŽTK nenustatyta jokia teisė į sveikatos priežiūrą, EŽTT laikėsi nuomonės, kad su sveikatos priežiūra susiję klausimai, kaip antai galimybės susipažinti su medicininiais dokumentais¹²⁶, patenka į 8 straipsnio taikymo sritį arba 3 straipsnio taikymo sritį, jeigu galimybės gauti sveikatos priežiūrą stokojama tiek, kad tai prilygtų nežmoniškam ar orumą žeminančiam elgesiui¹²⁷. Taigi būtų galima įrodinėti, kad skundai, susiję su diskriminacija dėl galimybės gauti sveikatos priežiūrą, galėtų patekti į 14 straipsnio taikymo sritį.

Neaišku, ar galimybė gauti socialines lengvatas išmokomis natūra, kaip antai kelionės pasus, patektų į EŽTK taikymo sritį, tačiau remiantis plačiu EŽTT 8 straipsnio aiškinimu atrodytų, kad taip gali būti, ypač tais atvejais, kai šios išmokos skirtos šeimos vieneto naudai.

EŽTK Pirmojo protokolo 2 straipsnyje nustatyta nepriklausoma teisė į mokslą, ir EŽTT skundus dėl diskriminacijos mokslo srityje atitinkamai laikys patenkančiais į 14 straipsnio taikymo sritį. Diskriminacija dėl mokslo pagal EŽTK aptariama byloje *D. H. ir kiti prieš Čekiją*¹²⁸ (2 skyriaus 3.1 skirsnis) ir byloje *Oršuš ir kiti prieš Kroatiją*¹²⁹ (5 skyriaus 3 skirsnis).

125 Visų pirma žr. šias bylas: 2009 m. vasario 18 d. EŽTT sprendimas *Andrejeva prieš Latviją* [DK] (Nr. 55707/00), 1996 m. rugsėjo 16 d. EŽTT sprendimą *Gaygusuz prieš Austriją* (Nr. 17371/90) ir 2003 m. rugsėjo 30 d. EŽTT sprendimą *Koua Poirrez prieš Prancūziją* (Nr. 40892/98), visos aptariamoms 4.7 skirsnyje.

126 2009 m. balandžio 28 d. EŽTT sprendimas *K. H. ir kiti prieš Slovakiją* (Nr. 32881/04).

127 2009 m. sausio 20 d. EŽTT sprendimas *Sławomir Musiał prieš Lenkiją* (Nr. 28300/06).

128 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendimas *D. H. ir kiti prieš Čekiją* [DK] (Nr. 57325/00).

129 2010 m. kovo 16 d. EŽTT sprendimas *Oršuš ir kiti prieš Kroatiją* [DK] (Nr. 15766/03).

3.4.3. Galimybės naudotis tiekiamomis prekėmis ir teikiamomis paslaugomis, įskaitant būstą

Apsauga nuo diskriminacijos galimybės naudotis tiekiamomis prekėmis ir teikiamomis paslaugomis, įskaitant būstą, srityje taikoma rasės pagrindu pagal Rasinės lygybės direktyvą ir lyties pagrindu pagal Direktyvą, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo. Direktyvos, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, ši nuostata suformuluota tiksliau nustatant, kad ji susijusi su visomis prekėmis ir paslaugomis, „kurios yra prieinamos visuomenei, nesvarbu, ar atitinkamas asmuo priklauso valstybiniam ar privačiam sektoriui, įskaitant valstybės įstaigas, ir kurios tiekiamos arba teikiamos kitoje nei privataus ir šeimos gyvenimo bei su tuo susijusių sandorių srityje“ (3 straipsnio 1 dalis). Aiškiai nustatoma, kad nuostata netaikoma „žiniasklaidos ar reklamos turiniui“ ir „valstybiniam ar privačiam švietimui“ (3 straipsnio 3 dalis), tačiau pastaroji išimtis nesusiaurina Rasinės lygybės direktyvos, kuri aiškiai apima švietimą, taikymo srities. Direktyvoje, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, taip pat minimas Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 57 straipsnis:

„Pagal šią sutartį „paslaugos“ – tai tokios paslaugos, kurios paprastai yra teikiamos už užmokestį <...>

„Paslaugas“ sudaro:

- a) pramoninio pobūdžio veikla;*
- b) komercinio pobūdžio veikla;*
- c) amatininkų veikla;*
- d) laisvųjų profesijų veikla.“*

Taigi atrodytų, kad ši sritis apimtų bet kokį kontekstą, kur tik prekė būtų teikiama ar paslauga būtų teikiama paprastai už užmokestį, jeigu tik tai nevyksta visiškai asmeniškai ir išskyrus valstybinį švietimą ar privatų mokymą.

Iš nacionalinių įstaigų praktikos matyti, kad tai apima tokius scenarijus, kaip galimybė patekti į barus¹³⁰, restoranus ir naktinius klubus¹³¹, parduotuves¹³², baruose, restoranuose, naktiniuose klubuose ir parduotuvėse teikiamo aptarnavimo lygis, draudimo pirkimas¹³³, taip pat „privatų“ pardavėjų, kaip antai šunų veisėjų, veiksmai¹³⁴. Nors Rasinės lygybės direktyva sveikatos priežiūros konkrečiai neapima, ši sritis taip pat gali patekti į paslaugų taikymo sritį, ypač kai tai yra privačiai teikiamos sveikatos priežiūros paslaugos arba kai asmenys turi įsigyti privalomąjį ligos draudimą, kad padengtų išlaidas sveikatai. Šiuo požiūriu ETT, atsižvelgdamas į laisvą paslaugų judėjimą, aiškino, kad paslaugos apima ir sveikatos priežiūrą, kurią už užmokestį teikia pelną gausanti įstaiga¹³⁵.

Rasinės lygybės direktyvoje aprūpinimas būstu neapibrėžiamas. Tačiau tai siūloma aiškinti atsižvelgiant į tarptautinę žmogaus teisių teisę, visų pirma į teisę į asmens namų gerbimą pagal ES pagrindinių teisių chartijos 7 straipsnį ir EŽTK 8 straipsnį (atsižvelgiant į tai, kad visos ES valstybės narės yra EŽTK šalys ir kad ateityje ES prisijungs prie EŽTK) ir į teisę turėti tinkamą būstą, nustatytą Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto (kurio šalys yra visos valstybės narės) 11 straipsnyje. EŽTT teisę į namus aiškino plačiai, įtraukdamas į jos taikymo sritį ir mobilius namus, kaip antai priekabinius namelius ar priekabas, net ir tais atvejais, kai juose apsigyvenama neteisėtai¹³⁶. JT Ekonominių, socialinių ir

130 2008 m. balandžio mėn. Lygių galimybių institucijos (Vengrija) sprendimas byloje Nr. 72. Santrauką anglų kalba galima rasti FRA informacinėje interneto svetainėje *InfoPortal*, byla Nr. 322-1, taip pat *European Anti-Discrimination Law Review*, Nr. 8 (2009 m. liepos mėn.).

131 2008 m. spalio 1 d. Švedijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas *Escape bars ir restoranas prieš ombudsmeną dėl etninės diskriminacijos*, byla Nr. T-2224-07. Santrauką anglų kalba galima rasti FRA informacinėje interneto svetainėje *InfoPortal*, byla Nr. 365-1, taip pat *European Anti-Discrimination Law Review*, Nr. 8 (2009 m. liepos mėn.).

132 2006 m. sausio 23 d. Bezirksgericht Döbling (Austrija) sprendimas GZ 17 C 1597/05f-17. Santrauką anglų kalba galima rasti FRA informacinėje interneto svetainėje *InfoPortal*, byla Nr. 1-1. Tekstą originalo kalba galima rasti interneto svetainėje <http://infoportal.fra.europa.eu/InfoPortal/caselawDownloadFile.do?id=1>.

133 2008 m. lapkričio 6 d. Nimo apeliacinio teismo (Prancūzija) sprendimas Nr. 08/00907, *Lenormand prieš Balenci*, ir 2009 m. balandžio 7 d. Prancūzijos kasacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus sprendimai Nr. M 08-88.017 ir Nr. 2074. Santrauką anglų kalba galima rasti *European Anti-Discrimination Law Review*, Nr. 9 (2009 m. gruodžio mėn.).

134 2008 m. vasario 11 d. Švedijos apeliacinio teismo sprendimas *Ombudsmenas prieš diskriminaciją dėl seksualinės orientacijos prieš A. S.*, byla Nr. T-3562-06. Santrauką anglų kalba galima rasti *European Anti-Discrimination Law Review*, Nr. 8 (2009 m. liepos mėn.).

135 1998 m. balandžio 28 d. ETT sprendimas *Kohl prieš Union des Caisses de Maladie*, C-158/96, Rink. [1998] I-1931, 2001 m. liepos 12 d. ETT sprendimas *Peerbooms prieš Stichting CZ Groep Zorgverzekeringen*, C-157/99, Rink. [2001] I-5473, ir 2003 m. gegužės 13 d. ETT sprendimas *Müller Fauré prieš Onderlinge Waarborgmaatschappij*, C-385/99, Rink. [2003] I-4509.

136 1996 m. rugsėjo 25 d. EŽTT sprendimas *Buckley prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 20348/92).

kultūrinių teisių komiteto teigimu, tinkamas būstas turi atitikti keletą reikalavimų, visų pirma jis turėtų būti pakankamai kokybiškas, kad užtikrintų apsaugą nuo gaivalinių nelaimių, turėtų atspindėti kultūrinius gyventojų reikalavimus (taigi apimti transporto priemonės, priekabinius namelius, stovyklavietes ir kitas nekapitalines konstrukcijas), turėtų būti prijungtas prie komunalinių ir sanitarijos paslaugų tinklų ir tinkama infrastruktūra susietas su viešosiomis paslaugomis ir darbo galimybėmis. Taip pat turėtų būti užtikrinta tinkama apsauga nuo priverstinio ar bendrojo iškeldinimo ir būstas turėtų būti įperkamas¹³⁷. Šį būsto supratimą taip pat atspindi požiūris, kurio Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (FRA) laikėsi savo apibendrinamojoje ataskaitoje *Romų ir klajojančių asmenų būsto padėtis Europos Sąjungoje. Žingsniai lygybės link* [angl. *The State of Roma and Traveller Housing in the European Union: Steps Towards Equality*]¹³⁸.

Taikant šį požiūrį, galimybė apsirūpinti būstu apimtų ne tik užtikrinimą, kad valstybiniai ar privatūs nuomotojai ir nekilnojamojo turto agentai, spręsdami, ar išnuomoti nekilnojamojo turto objektus konkrečioms asmenims, ar juos parduoti, taikytų vienodą požiūrį. Ji taip pat apimtų teisę į vienodą požiūrį dėl būsto skyrimo (kaip antai prastos kokybės ar atokiai esančio būsto skyrimas konkrečioms etninėms grupėms), priežiūros (kaip antai nesugebėjimas prižiūrėti konkrečių grupių apgyvendintus nekilnojamojo turto objektus) ir nuomos (kaip antai garantijos nuo nepagrįsto iškeldinimo nebuvimas ar didesnių nuomos kainų arba užstatų taikymas konkrečioms grupėms priklausantiems asmenims) būdo.

Pavyzdys. Belgijoje nuomotojas pripažintas kaltu pagal baudžiamąją teisę ir nubaustas pinigine buda pagal civilinę teisę dėl atsisakymo išnuomoti būstą kongiečiams. Nors nuomotojui buvo pateiktos tinkamos ankstesnių nuomotojų rekomendacijos ir pakankamų pajamų įrodymai, jis atsisakė sudaryti susitarimą, motyvuodamas tuo, kad praeityje yra turėjęs su ne piliečiais problemų dėl mokėjimo¹³⁹.

137 JT Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto „Bendrasis komentaras Nr. 4. Teisė į tinkamą būstą (11 straipsnio 1 dalis)“, JT dok. E/1992/23, 1991 m. gruodžio 13 d.

138 FRA, *The State of Roma and Traveller Housing in the European Union: Steps Towards Equality*, apibendrinamoji ataskaita (Viena, FRA, 2010 m. kovo mėn.).

139 2004 m. gruodžio 7 d. *Correctionele Rechtbank van Antwerpen* sprendimas (Belgija). Santrauką anglų kalba galima rasti FRA informacinėje interneto svetainėje *InfoPortal*, byla Nr. 15-1. Tekstą originalo kalba galima rasti interneto svetainėje <http://infoportal.fra.europa.eu/InfoPortal/caselawDownloadFile.do?id=15>.

3.4.3.1. Europos konvencija ir prekių bei paslaugų, įskaitant aprūpinimą būstu, kontekstas

Aiškindamas 8 straipsnį, EŽTT į jo taikymo sritį įtraukia bylas, susijusias su veikla, galinčia turėti pasekmių privačiam gyvenimui, įskaitant ekonominio ir socialinio pobūdžio santykius. EŽTT taip pat taiko platų požiūrį aiškindamas teisę į namų gerbimą pagal 8 straipsnį. Kaip pažymėta, tai, be kita ko, apims mažiau „tradicines“ stacionarias apgyvendinimo patalpas, kaip antai priekabinius namelius ir mobilius namus. Jeigu valstybės suteiktas būstas yra ypač prastos būklės ir dėl to gyventojai ilgą laiką patiria sunkumų, EŽTT taip pat laikosi nuomonės, kad tai gali prilygti nežmoniškam elgesiui.

Pavyzdys. Byloje *Moldovan ir kiti prieš Rumuniją* (Nr. 2) pareiškėjai buvo išvyti iš savo namų, kurie paskui buvo nugriauti labai traumuojančiomis aplinkybėmis¹⁴⁰. Jų namų atstatymo procesas buvo ypač lėtas, o laikinai parūpintas būstas – ypač prastos kokybės. EŽTT konstatavo:

„Pareiškėjų gyvenimo sąlygos per pastaruosius dešimt metų, visų pirma žmonių perpildyta ir antisanitarinė aplinka ir kenksmingas jos poveikis pareiškėjų sveikatai ir gerovei, taip pat laikotarpio, kuriuo pareiškėjo turėjo gyventi tokiomis sąlygomis, trukmė ir bendras valdžios institucijų požiūris turėjo sukelti jiems didelių dvasinių kančių; taip buvo žeminamas jų orumas ir buvo sukeliama jų jausmai, verčiantys jaustis pažemintiems ir sumenkintiems.“

Remdamasis šiuo nustatytu faktu ir kitais veiksniais, EŽTT padarė išvadą, kad pareiškėjai patyrė orumą žeminantį elgesį, kuris prieštarauja EŽTK 3 straipsniui, nors iš minėtoje ištraukoje vartojamos kalbos matyti, kad šiai išvadai padaryti būtų užtekę vien apgyvendinimo vietoje patirtų sąlygų¹⁴¹.

Pavyzdys. Byloje *Đokić prieš Bosniją ir Hercegoviną* pareiškėjas teigė, kad trukdyta jo teisei į nuosavybę¹⁴². Prieš buvusiosios Jugoslavijos skilimą pareiškėjas dirbo karo mokykloje dėstytoju ir buvo tos šalies ginkluotųjų pajėgų narys. Jis įsigijo butą Sarajeve, bet kilus karui Bosnijoje ir Hercegovinoje ir jo

140 2005 m. liepos 12 d. EŽTT sprendimas *Moldovan ir kiti prieš Rumuniją* (Nr. 2) (Nr. 41138/98 ir 64320/01).

141 Iš EŽTT praktikos matyti, kad tam tikromis aplinkybėmis diskriminuojantis elgesys gali prilygti orumą žeminančiam elgesiui. Pavyzdžiui, žr. 1999 m. rugsėjo 27 d. EŽTT sprendimą *Smith ir Grady prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 33985/96 ir 33986/96).

142 2010 m. gegužės 27 d. EŽTT sprendimas *Đokić prieš Bosniją ir Hercegoviną* (Nr. 6518/04).

karo mokyklai persikėlus į šią dieninę Serbiją pareiškėjas pasekė iš paskos ir įstojo į šią dieninę Serbijos ginkluotąsias pajėgas. Pasibaigus konfliktui, institucijos atsisakė grąžinti jam jo turtą, nes jis tarnavo užsienio ginkluotosiose pajėgose. Nacionaliniu lygmeniu buvo pripažinta, kad tai pateisinama, nes buvo pagrįsta tuo, kad pareiškėjas buvo „neištikimas“ pilietis – tarnavo užsienio ginkluotosiose pajėgose, kurios dalyvavo karinėse operacijose Bosnijoje ir Hercegovinoje. Nors EŽTT šios bylos pagal EŽTK 14 straipsnį aiškiai nenagrinėjo, teismas laikėsi nuomonės, kad šis sprendimas buvo priimtas remiantis tik pareiškėjo etnine priklausomybe (nes tarnyba tam tikrose ginkluotosiose pajėgose rodo asmens etninę kilmę), nes visų pirma nebuvo galima įrodyti, kad pareiškėjas iš tikrųjų būtų atlikęs kokius nors „neištikimumo“ veiksmus, išskyrus tai, kad formaliai buvo tų ginkluotųjų pajėgų narys. Negrąžintus turto, kompensacijos ar alternatyvaus būsto neskyrimas prilygo neproporcingam trukdymui jo teisei į nuosavybę.

3.4.4. Teisė kreiptis į teismą

Nors teisė kreiptis į teismą tarp prekių ir paslaugų pavyzdžių nediskriminavimo direktyvose konkrečiai neminima, kaip galima įsivaizduoti, ji į šią taikymo sritį patenka tiek, kiek teismų sistema reiškia paslaugą, kurią visuomenei už užmokestį teikia valstybė. Pagal nediskriminavimo direktyvas bent jau reikalaujama, kad valstybės narės nustatytų teismines ir (arba) administracines procedūras, kurios leistų asmenims įgyvendinti savo teises pagal direktyvas¹⁴³. Be to, ES teisėje yra nusistovėjęs principas, kad asmenys turėtų naudotis „teise į veiksmingą teisinę“ iš ES teisės kylančių teisių „gynybą“¹⁴⁴. Taigi, nors ir negalima sakyti, kad „prekės ir paslaugos“ apima „teisę kreiptis į teismą“, neabejotinai galima sakyti, kad teisė kreiptis į teismą yra kaip savarankiška teisė (be reikalavimo įrodyti diskriminaciją), kalbant apie pačių direktyvų vykdymą.

¹⁴³ Užimtumo lygybės direktyvos 9 straipsnio 1 dalis, Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 17 straipsnio 1 dalis, Direktyvos, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybių naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 8 straipsnio 1 dalis ir Rasinės lygybės direktyvos 7 straipsnio 1 dalis.

¹⁴⁴ Žr., pvz., 2010 m. birželio 12 d. ETT sprendimą *Vassilakis ir kiti prieš Dimos Kerkyras*, C-364/07, Rink. [2011] I-90, 2009 m. balandžio 23 d. ETT sprendimą *Sahlstedt ir kiti prieš Komisiją*, C-362/06, Rink. [2009] I-2903, 2009 m. balandžio 23 d. ETT sprendimą *Angelidaki ir kiti prieš Organismos Nomarkhiaki Aftodiikisi Rethimnis*, C-378/07, Rink. [2009] I-3071.

3.4.4.1. Europos konvencija ir teisės kreiptis į teismą kontekstas

Teisė kreiptis į teismą EŽTK užtikrinama kaip savarankiška teisė atsižvelgiant į 6 straipsnyje nustatytą teisę į teisingą bylos nagrinėjimą. EŽTT nagrinėjo kelias su diskriminacija dėl teisės kreiptis į teismą susijusias bylas.

Pavyzdys. Byloje *Paraskeva Todorova prieš Bulgariją* nacionalinio teismo atsisakymas atidėti dėl pareiškėjo priimto nuosprendžio vykdymą ir kartu pareikštos pastabos, kad tai yra būtina siekiant kovoti su nebaudžiamumo kultūra, paplitusia tarp etninių mažumų, laikytas 6 straipsnio kartu su 14 straipsniu pažeidimu¹⁴⁵.

Pavyzdys. Pirmiau aptartoje byloje *Moldovan ir kiti prieš Rumuniją (Nr. 2)* buvo nustatyta, kad per didelis vilkinimas sprendžiant baudžiamąsias ir civilines bylas (pirmajam sprendimui priimti prireikė septynerių metų) prilygo 6 straipsnio pažeidimui¹⁴⁶. Nustatyta, kad vilkinimą lėmė daugybė procedūrinių klaidų, ir, įvertinus tai kartu su paplitusiu diskriminaciniu institucijų požiūriu į romų pareiškėjus, nustatyta, kad tai prilygo 6 straipsnio kartu su 14 straipsniu pažeidimui.

Pavyzdys. Byloje *Anakomba Yula prieš Belgiją* nustatyta, kad nacionalinės teisės aktai, dėl kurių pareiškėjai nebuvo įmanoma gauti valstybės paramos tėvystės ieškiniui finansuoti remiantis tuo, kad ji nebuvo Belgijos pilietė, prilygo 6 straipsnio kartu su 14 straipsniu pažeidimui¹⁴⁷. Tai nereiškia, kad ne piliečiai turi absoliučią teisę gauti valstybės finansavimą. Nagrinėjant bylos aplinkybes, Europos Žmogaus Teisių Teismui įtaką darė keli veiksniai, įskaitant tai, kad pareiškėjos prašymas buvo atmestas, nes ji neturėjo tuomet galiojusio leidimo gyventi, nors ji tuo metu vykdė procedūras, kad jos leidimas būtų atnaujintas. Be to, EŽTT taip pat vadovavosi tuo, kad tėvystės byloms buvo taikytas vienerių metų senaties terminas, o tai reiškė, jog tikėtis, kad pareiškėja lauks, kol jos leidimas bus atnaujintas, kad pateiktų prašymą skirti jai pagalbą, nebuvo pagrįsta.

145 2010 m. kovo 25 d. EŽTT sprendimas *Paraskeva Todorova prieš Bulgariją* (Nr. 37193/07).

146 2005 m. liepos 12 d. EŽTT sprendimas *Moldovan ir kiti prieš Rumuniją (Nr. 2)* (Nr. 41138/98 ir 64320/01).

147 2009 m. kovo 10 d. EŽTT sprendimas *Anakomba Yula prieš Belgiją* (Nr. 45413/07), aptariama 4.7 skirsnyje.

3.5. Konvencijos taikymas už ES teisės taikymo ribų

Be pirmiau aptartų atvejų, kuriais pagal EŽTK užtikrinama apsauga sutampa su apsauga, teikiama pagal nediskriminavimo direktyvas, yra svarbių sričių, kuriose EŽTK užtikrina papildomą apsaugą.

3.5.1. „Asmeninė sritis“. Privatus ir šeiminiis gyvenimas, įvaikinimas, namai ir santuoka¹⁴⁸

Viena ypač svarbi sritis yra šeiminiis ir privatus gyvenimas, kurioje valstybės narės nesuteikė ES didelių galių leisti teisės aktus. Šiuo atžvilgiu EŽTT pateiktos nagrinėti bylos buvo susijusios su skirtingo požiūrio, susijusio su paveldėjimo taisyklėmis, išsiuokusių tėvų galimybės matytis su vaikais ir tėvystės klausimais, aplinkybe.

Kaip aptariama šiame skirsnyje ir 4 skyriuje, bylos *Mazurek prieš Prancūziją*¹⁴⁹, *Sommerfeld prieš Vokietiją*¹⁵⁰ ir *Rasmussen prieš Daniją*¹⁵¹ buvo susijusios su skirtingo požiūrio, susijusio su paveldėjimo taisyklėmis, išsiuokusių tėvų galimybės matytis su vaikais ir tėvystės klausimais, aplinkybe. Į 8 straipsnio taikymo sritį taip pat patenka įvaikinimo klausimai. Pirmiau aptarta byla *E. B. prieš Prancūziją* taip pat rodo, kad įvaikinimas gali patekti į EŽTK taikymo sritį, nors EŽTK ir nenustatyta faktinė teisė įsivaikinti. Be to, EŽTT, taikydamas savo ankstesnę praktiką, nustatė bendrąją 8 straipsnio aprėptį:

„privataus gyvenimo“ samprata, kaip apibrėžta Konvencijos 8 straipsnyje, yra plati sąvoka, apimanti, inter alia, teisę užmegzti bei palaikyti ryšius su kitais žmonėmis <...> teisę į „asmeninį tobulėjimą“ <...> ar iš esmės apsisprendimo teisę. Ji apima tokius elementus, kaip vardai <...>, lyties tapatybė, seksualinė orientacija ir lytinis gyvenimas, kurie patenka į pagal 8 straipsnį ginamą asmeninę sritį <...>, ir teisę tiek į sprendimo turėti vaiką, tiek į sprendimo vaiko neturėti gerbimą“¹⁵².

¹⁴⁸ EŽTK 8 straipsnio taikymo srities paaikškinimą galima rasti Europos Tarybos teisės specialistų švietimo žmogaus teisių klausimais interneto svetainėje. Kilkelly, *The Right to Respect for Private and Family Life*, Human Rights Handbooks, Nr. 1, 2001 m., galima rasti interneto svetainėje www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=1636.

¹⁴⁹ 2000 m. vasario 1 d. EŽTT sprendimas *Mazurek prieš Prancūziją* (Nr. 34406/97).

¹⁵⁰ 2003 m. liepos 8 d. EŽTT sprendimas *Sommerfeld prieš Vokietiją* [DK] (Nr. 31871/96).

¹⁵¹ 1984 m. lapkričio 28 d. EŽTT sprendimas *Rasmussen prieš Daniją* (Nr. 8777/79).

¹⁵² 2008 m. sausio 22 d. EŽTT sprendimo *E. B. prieš Prancūziją* [DK] (Nr. 43546/02) 43 punktas.

Taigi 8 straipsnio taikymo sritis yra ypač didelė. EŽTK taip pat daro poveikį kitoms sritims, kaip antai santuokai, kuri yra konkrečiai ginama pagal 12 straipsnį.

Pavyzdys. Byloje *Muñoz Díaz prieš Ispaniją* pareiškėja su savo sutuoktiniu sudarė santuoką pagal romų papročius, tačiau ji neatitiko pagal nacionalinės teisės aktus taikytų reikalavimų, taigi oficialiai nebuvo sudaryta¹⁵³. Vis dėlto institucijos pagal savo išduotus tapatybės dokumentus, mokamas išmokas ir įrašą savo „šeimos knygoje“ pareiškėją vertino kaip susituokusiąją. Mirus sutuoktiniui, pareiškėja siekė gauti iš valstybės našlio pensiją, bet šis prašymas buvo atmestas, nes ji nebuvo tinkamai susituokusi pagal nacionalinės teisės aktus. EŽTT nustatė, kad valstybė pareiškėją vertino taip, tarsi jos santuoka būtų galiojanti, taigi jos padėtis buvo panaši į kitų „tikrų“ sutuoktinių (tuos, kurie dėl techninių priežasčių nebuvo susituokę taip, kad jų santuoka galiotų, bet manė, kad jų santuoka galioja), kurie būtų turėję teisę į našlio pensiją, padėtį. Nors EŽTT nustatė, kad atsisakymas pripažinti santuoką galiojančia nebuvo diskriminacija (vertinant pagal 12 straipsnį kartu su 14 straipsniu), atsisakymas vertinti pareiškėją panašiai į kitus tikrus sutuoktinius ir skirti pensiją buvo diskriminacija (vertinant pagal Pirmojo protokolo 1 straipsnį kartu su 14 straipsniu).

Taigi nors žmogaus orumo esmei apsaugoti paprastai reikalinga siauresnė EŽTT diskrecija, tai reikia subalansuoti su rūpinimusi kitų pažeidžiamoje padėtyje esančių asmenų, kurių teisės galėtų būti netinkamai taikomos, apsauga.

Pavyzdys. Byla *Sommerfeld prieš Vokietiją* susijusi su Vokietijos teisės aktais, reglamentuojančiais tėvo galimybes matytis su savo vaiku¹⁵⁴. Pagal nacionalinės teisės aktus tais atvejais, kai vaiko tėvai nebuvo susituokę, motinai buvo leidžiama neleisti tėvui matytis su savo vaiku. Tokiu atveju tėvui reikėtų kreiptis į teismą, kad atsisakymas būtų panaikintas. Vyriausybė įrodinėjo, kad teisės aktai nėra diskriminuojantys, nes išsiskyre tėvai paprastai menkai domisi savo vaikais. EŽTT nustatė, kad su tėvų teise matytis su savo vaikais susijusiose bylose valstybės diskrecija būtų ypač siaura. Be to, teismas konstatavo, jog „turi būti nurodytos labai svarios priežastys, kad požiūrio skirtumas dėl gimimo

153 2009 m. gruodžio 8 d. EŽTT sprendimas *Muñoz Díaz prieš Ispaniją* (Nr. 49151/07).

154 2003 m. liepos 8 d. EŽTT sprendimo *Sommerfeld prieš Vokietiją* [DK] (Nr. 31871/96) 93 punktus. Susijęs su labai panašiais faktais: 2003 m. liepos 8 d. EŽTT sprendimas *Sahin prieš Vokietiją* [DK] (Nr. 30943/96). Taip pat žr. 2000 m. vasario 1 d. EŽTT sprendimą *Mazurek prieš Prancūziją* (Nr. 34406/97), kuris taip pat susijęs su skirtingu požiūriu į nesantuokinius vaikus, aptariamą 4 skyriuje (dėl draudžiamų diskriminacijos pagrindų).

nesusituokusiai motinai ar susituokusiai motinai galėtų būti laikomas derančiu su EŽTK <...>. Tas pats pasakytina ir apie požiūrį į vaiko, gimusio iš santykių, kurių šalys gyveno kartu nesusituokusios, tėvą skirtumą, palyginti su vaiko, gimusio iš santuoka pagrįstų santykių, tėvu“. Teismas nenustatė, kad vyriausybės paaikškinimas galėtų pateisinti tokį skirtingą požiūrį.

Minėtoje byloje EŽTT laikėsi nuomonės, kad tėvo interesai sutampa su vaiko interesais, t. y. vaikas suinteresuotas palaikyti ryšį su tėvu. Tačiau jeigu vaiko interesai galbūt prieštarauja tėvo interesams, nustatydamą, kaip geriausiai apsaugoti vaiką, valstybė turės didesnę diskreciją.

Pavyzdys. Byloje *Rasmussen prieš Daniją* tėvas pateikė skundą dėl senaties įstatymo, pagal kurį jam draudžiama užginčyti tėvystę¹⁵⁵. EŽTT nustatė, kad tai buvo tolygu skirtingo požiūrio taikymui dėl lyties, bet tai buvo pateisinama. Šiuo įstatymu siekta teisėto tikslo suteikti vaikui saugumo ir tikrumo dėl jo statuso, neleidžiant tėvams vėliau gyvenime piktnaudžiauti galimybe užginčyti tėvystę. EŽTK valstybių narių požiūris į šį klausimą sutapo nedaug, tad EŽTT suteikė valstybei didelę diskreciją, nustatydamas, kad skirtingas požiūris yra pateisinamas¹⁵⁶.

3.5.2. Dalyvavimas politikoje. Saviraiškos, susirinkimų ir asociacijos laisvė ir laisvi rinkimai

Vienas pagrindinių Europos Tarybos tikslų yra skatinti demokratiją. Tai atsispindi daugelyje EŽTK nustatytų teisių ir padeda skatinti dalyvauti politikoje. ES teisėje šiuo atžvilgiu pripažįstamų teisių skaičius yra ribotas (visų pirma ES piliečių teisė balsuoti savivaldos rinkimuose ir Europos Parlamento rinkimuose), o EŽTK nustatytos platesnės garantijos, pagal kurias sukuriami ne tik teisė balsuoti ir balotiruotis, bet ir susijusios teisės į saviraiškos laisvę bei teisę į susirinkimų ir asociacijos laisvę.

Pavyzdys. Pirmiau aptartoje byloje *Bączkowski ir kiti prieš Lenkiją* atsisakymas leisti surengti eitynes, kuriomis siekta didinti informuotumą diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos klausimais, ir mero viešai

¹⁵⁵ 1984 m. lapkričio 28 d. EŽTT sprendimas *Rasmussen prie Daniją* (Nr. 8777/79).

¹⁵⁶ *Ibid.*, 40-42 punktai.

pareikštos homofobiškos pastabos prilygo teisės į susirinkimų laisvę (11 straipsnio) ir 14 straipsnio pažeidimui¹⁵⁷.

Teisė į asociacijos laisvę laikoma taip pat apimančia politinių partijų kūrimo apsaugą – jam EŽTT suteikia aukšto lygio apsaugą nuo įsikišimo¹⁵⁸. Panašiai, kaip pažymėta 4 skyriaus 11 skirsnyje, bet koks trukdymas teisei į žodžio laisvę vykstant politiniams debatams yra labai kruopščiai nagrinėjamas¹⁵⁹.

3.5.3. Teisėsauga

Straipsniais, kuriais užtikrinama materialinė teisė į gyvybę (2 straipsnis) ir laisvė nuo kankinimo, nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio ar baudimo (3 straipsnis), taip pat nustatoma valstybės pareiga ištirti aplinkybes tuomet, kai yra prarandama gyvybė ar patiriamas toks elgesys. Bylose *Nachova ir kiti* ir *Turan Cakir* EŽTT konstatavo, kad tai apima konkrečią pareigą atlikti tyrimą dėl galimų rasistinių 2 ir 3 straipsnių pažeidimų motyvų ir tokio tyrimo neatlikimas prilygtų šių straipsnių kartu su 14 straipsniu pažeidimui¹⁶⁰.

Pavyzdys. Byloje *Turan Cakir prieš Belgiją* pareiškėjas skundėsi dėl žiauraus policijos elgesio jį (ją) suimant, dėl kurio buvo patirti sunkūs ir ilgalaikiai sužalojimai, ir kartu reikštų grasinimų bei rasistinių įžeidimų¹⁶¹. EŽTT nustatė, kad smurtaujant buvo pažeista pareiškėjo teisė nepatirti nežmoniško ir orumą žeminančio elgesio (pagal EŽTK 3 straipsnį). Teismas taip pat nustatė, kad valstybei nesugebėjus tinkamai ištirti pareiškėjo skundų dėl netinkamo elgesio buvo pažeisti valstybės procedūriniai įpareigojimai pagal tą patį straipsnį. Be to, teismas nustatė, kad tyrimo neatlikimas taip pat prilygo 3 straipsnio ir kartu teisės nebūti diskriminuojamam pažeidimui, nes valstybės pareiga buvo ne tik ištirti įtarimus dėl netinkamo elgesio, bet taip pat ir įtarimus, kad šis netinkamas elgesys pats savaime buvo diskriminuojantis, nes buvo motyvuotas rasizmo.

157 2007 m. gegužės 3 d. EŽTT sprendimas *Bączkowski ir kiti prieš Lenkiją* (Nr. 1543/06).

158 Pvz., 1998 m. gegužės 25 d. EŽTT sprendimas *Socialistų partija ir kiti prieš Turkiją* (Nr. 21237/93).

159 1992 m. balandžio 23 d. EŽTT sprendimas *Castells prieš Ispaniją* (Nr. 11798/85).

160 2005 m. liepos 6 d. EŽTT sprendimas *Nachova ir kiti prieš Bulgariją* [DK] (Nr. 43577/98 ir 43579/98), 2009 m. kovo 10 d. EŽTT sprendimas *Turan Cakir prieš Belgiją* (Nr. 44256/06); panašiai, 2007 m. gegužės 31 d. EŽTT sprendimas *Šečić prieš Kroatiją* (Nr. 40116/02).

161 2009 m. kovo 10 d. EŽTT sprendimas *Turan Cakir prieš Belgiją* (Nr. 44256/06).

Pavyzdys. Byla *Nachova ir kiti prieš Bulgariją* buvo susijusi su dviem romų vyrais, kurie buvo nušauti, kai bėgo nuo karo policijos pareigūnų, norėjusių sulaikyti juos dėl savavališko pasišalinimo¹⁶². Incidento metu aukas nužudęs pareigūnas ant kaimyno suriko: „Jūs prakeikti čigonai.“ EŽTT nustatė, kad valstybė pažeidė aukų teisę į gyvybę (pagal EŽTK 2 straipsnį) – ne tik materialiai, bet ir procedūriškai, nes neatliko tinkamo mirčių tyrimo. Nustatyta, kad nesugebėjimas atlikti tyrimą taip pat prilygo 2 straipsnio ir kartu teisės nebūti diskriminuojamam pažeidimui, nes valstybė turėjo pareigą konkrečiai iširti galimus diskriminuojančius motyvus.

Nors abi šios bylos buvo susijusios su valstybės personalo veiksmais, valstybės pareiga įsikišti ir apsaugoti nusikaltimų aukas ir pareiga vėliau iširti tuos nusikaltimus galioja ir dėl privačių asmenų veiksmų.

Pavyzdys. Byloje *97 Jehovos liudytojų Gldanio religinės bendrijos nariai ir kiti pareiškėjai prieš Gruziją* Jehovos liudytojų grupę užpuolė ultraortodoksų grupė¹⁶³. Policija, nors jai buvo pranešta, neįsikišo, kad užkirstų kelią smurtui. Policijai pareiškus, kad nusikaltėlių tapatybės nustatyti neįmanoma, paskesnis tyrimas buvo nutrauktas. EŽTT nustatė, kad policijos nesugebėjimu įsikišti ir apsaugoti aukas nuo rasizmo paskatinto smurto bei paskesniu tinkamo tyrimo neatlikimu buvo pažeistas 3 straipsnis (teisė nepatirti nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio ar baudimo) ir 9 straipsnis (teisė į religijos laisvę) kartu su 14 straipsniu, nes tai buvo pagrįsta religija.

Atrodytų, kad pagal ES teisę panašios pareigos galėtų būti nustatytos atsižvelgiant į Tarybos pamatinį sprendimą dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis (aptarta 4.6 skirsnyje)¹⁶⁴. Tačiau pamatiniu sprendimu nenustatoma konkreti pareiga iširti, ar su nusikaltimais prieš asmenį yra susiję rasistiniai motyvai.

162 2005 m. liepos 6 d. EŽTT sprendimas *Nachova ir kiti prieš Bulgariją* [DK] (Nr. 43577/98 ir 43579/98).

163 2007 m. gegužės 3 d. EŽTT sprendimas *Jehovos liudytojų Gldanio religinės bendrijos nariai ir keturi kiti pareiškėjai prieš Gruziją* (Nr. 71156/01).

164 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, OL L 328, 2008 m. gruodžio 6 d. Reikėtų pažymėti, kad EŽTT pripažino, jog diskriminacijos, neapykantos ir smurto prieš žmonių grupę kurstymas dėl jų kilmės ar priklausomybės arba nepriklausomybės konkrečiai etninei grupei, tautai, rasei ar religijai yra konkretus pagal EŽTK ginamos saviraiškos laisvės apribojimas. Žr., pvz., 2010 m. balandžio 20 d. EŽTT sprendimą *Le Pen prieš Prancūziją (spr.)* (Nr. 18788/09), 2009 m. liepos 16 d. EŽTT sprendimą *Féret prieš Belgiją* (Nr. 15615/07), 2009 m. liepos 16 d. EŽTT sprendimą *Willem prieš Prancūziją* (Nr. 10883/05) ir 2008 m. lapkričio 4 d. EŽTT sprendimą *Balsytė-Lideikienė prieš Lietuvą* (Nr. 72596/01).

3.5.4. Baudžiamosios teisės klausimai

Be klausimų, susijusių su teisėsauga, kurie buvo aptarti 3.5.3 skirsnyje, EŽTK su baudžiamosios teisės klausimais yra susijusi per įvairiausias teises, įskaitant teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, teisę nebūti nepagrįstai sulaukytam, teisę nebūti dukart teisiamam ar nubaustam už tą patį nusikaltimą, teisę į gyvybę ir teisę nepatirti nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio ar baudimo.

Pavyzdys. Byloje *Opuz prieš Turkiją* EŽTT nustatė netiesioginės diskriminacijos dėl lyties faktą ir kartu teisę į gyvybę bei laisvės nuo nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio pažeidimo faktą, nes policija ir teisėjai nesugebėjo tinkamai priversti vykdyti su smurtu namuose susijusių teisės aktų¹⁶⁵.

Pavyzdys. Bylose *D. G. prieš Airiją* ir *Bouamar prieš Belgiją* (aptariamoms 4.5 skirsnyje) nacionalinės institucijos sulaukė pareiškėjus¹⁶⁶. Šiais atvejais EŽTT laikėsi nuomonės, kad diskriminacijos nebūta, nors teisė į laisvę ir buvo pažeista, nes skirtingas požiūris buvo pateisinamas siekiu apsaugoti nepilnamečius.

Pagrindiniai faktai

- Trečiųjų šalių piliečiai taip pat turi teisę į vienodą požiūrį iš esmės panašiose srityse, kaip ir tos, kurias apima ES nediskriminavimo direktyvos, jeigu pagal Trečiųjų šalių piliečių direktyvą atitinka reikalavimus, kad būtų laikomi „ilgalaikiais gyventojais“.
- Jeigu trečiųjų šalių piliečiai neatitinka reikalavimų, kad būtų laikomi „ilgalaikiais gyventojais“, pagal nediskriminavimo direktyvas jiems užtikrinama ribota apsauga:
 - nuo diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos, amžiaus, negalios ar religijos arba tikėjimo jiems siekiant pasinaudoti savo teise į profesinį mokymą ir į darbo sąlygas. Tačiau jie neturi vienodos teisės į galimybę įsidarbinti;
 - pagal Direktyvą, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, ir Lyčių lygybės direktyvą (nauja redakcija) trečiųjų šalių piliečiai apsaugomi nuo diskriminacijos dėl lyties įsidarbinant ir naudojantis prekėmis bei paslaugomis.

165 2009 m. birželio 9 d. EŽTT sprendimas *Opuz prieš Turkiją* (Nr. 33401/02).

166 2002 m. gegužės 16 d. EŽTT sprendimas *D. G. prieš Airiją* (Nr. 39474/98) ir 1988 m. vasario 29 d. EŽTT sprendimas *Bouamar prieš Belgiją* (Nr. 9106/80).

- Apsaugos nuo diskriminacijos pagal ES nediskriminavimo direktyvas taikymo sritis yra nevienoda:
 - didžiausia apsauga taikoma rasei ir etninei priklausomybei – nuo diskriminacijos šiais pagrindais ginama galimybės įsidarbinti, naudotis rūpybos sistema ir prekėmis bei paslaugomis srityse;
 - diskriminacija dėl lyties draudžiama galimybės įsidarbinti, naudotis socialine apsauga (kuri yra labiau ribota negu platesnė rūpybos sistema) ir prekėmis bei paslaugomis srityse;
 - seksualinė orientacija, negalia, religija ar tikėjimas ir amžius šiuo metu ginami tik galimybės įsidarbinti srityje.
- EŽTK pateikiamas nebaigtinis draudžiamų diskriminacijos pagrindų sąrašas. Kiekvienas gali remtis EŽTK šalies institucijose, teismuose ir galiausiai EŽTT.
- Gavęs ieškinį, kuriame reiškiami įtarimai dėl diskriminacijos, EŽTT gali jį nagrinėti pagal materialinę teisę, kuria remiamasi viena ar kartu su 14 straipsniu.
- Ieškinio negalima pareikšti vien pagal 14 straipsnį – jį būtina suderinti su pretenzija pagal vieną iš EŽTK nustatytų materialinių teisių. Pakaks, jei skundas bus plačiau susijęs su atitinkamos teisės apimama sritimi.
- EŽTK Protokolu Nr. 12 sukuriama nepriklausoma teisė į nediskriminavimą. Ji susijusi su visomis teisėmis, kurios sukuriamos pagal nacionalinės teisės aktus ar praktiką arba yra numanomos remiantis tais teisės aktais ar praktika, ir „diskriminacijai“ skiriama reikšmė yra tokia pat, kaip ir 14 straipsnyje.
- ETT laikosi požiūrio taikymo sritis aiškinti labai plačiai, kad pagal ES teisės aktus nustatytos asmenų teisės visiškai galiotų.
- Palyginti su ES nediskriminavimo direktyvomis, EŽTK taikymo sritis ir pagal joje nustatytas materialines teises, ir pagal jų aiškinimo pobūdį taikant 14 straipsnį yra ypač plati.
- Ypač svarbios sritys, kurios nepatenka į nediskriminavimo direktyvų aprėptį ir daugiausia viršija ES kompetencijos ribas (taigi nepatenka į Pagrindinių teisių chartijos aprėptį), susijusios su klausimais, susijusiais su private ir šeimos teise, teisėmis, susijusiomis su dalyvavimu politikoje, ir su baudžiamosios teisės klausimais.
- Taigi ypač svarbu, kad diskriminacijos aukos, formuluodamos savo požiūrį į bylinėjimąsi, kruopščiai apsvarstytų, ar jų pretenzijos patenka į nediskriminavimo direktyvų ar EŽTK taikymo sritį.

Papildoma literatūra

Bell, „Beyond European Labour Law? Reflections on the EU Racial Equality Directive“, 8.3 *European Law Journal* (2002) 384.

Boccadoro, „Housing Rights and Racial Discrimination“, 9 *European Anti-Discrimination Law Review* (2009) 21.

Brosius-Gersdorf, „Ungleichbehandlung von Imam-Ehe und Zivilehe bei der Gewährung von Sozialversicherungsleistungen in der Türkei aus völkerrechtlicher Sicht: der Fall Şerife Yiğit vor dem Europäischen Gerichtshof für Menschenrechte“, *Europäische Grundrechte-Zeitschrift* (2009).

Cousins, „The European Convention on Human Rights and Social Security Law“, 10.1 *Human Rights Law Review* (2010) 191.

Edel, *The Prohibition of Discrimination under the European Convention on Human Rights*, Human Rights Files, Nr. 22, 2010.

Equinet [Europos lygybės įstaigų tinklas], *Combating Discrimination in Goods and Services* (Equinet, 2004).

ERRC/Interights/MPG, *Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: from Principles to Practice* (Nottingham, Russell Press, 2004), 5.c priedas.

Kapuy, „Social Security and the European Convention on Human Rights: How an Odd Couple has Become Presentable“, 9.3 *European Journal of Social Security* (2007) 221.

Sánchez-Rodas Navarro, „El Tribunal Europeo de Derechos Humanos y la pensión de viudedad en caso de unión celebrada conforme al rito gitano“, 18 *Aranzadi Social* (2009).

Sudre (ed.), *Le droit à la non-discrimination au sens de la Convention européenne des droits de l'homme: actes du colloque des 9 et 10 novembre 2007* (Bruselis, Bruylant/Nemesis, 2008).

4

Draudžiami diskriminacijos pagrindai

4.1. Įvadas

Pagal Europos nediskriminavimo direktyvas yra draudžiama taikyti skirtingą požiūrį, kuris pagrįstas tam tikrais „draudžiamais diskriminacijos pagrindais“, ir juose pateikiamas nekintamas ribotas draudžiamų diskriminacijos pagrindų sąrašas, į kurį įtraukta lytis (Direktyva, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija), seksualinė orientacija, negalia, amžius, religija ar tikėjimas (Užimtumo lygybės direktyva), rasinė ar etninė kilmė (Rasinės lygybės direktyva). Tuo tarpu EŽTK pateikiamas nebaigtinis sąrašas, kuris sutampa su direktyvose pateikiamais sąrašais, bet jais neapsiriboja. 14 straipsnyje nustatyta, kad diskriminuojama neturi būti jokiais pagrindais, kaip antai dėl „asmens lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, gimimo ar kitais pagrindais“. „Kitų pagrindų“ kategorija leido EŽTT įtraukti (be kitų) tuos pagrindus, kurie yra aiškiai ginami pagal nediskriminavimo direktyvas, būtent: negalia, amžius ir seksualinė orientacija.

1 skyriuje pažymėta, kad ES pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnyje taip pat nustatytas diskriminacijos uždraudimas. Chartija yra privaloma Europos Sąjungos įstaigoms, bet taip pat taikoma ir valstybėms narėms, kai jos aiškina ES teisę ir ją taiko. Chartijos nuostatoje dėl diskriminacijos suderinti ir EŽTK, ir nediskriminavimo direktyvose nustatyti pagrindai, nors joje nėra nebaigtinės „kitų pagrindų“ kategorijos.

„Draudžiamas diskriminacijos pagrindas“ – tai asmens savybė, kuri neturėtų būti laikoma tiesiogiai susijusia su skirtingu vertinimu ar naudojimusi konkrečia nauda.

4.2. Lytis

Diskriminacijos dėl lyties sąvoka pati savaime gana aiški, nes reiškia diskriminaciją, kuri pagrįsta tuo, kad asmuo yra arba moteris, arba vyras. Nediskriminavimas dėl lyties yra labiausiai išplėtotas ES socialinės politikos aspektas ir seniai laikomas esmine teise. Plėtojant apsaugą šiuo pagrindu pasiektas dvejetainis tikslas: pirma, pasiektas ekonominis tikslas, nes padėta pašalinti konkurencijos iškraipymus rinkoje, kuri tapo dar labiau integruota, ir antra, politiniu lygmeniu Bendrija įgijo naują aspektą, pagal kurį siekiama socialinės pažangos ir gyvenimo bei darbo sąlygų gerėjimo. Taigi apsauga nuo diskriminacijos dėl lyties buvo ir tebėra pagrindinė Europos Sąjungos funkcija. Socialinės ir ekonominės vienodo požiūrio užtikrinimo svarbos pripažinimas papildomai įtvirtintas pripažinus šio klausimo svarbą Pagrindinių teisių chartijoje. Panašiai apsauga nuo diskriminacijos dėl lyties yra gerai išplėtotą ir pagal EŽTK.

Nors diskriminacijos dėl lyties bylos paprastai susijusios su moterimis, kurioms taikomos prastesnės sąlygos negu vyrams, tai nebūtinai pasireiškia visais atvejais.

Pavyzdys. Byloje *Defrenne prieš Sabena* pareiškėja skunde nurodė, kad jai mokama mažiau negu jos kolegoms vyrams, nors ji atliko tokias pat darbo pareigas¹⁶⁷. ETT nusprendė, kad tai aiškiai buvo diskriminacijos dėl lyties atvejis. Priimdamas šį sprendimą, ETT atkreipė dėmesį ir į ekonominį, ir į socialinį Europos Sąjungos matmenį, taip pat į tai, kad nediskriminavimas padeda ES daryti pažangą siekiant šių tikslų.

Aptartoje *Bilka* byloje ETT teko nagrinėti skirtingo požiūrio taikymą remiantis darbdavio valdymo sumetimais; ne visą darbo dieną dirbančių darbuotojų neįtraukimą į profesinių pensijų sistemą darbdavys pagrindė tuo, kad yra skatinamas darbas visą darbo dieną, taip siekiant užtikrinti tinkamą aprūpinimą personalu. Šioje byloje ETT aiškiai nepareiškė, ar jis laiko tokią priemonę proporcinga skirtingų galimybių naudotis pensijų sistema taikymui. Tačiau aiškiau išreiškė savo nuomonę kitoje byloje.

Pavyzdys. *Hill ir Stapleton* byloje vyriausybė valstybės tarnyboje įdiegė pasidalijamojo darbo sistemą, pagal kurią vieną pareigybę laikinai galėtų užimti du asmenys, dirbantys po 50 proc. visos darbo dienos pareigybės valandų ir

¹⁶⁷ 1976 m. balandžio 8 d. ETT sprendimas *Defrenne prieš Sabena*, 43/75, Rink. [1976] 455.

gaunantys 50 proc. įprasto darbo užmokesčio¹⁶⁸. Darbuotojai turėjo teisę vėl pradėti eiti savo pareigas visą darbo dieną, kai šios pareigybės taptų prieinamos. Pagal taisykles visą darbo dieną dirbantiems darbuotojams buvo leidžiama darbo užmokesčio skalėje kasmet pakilti viena pakopa ir gauti atitinkamą darbo užmokesčio priemoką. Tačiau asmenims, dirbusiems pasidalijamąjį darbą, ši priemoka buvo sumažinta perpus ir vienai priemokai gauti reikėjo dvejų pasidalijamojo darbo metų. Du skundo pateikėjai šioje byloje vėl pradėjo eiti savo pareigas visą darbo dieną ir pateikė skundą dėl priemonių, kuriomis jiems buvo taikyta priemoka. ETT nustatė, kad tai buvo netiesioginė diskriminacija dėl lyties, nes pasidalijamojo darbo sistemoje daugiausia dalyvavo moterys. Vyriausybė įrodinėjo, kad skirtingas požiūris buvo pateisinamas, nes buvo pagrįstas principu, pagal kurį priemoka taikoma atsižvelgiant į faktinį darbo stažą. ETT nustatė, kad tai buvo neargumentuotas tvirtinimas, kuris nebuvo paremtas objektyviais kriterijais (nes nebuvo įrodymų, kad kitų asmenų darbo stažas buvo skaičiuojamas pagal faktiškai išdirbtas valandas). ETT paskui pareiškė, kad „darbdavys negali pateisinti diskriminacijos, atsirandančios dėl pasidalijamojo darbo sistemos, vien tuo pagrindu, kad vengiant tokios diskriminacijos padidėtų sąnaudos“.

Taigi atrodytų, kad ETT nėra linkęs noriai pritarti lytimi pagrįsto diskriminacinio požiūrio pateisinimams, kurie paprasčiausiai pagrįsti finansiniais ar su valdymu susijusiais darbdavių sumetimais.

Pavyzdys. Byloje *Ünal Tekeli prieš Turkiją* pareiškėja skunde nurodė, kad pagal nacionalinę teisę ištekdėjusi moteris privalo pasikeisti pavardę į vyro¹⁶⁹. Nors pagal teisę moteriai leidžiama be savo vyro pavardės išsaugoti ir mergautinę pavardę, EŽTT nustatė, kad tai yra diskriminacija dėl lyties, nes pagal nacionalinę teisę vyras neįpareigojamas keisti savo pavardės.

Pavyzdys. Byloje *Zarb Adami prieš Maltą* pareiškėjas skunde nurodė, kad šaukimas eiti prisiekusiojo teisme pareigas prilygsta diskriminacijai, nes dėl prisiekusiųjų sąrašų sudarymo praktikos pobūdžio tikimybė vyrams būti pašauktiems yra gerokai didesnė¹⁷⁰. Iš statistinių duomenų matyti, kad daugiau kaip 95 proc. prisiekusiųjų per penkerių metų laikotarpį buvo vyrai, ir EŽTT

168 1998 m. birželio 17 d. ETT sprendimas *Hill ir Stapleton prieš Mokesčių inspekciją ir Finansų departamentą*, C-243/95, Rink. [1998] I-3739.

169 2004 m. lapkričio 16 d. EŽTT sprendimas *Ünal Tekeli prieš Turkiją* (Nr. 29865/96).

170 2006 m. birželio 20 d. EŽTT sprendimas *Zarb Adami prieš Maltą* (Nr. 17209/02).

nustatė, kad tai tolygu diskriminacijai, nes ir vyrų, ir moterų padėtis, kalbant apie jų piliečio pareigas, yra sulyginama.

Lyties tapatybė – „kiekvieno asmens stipriai jaučiama vidinė ir individuali lyties patirtis, galinti atitikti gimimo lytį arba jos neatitikti, įskaitant asmens kūno jutimą (kuris gali būti susijęs, jeigu tai pasirinkta noromis, su kūno išvaizdos ar funkcijos keitimu medicinos, chirurginėmis arba kitomis priemonėmis) ir kitas lyties išraiškas, įskaitant aprangą, kalbą ir manieras“.¹⁷¹

Aiškinant sąvoką „lytis“, į jos taikymo sritį taip pat būtų įtraukti atvejai, kai diskriminacinis požiūris su pareiškėjo „lytimi“ susijęs abstraktesne prasme, taigi būtų įmanoma užtikrinti tam tikrą ribotą lyties tapatybės apsaugą.

Taigi plačiau pripažinta lyties tapatybės apibrėžtis apima ne tik tuos, kuriems atliekama lyties keitimo operacija (t. y. transseksualus), bet ir tuos, kurie pasirenka kitas priemones savo lyčiai išreikšti, kaip antai transvestitus ar persirengėlius kitos lyties drabužiais, arba kurie paprasčiausiai perima

kalbėjimo būdą, paprastai siejamą su priešingos lyties atstovais, ar naudoja priešingos lyties atstovams būdingas kosmetikos priemones.

Priėmus sprendimą byloje *P. prieš S. ir Kornvalio grafystės tarybą*, lyties pagrindas pagal nediskriminavimo direktyvas taip pat apims asmens diskriminavimą dėl to, kad jis „ketina pakeisti lytį, ar ją pakeitė“. Taigi atrodo, kad lyties pagrindu, aiškina- mu pagal ES teisę, lyties tapatybė šiuo metu ginama tik siaurąja prasme.

Pavyzdys. Byla *K. B. prieš NHS pensijų agentūrą* susijusi su atsisakymu mokėti K. B. partneriui transseksualui našlio pensiją¹⁷². Pensiją atsisakyta mokėti, nes transseksualų pora negalėtų atitikti reikalavimo, pagal kurį pora turi būti susituokusi; pagal Anglijos teisę transseksualams tuo metu susituokti nebuvo įmanoma.

Nagrinėdamas diskriminacijos klausimą, ETT nustatė, kad diskriminacijos dėl lyties nebūta, nes nustatant, kas turi teisę gauti našlio pensiją, prastesnės sąlygos dėl buvimo vyru ar moterimi netaikytos. Paskui ETT pakeitė nagrinėjimo kryptį. Teismas sutelkė dėmesį į santuokos klausimą. Pabrėžta, kad

171 Ši plačiai pripažinta apibrėžtis paimta iš „Yogyakarta principų dėl tarptautinių žmogaus teisių principų taikymo seksualinės orientacijos ir lyties tapatybės atžvilgiu“, 2007 m. kovo mėn., galima susipažinti interneto svetainėje www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.htm. Principus priėmė nepriklausoma tarptautinės žmogaus teisių teisės ekspertų institucija.

172 2004 m. sausio 7 d. ETT sprendimas *K. B. prieš NHS pensijų agentūrą*, C-117/01, Rink. [2004] I-541.

transseksualai niekada negalėjo susituokti, taigi niekada negalėtų gauti našlio pensijos, tuo tarpu heteroseksualai galėtų. Toliau apsvaistinta EŽTT nagrinėta Christine Goodwin byla¹⁷³. Taikydamas šiuos argumentus, ETT padarė išvadą, kad aptariami Jungtinės Karalystės teisės aktai nesuderinami su vienodo požiūrio principu, nes neleido transseksualams gauti savo partnerių užmokesčio dalies.

Pavyzdys. Panašių samprotavimų būta ir *Richards* byloje¹⁷⁴. Richards, kurios gimimo lytis buvo vyriškoji, atliko lyties keitimo operaciją. Byla susijusi su teise gauti valstybinę pensiją Jungtinėje Karalystėje, nes moterys tuo metu savo valstybinę pensiją gaudavo sulaukusios 60 metų amžiaus, o vyrai – 65 metų. Kai Richards, sulaukusi 60 metų, pateikė prašymą skirti valstybinę pensiją, jos prašymas buvo atmestas, o paaiškinime pažymėta, kad teisiškai ji pripažinta vyru, taigi prašymo jai skirti valstybinę pensiją negali teikti nesulaukusi 65 metų amžiaus. ETT nustatė, kad tai prilygo nevienodam požiūriui dėl jos lyties pakeitimo, taigi tai įvertinta kaip diskriminacija, prieštaraujanti Direktyvos dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo nuoseklaus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje¹⁷⁵ 4 straipsnio 1 daliai.

EŽTT dar nepriėmė sprendimo, ar lyties tapatybė patenka į 14 straipsnį kaip draudžiamas diskriminacijos pagrindas, ir dar nenurodė, ar tai apimtų tik transseksualus, ar lyties tapatybė būtų aiškinama plačiau. Tačiau tai nereiškia, kad teismas visiškai nenagrinėjo lyties tapatybės klausimo. Pavyzdžiui, EŽTT nustatė, kad lyties tapatybė, gyvenimo seksualinė orientacija yra asmens privataus gyvenimo srities dalis, taigi vyriausybė neturėtų į ją kištis.

Pavyzdys. Bylos *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* ir *I. prieš Jungtinę Karalystę* buvo susijusios su labai panašiais faktais¹⁷⁶. Abiem pareiškėjams buvo atlikta lyties pakeitimo iš vyriškosios į moteriškąją operaciją, ir jie abu savo skunduose nurodė, jog vyriausybė atsisakė leisti pataisyti jų gimimo liudijimus, kad juose būtų atsižvelgta į jų naująją lytį. Nors kitus dokumentus ir pareiškėjo vardą buvo galima pataisyti, gimimo liudijimai tebebuvo naudojami

173 2002 m. liepos 11 d. EŽTT sprendimas *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 28957/95).

174 2006 m. balandžio 27 d. ETT sprendimas *Richards prieš valstybės sekretorių darbo ir pensijų reikalams*, C-423/04, Rink. [2006] I-3585.

175 1978 m. gruodžio 19 d. Tarybos direktyva 79/7/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo nuoseklaus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje, OL L 6, 1979 m. sausio 10 d.

176 2002 m. liepos 11 d. EŽTT sprendimas *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 28957/95); 2002 m. liepos 11 d. EŽTT sprendimo *I. prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 25680/94) 26 punktą. Taip pat 2007 m. rugsėjo 11 d. EŽTT sprendimas *L. prieš Lietuvą* (Nr. 27527/03).

tam tikriems tikslams, kuriais lytis teisiniu požiūriu buvo reikšminga, kaip antai užimtumo ar išėjimo į pensiją srityse, o tai reiškė, kad pareiškėjas būtų suvaržytas ir pažemintas, kai būtų priverstas atskleisti savo teisiškai pripažintą vyriškąją lytį. EŽTT (iš pagrindų pakeisdamas ankstesnę praktiką) nusprendė, kad tai prilygo teisės į privataus gyvenimo gerbimą ir teisės į santuoką pagal 12 straipsnį pažeidimui, bet toliau nežengė ir nesvarstė, ar tai buvo 14 straipsnio pažeidimas.

Pavyzdys. *Van Kück* byloje pareiškėjos, kuriai buvo atlikta lyties keitimo operacija ir kuri buvo gydyta hormonais, privati sveikatos draudimo įmonė atsisakė kompensuoti jos su šia operacija ir gydymu susijusias išlaidas¹⁷⁷. Vokietijos apeliacinis teismas, nagrinėjęs pareiškėjos draudimo įmonei pareikštą ieškinį, nustatė, kad medicininės procedūros nebuvo „būtinos“, kaip reikalauta pagal susitarimą, taigi pareiškėja neturėjo teisės gauti kompensaciją. EŽTT nustatė, kad, atsižvelgiant į lyties tapatybės pobūdį ir sprendimo atlikti negrįžtamą poveikį darančias medicininės procedūras sunkumą, dėl nacionalinio teismo taikyto požiūrio buvo ne tik neužtikrintas teisingas pareiškėjos bylos nagrinėjimas pažeidžiant EŽTK 6 straipsnį, bet ir pažeista jos teisė į privataus gyvenimo gerbimą, garantuojama pagal EŽTK 8 straipsnį. Tačiau EŽTT nenagrinėjo atitikties 14 straipsniui, nes iš esmės buvo nagrinėjami tokie pat faktai.

Apskritai kalbant, atrodo, kad teisę, susijusią su „lyties tapatybės“ pagrindu, būtina iš esmės išaiškinti ir Europos, ir nacionaliniu lygmeniu. Naujausi šių sritį reglamentuojančių nacionalinės teisės aktų tyrimai rodo, kad Europoje nuoseklaus požiūrio netaikoma ir valstybės „lyties tapatybę“ daugiausia nagrinėja arba kaip „seksualinės orientacijos“ dalį, arba kaip „diskriminacijos dėl lyties“ dalį¹⁷⁸.

Iš keleto bylų, susijusių su pensinio amžiaus vertinimo skirtumais dėl lyties, matyti, kad EŽTT suteikia valstybėms didelę diskreciją fiskalinės ir socialinės politikos klausimais¹⁷⁹.

177 2003 m. birželio 12 d. EŽTT sprendimas *Van Kück prieš Vokietiją* (Nr. 35968/97).

178 FRA, *Homofobija ir diskriminavimas dėl seksualinės orientacijos ES valstybėse narėse. I dalis. Teisinė analizė* (Viena, FRA, 2009 m.), p. 129–144; ET, *Žmogaus teisės ir lyties tapatybė* (Thomas Hammarberg, Europos Tarybos žmogaus teisių komisaro tyrimo ataskaita, Strasbūras, 2009 m. liepos 29 d.) dok. CommDH/IssuePaper(2009)2.

179 Šios bylos taip pat naudingos aptariant skirtingo požiūrio pagrindimą ir papildomai nušviečia šią sąvoką, išplėsdamos anksčiau šiame vadove pateikto pagrindimo aptarimo ribas.

Pavyzdys. Byloje *Stec ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* pareiškėjai skunde nurodė, kad dėl vyrams ir moterims taikomo skirtingo pensinio amžiaus kiekvienas iš jų atsidūrė nepalankioje padėtyje, nes buvo pakeistos jiems mokėtinos išmokos ir jos buvo nustatytos pagal pensinį amžių¹⁸⁰. EŽTT nustatė, kad diskriminacija dėl lyties iš esmės galėtų būti pateisinama tik esant „labai svarioms priežastims“. Tačiau, „kalbant apie bendrąsias ekonominės ar socialinės strategijos priemones, pagal EŽTK valstybei paprastai suteikiama didelė diskrecija <...>. Nacionalinės institucijos tiesiogiai žino apie savo visuomenę ir jos poreikius, tad iš esmės gali geriau negu tarptautinis teisėjas įvertinti, kas atitinka visuomenės interesą socialiniu ar ekonominiu pagrindu, ir Teismas paprastai gerbia įstatymų leidžiamosios valdžios pasirinktą politiką, nebent ji <...> akivaizdžiai neturėtų deramo pagrindo“. EŽTT nustatė, kad skirtingi pensiniai amžiai pagal savo kilmę iš esmės buvo tam tikros „specialiosios priemonės“, nes jomis buvo siekiama kompensuoti finansinius sunkumus, su kuriais moterys gali susidurti dėl savo namuose atliekamo tradicinio vaidmens, dėl kurio jos lieka be nepriklausomų piniginių pajamų. Nustatyta, kad vyriausybė ėmėsi laipsniškai daryti korekcijas, kad suvienodintų vyrų ir moterų pensinius amžius, ir kad ji neviršijo savo diskrecijos, nuspręsdama atlikti tai per kelerius metus ar nesugebėdama greičiau įgyvendinti pokyčių¹⁸¹.

ETT panašų požiūrį taikė nagrinėdamas bylas dėl skirtingo vertinimo, pateisinamo platesnių užimtumo politikos sumetimų pagrindu.

Pavyzdys. *Schnorbus* byloje nuspręsta, kad Hesės teisingumo ministerijos praktika renkantis kandidatus parengiamajai teisės praktikai teikti pirmenybę kandidatams vyrams, atlikusiems būtinąją karo arba civilinę tarnybą, yra netiesiogiai diskriminuojanti dėl lyties¹⁸². Tačiau ETT nustatė, kad ši praktika buvo objektyviai pateisinama, nes ja buvo paprasčiausiai siekiama kompensuoti vyrų pareiškėjų karjeros sutrukdyimą, atsiradusį dėl privalomosios tarnybos atlikimo.

Pavyzdys. *Megner ir Scheffel* byla buvo susijusi su Vokietijos teisės aktais, pagal kuriuos darbas trumpą darbo dieną (mažiau nei penkiolika valandų

¹⁸⁰ 2006 m. balandžio 12 d. EŽTT sprendimas *Stec ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 65731/01 ir 65900/01).

¹⁸¹ Taip pat žr.: 2006 m. rugpjūčio 22 d. EŽTT sprendimo *Barrow prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 42735/02) 19–20 ir 37 punktus, 2006 m. rugpjūčio 22 d. EŽTT sprendimo *Pearson prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 8374/03) 12–13 ir 25 punktus ir 2006 m. rugpjūčio 22 d. EŽTT sprendimo *Walker prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 37212/02) 21–22 ir 37 punktus.

¹⁸² 2000 m. gruodžio 7 d. ETT sprendimas *Schnorbus prieš Heseno žemę*, C-79/99, Rink. [2000] I-10997.

per savaitę) ir darbas pagal trumpalaikes darbo sutartis nebuvo įtraukti į privalomojo ligos ir senatvės draudimo sistemas, šių rūšių užimtumui taip pat nebuvo taikyta ir prievolė mokėti įmokas draudimo nuo nedarbo sistemai¹⁸³. Pripažinta, kad taisyklė moterų atžvilgiu gali būti netiesiogiai diskriminuojanti, nes natūraliai labiau tikėtina, kad darbą ne visą darbo dieną ar darbą, dirbamą pagal trumpalaikes darbo sutartis, dirbs moterys. ETT sutiko su vyriausybės tvirtinimu, kad, įtraukus į sistemą trumpą darbo dieną ir pagal trumpalaikes darbo sutartis dirbančius darbuotojus, dėl susijusių sąnaudų tą sistemą reikėtų iš esmės pertvarkyti, nes jos nebebūtų galima finansuoti įmokų pagrindu. Teismas taip pat sutiko, kad pagal trumpalaikes darbo sutartis ir trumpą darbo dieną dirbantys darbuotojai buvo paklausūs, ir vyriausybė galėtų padėti patenkinti šią paklausą tik neįtraukdama šių darbuotojų į socialinio draudimo sistemą. Jei šis požiūris nebūtų taikomas, buvo tikėtina, kad tokie darbai būtų dirbami bet kuriuo atveju, bet neteisėtai. ETT sutiko, kad vyriausybė siekė teisėto socialinės politikos tikslo ir kad valstybei turėtų būti palikta „plati diskrecija“ rinktis, kokios priemonės yra tinkamos „socialinei ir užimtumo politikai“ įgyvendinti. Taigi skirtingas požiūris buvo pateisinamas.

Tai galima priešpriešinti kitai bylai, kurioje ETT nenustatė, kad diskriminacija dėl lyties būtų pateisinama atsižvelgiant į socialinės politikos aplinkybes, nors vyriausybė ir rėmėsi reikšmingo poveikio biudžetui argumentu.

Pavyzdys. *De Weerd* byla buvo susijusi su nacionalinės teisės aktu, susijusiu su nedarbingumo išmoka¹⁸⁴. 1975 m. nacionalinės teisės aktu nedarbingumo išmoka nustatyta vyrams ir nesusituokusioms moterims, neatsižvelgiant į jų pajamas prieš darbingumo praradimą. 1979 m. teisės aktas buvo pakeistas ir teisę į išmoką taip pat įgijo susituokusios moterys. Tačiau taip pat nustatytas reikalavimas, kad gavėjas ankstesniais metais būtų gavęs tam tikro lygio pajamas. Teisės aktas užginčytas tuo pagrindu (be kitų), kad reikalavimu dėl pajamų yra netiesiogiai diskriminuojamos moterys (nes tikėtina, kad moterys turės mažiau galimybių nei vyrai gauti būtinas pajamas). Valstybė įrodinėjo, kad skirtingos galimybės gauti išmoką pagrįstos biudžeto sumetimais, siekiant suvaldyti nacionalinės išlaidos. ETT nustatė, kad pagal ES teisę valstybei netrukdoma

183 1995 m. gruodžio 14 d. ETT sprendimas *Megner ir Scheffel prieš Innungskrankenkasse Vorderpfalz*, C-444/93, Rink. [1995] I-4741. Taip pat 1995 m. gruodžio 14 d. ETT sprendimas *Nolte prieš Landesversicherungsanstalt Hannover*, C-317/93, Rink. [1995] I-4625.

184 1994 m. vasario 24 d. ETT sprendimas *De Weerd, née Roks, ir kiti prieš Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen ir kitus*, C-343/92, Rink. [1994] I-571.

reglamentuoti, kurių kategorijų asmenys gauna socialinės apsaugos išmokas, bet ji negali to daryti diskriminuojančiu būdu.

Šias dvi bylas pagal jų faktus galima sulyginti ir *De Weerd* bylą tikriausiai reikėtų vertinti kaip taisyklę, o *Megner ir Scheffel* bylą – kaip išimtį. Pagal ES teisę valstybės narės nėra įpareigosios nustatyti konkrečius socialinės apsaugos režimus, bet jei jos tai daro, teismas neleis pašalinti tam tikrų grupių paprasčiausiai dėl finansinių sumetimų, nes dėl to vienodo požiūrio principas galėtų būti gerokai susilpnintas ir atsirastų galimybių piktnaudžiauti. Tačiau skirtingas požiūris gali būti toleruotinas, jei tai tik būdas išvengti visos ligos ir nedarbo draudimo sistemos griūties, ypač jei dėl tokios priemonės žmonės būtų priversti imtis nereguliuojamo darbo.

4.3. Seksualinė orientacija

Bylos, susijusios su diskriminacija dėl seksualinės orientacijos, paprastai yra susijusios su asmeniu, kuriam nepalankios sąlygos taikomos, nes jis yra gėjus, lesbietė ar biseksualas, šiuo pagrindu taip pat draudžiama diskriminuoti asmenį dėl jo heteroseksualumo.

Seksualinę orientaciją galima suprasti kaip „kiekvieno asmens gebėjimą jausti stiprų emocinį, jausminį ir seksualinį potraukį priešingos lyties arba tos pačios lyties, arba daugiau nei vienos lyties asmenims ir užmegzti intymius ir seksualinius santykius su tokiais asmenimis“¹⁸⁵

Pavyzdys. Švedijos ombudsmeno prieš diskriminavimą dėl seksualinės orientacijos tarnybos (*HomO*) nagrinėtoje byloje heteroseksuali moteris pateikė skundą dėl diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos, kai ją buvo atsisakyta priimti į darbuotojo, atsakingo už informavimą saugaus sekso klausimais, pareigas Švedijos nacionalinėje lesbiečių, gėjų, biseksualų ir translyčių žmonių teisių federacijoje¹⁸⁶. Organizacija jai pareiškė norinti įdARBinti savo seksualinę orientaciją atvirai pripažįstantį gėjų ar biseksualų vyrą, nes pasitelkiant tokius pat asmenis būtų galima siekti kuo didesnės aprėpties. Nustatyta, kad šio darbo tikslais ji negalėjo tvirtinti, kad jos padėtis panaši į gėjaus ar biseksualaus vyro padėtį (taigi negalėjo įrodyti, kad jai taikytos mažiau palankios sąlygos) ir bet kuriuo atveju diskriminacija buvo pateisinama, nes buvo pagrįsta tikru profesiniu reikalavimu.

¹⁸⁵ Ši plačiai pripažinta apibrėžtis paimta iš „Yogyakarta principų dėl tarptautinių žmogaus teisių principų taikymo seksualinės orientacijos ir lyties tapatybės atžvilgiu“, 2007 m. kovo mėn., galima susipažinti interneto svetainėje www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.htm.

¹⁸⁶ 2006 m. birželio 21 d. *HomO* sprendimas, byla Nr. 262/06.

Nors EŽTK 14 straipsnyje „seksualinė orientacija“ tarp draudžiamų diskriminacijos pagrindų aiškiai neįvardyta, EŽTT keliose bylose aiškiai konstatavo, kad ji įtraukiama į „kitus“ pagal 14 straipsnį ginamus pagrindus¹⁸⁷.

Pavyzdys. Byloje *S. L. prieš Austriją* pareiškėjas skunde nurodė, kad pagal tuomet galiojusią nacionalinę teisę lytiniai santykiai abipusiu susitarimu tarp vyrų laikyti nusikaltimu, jeigu viena iš šalių buvo nesulaukusi aštuoniolikos metų amžiaus¹⁸⁸. O moterims atlikti lytinį aktą (ir lesbietiško, ir heteroseksualaus pobūdžio) buvo leidžiama nuo keturiolikos metų amžiaus. EŽTT nustatė, kad tai buvo diskriminacija dėl seksualinės orientacijos.

Pavyzdys. Byloje *E. B. prieš Prancūziją* pareiškėjos prašymas įsivaikinti vaiką buvo atmetas remiantis tuo, kad jos namų ūkyje nebuvo vyriškosios lyties pavyzdžio, kuriuo vaikas galėtų sekti¹⁸⁹. Pagal nacionalinę teisę vienišiams tėvams buvo leidžiama įsivaikinti ir EŽTT nustatė, kad institucijų sprendimas visų pirma buvo pagrįstas tuo, kad ji palaikė santykius ir gyveno su kita moterimi. Atitinkamai EŽTT nustatė buvus diskriminaciją dėl seksualinės orientacijos.

Reikėtų pažymėti, kad EŽTT nuo vyriausybės įsikišimo, susijusio su seksualine orientacija, *per se* taip pat gina pagal EŽTK 8 straipsnį dėl teisės į privatų gyvenimą. Taigi, net jei buvęs taikytas šiuo pagrindu pagrįstas diskriminacinis požiūris, gali būti įmanoma paprasčiausiai pareikšti, kad pažeistas 8 straipsnis, ir nereikės įrodinėti taikomo diskriminacinio požiūrio.

Pavyzdys. Byla *Dudgeon prieš Jungtinę Karalystę* buvo susijusi su nacionalinės teisės aktu, pagal kurį homoseksualūs lytiniai santykiai abipusiu susitarimu tarp suaugusiųjų buvo laikomi nusikaltimu¹⁹⁰. Pareiškėjas skunde nurodė, kad dėl to jam, kaip homoseksualui, grėsė rizika būti patrauktam baudžiamojon atsakomybėn. EŽTT nustatė, kad tai savaime buvo jo teisės į jo privataus gyvenimo gerbimą pažeidimas, nes privatus gyvenimas apima ir asmens „lytinį gyvenimą“. Teismas taip pat nustatė, kad nors ginti visuomenės dorovę yra teisėtas tikslas, jo galėtų būti siekiama be tokio lygio įsikišimo į privatų gyvenimą.

187 Žr., pvz., 2002 m. vasario 26 d. EŽTT sprendimo *Fretté prieš Prancūziją* (Nr. 36515/97) 32 punktą.

188 2003 m. sausio 9 d. EŽTT sprendimas *S. L. prieš Austriją* (Nr. 45330/99).

189 2008 m. sausio 22 d. EŽTT sprendimas *E. B. prieš Prancūziją* [DK] (Nr. 43546/02).

190 1981 m. spalio 22 d. EŽTT sprendimas *Dudgeon prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 7525/76).

EŽTT ypač stengiasi užtikrinti asmenų apsaugą tais atvejais, kai valstybės įsikišimas susijęs su klausimais, kuriais, manoma, pažeidžiami pagrindiniai asmens orumo elementai, kaip antai asmens lytinis ar šeiminis gyvenimas. Toliau aprašomoje byloje parodyta, kad įsikišimą į privatų gyvenimą, kai toks įsikišimas susijęs su seksualumu, sunku pateisinti.

Pavyzdys. Byla *Karner prieš Austriją* buvo susijusi su nacionalinės teisės akto (Nuomos įstatymo 14 skirsnio), kuriuo buvo nustatyta giminaičio ar „gyvenimo partnerio“ teisė automatiškai perimti nuomos susitarimą mirus pagrindiniam nuomininkui, aiškinimu¹⁹¹. Pareiškėjas nesusituokęs gyveno kartu su savo partneriu, pagrindiniu nuomininku, kuris mirė. Pagal nacionalinių teismų šio teisės akto išaiškinimą homoseksualioms poroms ši teisė netaikoma, nors ji galėtų būti taikoma heteroseksualioms poroms, kurios nebuvo susituokusios. Vyriausybė sutiko, kad taikytas skirtingas požiūris pagrįstas seksualine orientacija, bet įrodinėjo, kad tai buvo pagrįsta, siekiant pasirūpinti, kad gyvenantieji tradicinėse šeimose neprarastų savo būsto. EŽTT nustatė, kad nors tradicinės šeimos apsauga galėtų būti teisėtas tikslas, „tais atvejais, kai požiūrio skirtumas pagrįstas lytimi ar seksualine orientacija, diskrecija <...> yra ribota <...>“. EŽTT taip pat konstatavo, kad „pagal proporcingumo principą nėra paprasčiausiai reikalaujama, kad pasirinkta priemonė iš esmės tikėtų siekiamam tikslui įgyvendinti. Taip pat būtina įrodyti, kad tam tikslui pasiekti buvo būtina neįtraukti tam tikrų kategorijų žmonių – šiuo atveju homoseksualių santykius palaikančių žmonių – į Nuomos įstatymo 14 skirsnio taikymo sritį“. Taigi EŽTT nustatė buvus diskriminaciją, nes valstybė tradicinei šeimai apsaugoti galėjo imtis priemonių, dėl kurių homoseksualios poros neatsidurtų tokioje nepalankioje padėtyje.

4.4. Negalia

Negalios apibrėžtis nepateikta nei EŽTK, nei Užimtumo lygybės direktyvoje. Dėl ETT funkcijos pobūdžio tai, kas yra negalia, dažnai nustato nacionaliniai teismai, ir šie apibrėžimai įtraukiami į faktines ginčų, kuriuos perduodama nagrinėti ETT, aplinkybės. Tačiau ETT savo praktikoje turėjo tam tikrų galimybių pateikti tam tikrų ribotų rekomendacijų, ką laikyti negalia.

191 2003 m. liepos 24 d. EŽTT sprendimo *Karner prieš Austriją* (Nr. 40016/98) 34-43 punktai.

Pavyzdys. *Chacón Navas* byloje ETT buvo suteikta galimybė apsvarstyti bendrą diskriminacijos dėl negalios nuostatų taikymo sritį ir jis pasinaudojo galimybe nurodyti, kad sąvokai „negalia“ reikėtų nustatyti suderintą ES apibrėžtį¹⁹². ETT nurodė, kad taikant Užimtumo lygybės direktyvą negalią reikėtų suprasti kaip „apribojimą, kurį ypač lemia fiziniai, protiniai arba psichikos sutrikimai ir kuris apsunkena atitinkamo asmens dalyvavimą profesiniame gyvenime“, ir turi „būti tikimybė, jog jis yra ilgalaikis“. Taikant šią apibrėžtį nustatyta, kad ponias Navas nebuvo neįgali, kai, dėl ligos nebuvo darbe 8 mėnesius, ji buvo atleista ir Ispanijos teismuose pareiškė ieškinį dėl diskriminacijos dėl negalios. ETT paaiškino, kad ligą būtina skirti nuo negalios, o ligos atveju apsauga nuo diskriminacijos nesuteikiama.

Pagal Konvencijos dėl neįgaliųjų teisių (CRPD) 1 straipsnį:
„Prie neįgaliųjų priskiriami asmenys, turintys ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, kurie, sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis, gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis.“

Kaip aptarta 1 skyriuje, tikėtina, kad ES prisijungs prie 2006 m. Jungtinių Tautų konvencijos dėl neįgaliųjų teisių, ir tokiu atveju ETT tikriausiai reikės vadovautis ir pačia konvencija, ir aiškinimais, kuriuos teikia Neįgaliųjų teisių komitetas, kuriam pavesta stebėti jos įgyvendinimą ir ją aiškinti¹⁹³.

Tapusi UNCRPD šalimi, ES ir jos institucijos (ir ES valstybės narės, aiškindamos ir taikydamos ES teisę) bus įpareigosotos laikytis šio plataus ir visą apimančio požiūrio į „negalios“ reikšmės aiškinimą.

Nors į EŽTK pateiktą draudžiamų diskriminacijos pagrindų sąrašą negalia aiškiai neįtraukta, EŽTT įtraukia ją į savo „kitų“ pagrindų pagal 14 straipsnį aiškinimą.

Pavyzdys. Byloje *Glor prieš Šveicariją* EŽTT nustatė, kad pareiškėjas, kuris buvo diabetikas, galėtų būti laikomas neįgalioju, neatsižvelgiant į tai, kad pagal nacionalinę teisę tai klasifikuota kaip „lengva“ negalia¹⁹⁴. Kompensuodamas tai, kad neatliko karo tarnybos, pareiškėjas privalėjo sumokėti mokesį, kurį turėjo mokėti visi, tinkantieji ją atlikti. Kad būtų atleistas nuo šio mokesčio, asmuo arba turėjo turėti „40 proc.“ lygio negalią (šis lygis laikomas lygiaverčiu galimybės naudotis viena galūne praradimui), arba turėjo būti asmuo, dėl savo įsitikinimų atsisakantis vykdyti karinę prievolę. Asmenys, dėl savo įsitikinimų atsisakantys vykdyti karinę

192 2006 m. liepos 11 d. ETT sprendimas *Chacón Navas prieš Euresť Colectividades SA*, C-13/05, Rink. [2006] I-6467.

193 2006 m. gruodžio 13 d. JT dok. A/RES/61/611.

194 2009 m. balandžio 30 d. EŽTT sprendimas *Glor prieš Šveicariją* (Nr. 13444/04).

prievolę, privalėjo atlikti „civilinę tarnybą“. Pareiškėjas dėl savo negalios buvo pripažintas netinkamu tarnauti kariuomenėje, bet jo negalia nepasiekė pagal nacionalinę teisę reikalaujamos sunkumo ribos, kad jis būtų atleistas nuo mokesčio. Jis pasisiūlė atlikti „civilinę tarnybą“, bet pasisiūlymas buvo atmestas. EŽTT nustatė, kad valstybė pareiškėją vertino panašiai, kaip asmenis, kurie neatliko savo karo tarnybos be svaraus pateisinimo. Tai buvo diskriminacija, nes pareiškėjo padėtis buvo kitokia (nes buvo pripažintas netinkamu karo tarnybai, bet norėjo ir galėjo atlikti civilinę tarnybą), taigi valstybė turėjo nustatyti galiojusių taisyklių išimtį.

Kaip ir kitų pagal EŽTK draudžiamų diskriminacijos pagrindų atveju, nėra neįprasta bylas nagrinėti remiantis kitomis materialinėmis teisėmis, užuot taikius bendrą požiūrį, apimančią materialinę teisę ir diskriminaciją draudžiantį 14 straipsnį.

Pavyzdys. Byloje *Price prieš Jungtinę Karalystę* pareiškėja buvo nuteista septynias dienas kalėti. Dėl jos motinos nėštumo metu vartoto talidomido ji turėjo fizinę negalią – neturėjo kai kurių galūnių arba galūnės buvo gerokai trumpesnės, taip pat buvo sutrikusi jos inkstų veikla¹⁹⁵. Taigi, kad judėtų, ji naudojosi invalidų vežimėliu, jai reikėjo padėti nueiti į tualetą ir susitvarkyti ir jai buvo būtinos specialios priemonės miegui. Per pirmąją naktį po arešto ji buvo uždaryta kameroje, nepritaikytoje fizinę negalią turintiems asmenims, taigi ji negalėjo tinkamai miegoti, patyrė didelį skausmą ir hipotermiją. Perkelta į kalėjimą, ji buvo įkurdinta ligoninės dalyje, kurioje buvo galima šiek tiek prisitaikyti prie jos poreikių, bet vis vien ji patyrė panašių sunkumų. Jai taip pat nebuvo leista įkrauti išsikrovusio jos elektrinio invalidų vežimėlio. EŽTT nustatė, kad, pažeidžiant 3 straipsnį, pareiškėjai taikytas žeminantis požiūris. Diskriminacijos klausimas remiantis viena iš EŽTK 14 straipsnyje nustatytų materialinių teisių šioje byloje nebuvo iškeltas.

Pavyzdys. Byloje *Pretty prieš Jungtinę Karalystę* pareiškėja, sirgusi degeneracine liga, norėjo gauti vyriausybės garantiją, kad kada nors ateityje, kai jos liga bus progresavusi tiek, kad nebegalės pati nusižudyti, ji galėtų baigti gyvenimą savijūdybe padedama kito asmens, kuris nebūtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn¹⁹⁶. Pagal nacionalinę teisę padėjimas nusižudyti laikytas atskira nusikalstama veika, jis taip pat prilygo žmogžudystei ar netyčiniam nužudymui. Pareiškėja, be kita ko, įrodinėjo, kad jos teisė priimti sprendimus dėl savo pačios kūno, ginama pagal teisę į privatų gyvenimą (pagal

¹⁹⁵ 2001 m. liepos 10 d. EŽTT sprendimas *Price prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 33394/96).

¹⁹⁶ 2002 m. balandžio 29 d. EŽTT sprendimas *Pretty prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 2346/02).

8 straipsnį), buvo diskriminaciniu būdu pažeista, nes valstybė visada draudė savivadybę padedant kitam asmeniui, o asmenims, kurių veiksmas tapo ribotas, taigi jie negali patys nutraukti savo gyvenimo, tai darė neproporcingai neigiamą poveikį. EŽTT nustatė, kad atsisakymas skirti tuos, „kurie yra fiziškai pajėgūs nusižudyti, ir tuos, kurie nėra fiziškai pajėgūs to daryti“, buvo pagrįstas, nes nustačius įstatymo išimčių praktikoje būtų sudarytos galimybės piktnaudžiauti ir būtų pakenkta teisės į gyvenimą apsaugai.

4.5. Amžius

Draudžiamas diskriminacijos dėl amžiaus pagrindas paprasčiausiai susijęs su skirtingu požiūriu ar galimybėmis naudotis teisėmis, kurie pagrįsti nukentėjusiojo amžiumi. Nors diskriminacija pagal amžių *per se* į konkrečios EŽTK nustatytos teisės sritį nepatenka (kitaip negu religija ar seksualinė orientacija), diskriminacijos dėl amžiaus klausimų gali kilti dėl įvairių teisių. Iš esmės EŽTT, kaip ir kitose srityse, sprendimus bylose, kurių faktai rodo diskriminaciją dėl amžiaus, iki šiol priimdavo iš tikrųjų tais atžvilgiais nenagrinėdamas bylos, ypač jei byla susijusi su požiūriu į vaikus baudžiamosios teisenos sistemoje. EŽTT yra nustatęs, kad amžius priskiriamas prie „kitų pagrindų“¹⁹⁷.

Pavyzdys. Byloje *Schwizgebel prieš Šveicariją* keturiasdešimt septynerių metų vieniša motina pateikė skundą dėl atmesto prašymo dėl įvaikinimo¹⁹⁸. Nacionalinės institucijos savo sprendimą pagrindė pareiškėjos ir vaiko amžiaus skirtumu ir tuo, kad dėl įvaikinimo atsirastų didelė finansinė našta, nes pareiškėja jau turėjo vieną vaiką. EŽTT nustatė, kad ji dėl savo amžiaus buvo vertinta kitaip, negu prašymus dėl įvaikinimo teikiančios jaunesnės moterys. Tačiau valstybėse nesant vienodo požiūrio į įvaikinimui tinkamas amžiaus ribas valstybė šiuo klausimu turėjo didelę diskreciją. Be to, nacionalinės institucijos dėmesys amžiaus skirtumui nebuvo atsitiktinis – jis buvo pagrįstas vaiko geriausių interesų paisymu ir finansine našta, kurią dėl antrojo vaiko tektų užsikrauti pareiškėjai ir dėl kurios galėtų būti padarytas poveikis vaiko gerovei. Atitinkamai EŽTT nustatė, kad požiūrio skirtumas buvo pateisinamas.

Pavyzdys. Bylos *T. prieš Jungtinę Karalystę* ir *V. prieš Jungtinę Karalystę* buvo susijusios su dviem berniukais, teistais ir pripažintais kaltais dėl nužudymo,

¹⁹⁷ 2010 m. birželio 10 d. EŽTT sprendimas *Schwizgebel prieš Šveicariją* (Nr. 25762/07).

¹⁹⁸ *Ibid.*

įvykdyto, kai jie buvo dešimties metų amžiaus¹⁹⁹. Pareiškėjai, be kita ko, skundėsi, kad jiems nebuvo užtikrintas teisingas bylos nagrinėjimas, nes dėl savo amžiaus ir brandos stokos jie negalėjo veiksmingai dalyvauti savo gynyboje. EŽTT nustatė, kad teisdama nepilnametį valstybė turėtų „visiškai atsižvelgti į amžių, brandos laipsnį ir protinius bei emocinius gebėjimus“ ir imtis veiksmų, kurie „padėtų jam įstengti suprasti procesą ir jame dalyvauti“. EŽTT nustatė, kad valstybė to nepadarė ir atitinkamai pažeidė EŽTK 6 straipsnį, bet 14 straipsnio požiūriu bylos nenagrinėjo.

Pavyzdys. Bylose *D. G. prieš Airiją* ir *Bouamar prieš Belgiją* nacionalinės institucijos sulaukė pareiškėjus²⁰⁰. EŽTT nustatė, kad tomis aplinkybėmis taip buvo pažeista teisė nebūti nepagrįstai sulaikytam. Abiem atvejais pareiškėjai taip pat tvirtino, kad požiūris į juos, palyginti su požiūriu į suaugusiuosius, buvo diskriminacinis, nes pagal nacionalinę teisę atimti laisvę iš suaugusiųjų tokiomis aplinkybėmis nebuvo leidžiama. EŽTT nustatė, kad nors požiūris lyginant suaugusiuosius ir vaikus skyrėsi, tai buvo pagrįsta, nes laisvės atėmimo tikslas buvo apsaugoti nepilnamečius, o suaugusiųjų atveju tai nesvarstoma.

4.6. Rasė, etninė priklausomybė, odos spalva ir priklausymas tautinei mažumai

„Rasinės ir etninės kilmės“ pagrindo platumas ES teisėje ir EŽTK, atrodo, šiek tiek skiriasi, nes Rasinės lygybės direktyvoje „pilietybė“ į rasės ar etninės priklausomybės sąvoką aiškiai neįtraukiama. Nors EŽTK „pilietybę“ ar „tautinę kilmę“ pateikia kaip atskirą pagrindą, iš toliau aptariamos teismo praktikos matyti, kad pilietybė gali būti suprantama kaip vienas iš sudedamųjų etninės priklausomybės elementų. Taip yra ne dėl to, kad diskriminacija dėl pilietybės ES teisėje būtų leidžiama, o dėl to, kad pagal ES teisėje išplėtotas priemones diskriminacija dėl pilietybės reglamentuojama pagal teisę, susijusią su laisvu asmenų judėjimu. Be to, kad pilietybės sąvoka yra aiškiai neįtraukiama, Rasinės lygybės direktyvoje taip pat nepateikiama ir „rasinės ar etninės kilmės“ apibrėžtis. Yra keletas kitų dokumentų, kuriuose galima rasti gairių, kaip reikėtų suprasti rasinę ir etninę kilmę. Rasinės lygybės direktyvoje

199 1999 m. gruodžio 16 d. EŽTT sprendimas *T. prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 24724/94); 1999 m. gruodžio 16 d. EŽTT sprendimas *V. prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 24888/94).

200 2002 m. gegužės 16 d. EŽTT sprendimas *D. G. prieš Airiją* (Nr. 39474/98); 1988 m. vasario 29 d. EŽTT sprendimas *Bouamar prieš Belgiją* (Nr. 9106/80).

aiškiai nenurodyta nei „odos spalva“, nei priklausymas tautinei mažumai, o EŽTK tai išvardyta kaip atskiri pagrindai. Šios sąvokos atrodo neatsiejamos nuo rasės ir (arba) etninės priklausomybės apibrėžties, taigi bus apsvarstytos šiame skirsnyje.

Europos Sąjungos Tarybos pagrindų sprendime dėl kovos su rasizmu ir ksenofobija baudžiamosios teisės priemonėmis į rasizmo ir ksenofobijos apibrėžtį, be kita ko, įtraukiamas smurtas ar neapykanta, nukreipta prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal „rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę“. Europos Tarybos Komisija kovai su rasizmu ir netolerancija taip pat patvirtino platų požiūrį į „rasinės diskriminacijos“ apibrėžtį, į kurią, be kita ko, įtraukiami „rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, pilietybės ar tautinės arba etninės kilmės“ pagrindai²⁰¹. Panašiai „rasės, odos spalvos, kilmės ar tautinės arba etninės kilmės“ pagrindai įtraukti ir į 1966 m. JT konvencijos dėl rasinės diskriminacijos panaikinimo (kurios šalys yra visos Europos Sąjungos ir Europos Tarybos valstybės narės) 1 straipsnyje pateiktą rasinės diskriminacijos apibrėžtį²⁰². Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas, atsakingas už sutarties aiškinimą ir jos laikymosi stebėseną, be to, pareiškė, kad tuo atveju, kai nėra pagrįsta priešingai, nustatant, ar asmuo yra konkrečios rasinės ar etninės grupės narys, „<...> remiamasi tuo, kuo atitinkamas asmuo pats save laiko“²⁰³. Tai neleidžia valstybei netaikyti apsaugos etninėms grupėms, kurių ji nepripažįsta.

Nors ES teisėje kalba, odos spalva ar kilmė, kaip draudžiami diskriminacijos pagrindai, aiškiai neišvardijami, tai nereiškia, kad šios savybės negalėtų būti ginamos kaip rasės ar etninės priklausomybės dalis, – tiek, kiek kalba, odos spalva ir kilmė yra natūraliai siejama su rase ir etnine priklausomybe. Taip pat atrodytų, kad tam tikromis aplinkybėmis į rasės ir etninės priklausomybės pagrindų taikymo sritį galėtų patekti ir pilietybės pagrindas, – tiek, kiek veiksniai, sudarantys pilietybę, taip pat yra svarbūs rasei ir etninei priklausomybei.

Religija kaip atskiras pagrindas aiškiai ginama pagal Užimtumo lygybės direktyvą. Tačiau tariama religinės diskriminacijos auka gali būti suinteresuota susieti religiją su rasės pagrindu, nes apsaugos nuo rasinės diskriminacijos taikymo sritis pagal dabartinę ES teisę yra platesnė už apsaugos nuo religinės diskriminacijos sritį. Taip yra dėl to, kad Rasinės lygybės direktyva yra susijusi su užimtumo sritimi,

201 ET, „Europos komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija [angl. ECRI] bendrosios politikos rekomendacija Nr. 7 dėl kovos su rasizmu ir rasine diskriminacija nacionalinės teisės aktu“, dok. CRI(2003)8, priimta 2002 m. gruodžio 13 d., 1 dalies b ir c punktai.

202 660 UNTS 195.

203 Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto „VIII bendroji rekomendacija dėl Konvencijos 1 straipsnio 1 ir 4 dalių aiškinimo ir taikymo“.

taip pat su galimybe naudotis prekėmis ir paslaugomis, o Užimtumo lygybės direktiva susijusi tik su užimtumo sritimi.

Aiškindamas rasės ir etninės priklausomybės sąvokas, EŽTT laikėsi nuomonės, kad kalba, religija, pilietybė ir kultūra gali būti neatsiejami nuo rasės. *Timishev* byloje čečėnų kilmės pareiškėjui kontrolės punkte nebuvo leista kirsti sienos, nes apsauginiams buvo duoti nurodymai neįleisti čečėnų kilmės asmenų. EŽTT pateikė tokį paaiškinimą:

„Etninė priklausomybė ir rasė yra susijusios ir iš dalies sutampančios sąvokos. Rasės sąvoka kyla iš biologinio žmonių klasifikavimo į porūšius pagal morfologines savybes, kaip antai odos spalvą ar veido ypatybes, idėjos, o etninė priklausomybė kyla iš socialinių grupių, pasižyminčių bendra pilietybe, gentine priklausomybe, religiniu tikėjimu, bendra kalba ar kultūrine ir tradicine kilme ir praeitimi.“²⁰⁴

Pavyzdys. Byla *Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną* buvo pirmoji byla, kurioje sprendimas priimtas pagal Protokolą Nr. 12. Pareiškėjai skunde nurodė, kad jie negalėjo balotiruotis rinkimuose²⁰⁵. Sudarant taikų sprendimą sureguliuoti praėjusio amžiaus 10-ojo dešimtmečio konfliktą, tarp trijų pagrindinių tautinių grupių buvo pasiektas susitarimas dėl dalijimosi valdžia. Jame, be kita ko, buvo numatyta, kad kiekvienas rinkimuose besibalotiruojantis kandidatas turi deklaruoti savo priklausomybę bosnių, serbų ar kroatų bendruomenei. Pareiškėjai, kurie buvo žydų ir romų kilmės, atsisakė tai padaryti ir teigė esantys diskriminuojami dėl rasės ir etninės priklausomybės. EŽTT dar kartą nurodė minėtą savo paaiškinimą dėl santykio tarp rasės ir etninės priklausomybės ir pridūrė, kad „diskriminacija dėl asmens etninės priklausomybės yra rasinės diskriminacijos forma“. EŽTT išvada dėl rasinės diskriminacijos parodo sąveiką tarp etninės priklausomybės ir religijos. Be to, EŽTT nustatė, kad nors taikos susitarimo sąlygos buvo subtiliai suformuluotos, dėl to tokia diskriminacija negalėtų būti pateisinta.

Pavyzdys. Austrijos vienodo požiūrio komisijos nagrinėtoje byloje asmuo, kuris buvo sikas, skundėsi, kad jam nebuvo leista įeiti į Vienos teismą, nes jis atsi-

204 2005 m. gruodžio 13 d. EŽTT sprendimo *Timishev prieš Rusiją* (Nr. 55762/00 ir 55974/00) 55 punktas.

205 2009 m. gruodžio 22 d. EŽTT sprendimas *Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną* [DK] (Nr. 27996/06 ir 34836/06).

sakė nusisegtį apeiginį kardą, kurį nešioja šios religijos išpažinėjai²⁰⁶. Komisija tai nagrinėjo kaip diskriminacijos dėl etninės priklausomybės atvejį. Remdamasi faktais, ji nustatė, kad skirtingas požiūris buvo pateisinamas saugos pagrindu.

Rase ar etnine priklausomybe pagrįstą diskriminaciją EŽTT vertino ypač griežtai ir pareiškė: „Joks požiūrio skirtumas, kuris yra išimtinai ar lemiamu mastu pagrįstas asmens etnine kilme, šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje, kuri sukurta remiantis pliuralizmo ir įvairių kultūrų gerbimo principais, negali būti objektyviai pateisinamas.“²⁰⁷

Naudingą konkretaus atvejo tyrimą, kuriame atkreipiamas dėmesys į aplinkybes, į kurias bus atsižvelgta pagal EŽTK nagrinėjant ieškinį dėl diskriminacijos pagal rasę, galima rasti Europos Tarybos teisės specialistų švietimo žmogaus teisių klausimais interneto svetainėje²⁰⁸.

4.7. Pilietybė ar tautinė kilmė

1996 m. Europos Tarybos konvencijos dėl pilietybės 2 straipsnio a punkte pilietybė apibrėžiama kaip „teisinis ryšys tarp asmens ir valstybės“. Nors ši sutartis nėra plačiai ratifikuota, ši apibrėžtis pagrįsta pripažintomis tarptautinės viešosios teisės taisyklėmis²⁰⁹ ir ją taip pat patvirtino Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija²¹⁰. „Tautinę kilmę“ galima aiškinti kaip buvusių asmens pilietybę, kurią jis galėjo prarasti ar netekti natūralizacijos būdu įgydamas kitą, arba tai gali reikšti priskyrimą „nacijai“ valstybės teritorijoje (kaip antai Škotija Jungtinėje Karalystėje).

206 Vienodo požiūrio komisija, III taryba (Austrija). Santrauką anglų kalba galima rasti FRA *InfoPortal*, byla Nr. 5-1. Tekstą originalo kalba galima rasti interneto svetainėje <http://infoportal.fra.europa.eu/InfoPortal/caselawDownloadFile.do?id=5>.

207 2009 m. gruodžio 23 d. EŽTT sprendimo *Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną* [DK] (Nr. 27996/06 ir 34836/06) 44 punktas. Taip pat 2005 m. gruodžio 13 d. EŽTT sprendimo *Timishev prieš Rusiją* (Nr. 55762/00 ir 55974/00) 58 punktas.

208 ET, „Konkretaus atvejo tyrimas Nr. 15. Romų vyro areštas, kardomasis kalinimas ir netinkamas elgesys“ (ET, Strasbūras, 2007 m), galima susipažinti interneto svetainėje www.coehelp.org/course/view.php?id=18&topic=1.

209 1955 m. balandžio 6 d. TTT sprendimas *Nottebohm (Lichtenšteinas prieš Gvatemalą)*, Rink. [1955] 4, 23 punktas: „pilietybė – tai teisinis ryšys, pagrįstas socialiniu priskyrimo faktu, tikru egzistencijos, interesų ir jausmų solidarumu, susijusiu su abipusėmis teisėmis ir pareigomis“.

210 ET, „Europos komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija [angl. ECRI] bendrosios politikos rekomendacija Nr. 7 dėl kovos su rasizmu ir rasine diskriminacija nacionalinės teisės aktu“, dok. CRI(2003)8, priimta 2002 m. gruodžio 13 d., p. 6.

Pavyzdys. *Chen* byla buvo susijusi su klausimu, ar vaikas turi teisę gyventi vienoje valstybėje narėje, jeigu buvo gimęs kitoje valstybėje narėje, o jo motina, kurios jis išlaikomas, yra iš ne valstybės narės²¹¹. ETT laikėsi nuomonės, kad tuo atveju, kai valstybė narė nustato reikalavimus, kurie turi būti įvykdyti, kad būtų suteikta pilietybė, ir tokie reikalavimai buvo įvykdyti, kita valstybė narė paskui negali ginčyti tos teisės, kai toks asmuo pateikia prašymą išduoti leidimą gyventi toje šalyje.

Nors EŽTK pilietybės pagrindu užtikrina didesnę apsaugą negu ES teisė, EŽTT aiškiai pripažįsta, kad, nesant teisinio pilietybės ryšio, dažnai nebūna ir faktinių ryšių su konkrečia valstybe, dėl to tariama auka negali tvirtinti, kad jos padėtis yra panaši į piliečių padėtį. EŽTT požiūriu esmė ta, kad kuo glaudesnis yra faktinis asmens ryšys su konkrečia valstybe, ypač kalbant apie mokesčių mokėjimą, tuo mažiau tikėtina, kad teismas skirtingo požiūrio taikymą dėl pilietybės pripažintų pateisinamu.

Pavyzdys. Byloje *Zeibek prieš Graikiją* pareiškėjai buvo atsisakyta suteikti teisę į pensiją, skiriamą „didelę šeimą“ turintiems asmenims²¹². Nors ji turėjo būtiną vaikų skaičių, vienas iš vaikų tuo metu, kai pareiškėja pasiekė pensinį amžių, neturėjo Graikijos pilietybės. Tokia padėtis susiklostė dėl vyriausybės anksčiau priimto sprendimo panaikinti visų pareiškėjos šeimos narių pilietybę (ir jau tai buvę pažeidimas), o paskui vėl suteikti pilietybę tik trimis iš jos vaikų (nes ketvirtasis jau buvo susituokęs). EŽTT nustatė, kad pilietybės panaikinimo politika visų pirma taikyta Graikijos musulmonams ir kad atsisakymas skirti pensiją negalėtų būti pateisintas siekiu išsaugoti graikų tautą, nes toks aiškinimas pats prilygtų diskriminacijai dėl tautinės kilmės.

Pavyzdys. Byloje *Anakomba Yula prieš Belgiją* Kongo pilietė neteisėtai gyveno Belgijoje²¹³. Netrukus po gimdymo pasibaigė jos leidimo gyventi galiojimas ir ji pradėjo vykdyti procedūras, reikalingas prašymui atnaujinti leidimą pateikti. Ji skyrėsi su savo kongiečiu vyru ir tiek ji, tiek biologinis jos vaiko tėvas, kuris buvo Belgijos pilietis, norėjo nustatyti vaiko tėvystę. Tam pareiškėja turėjo per metus nuo gimimo pareikšti ieškinį savo sutuoktiniui. Pareiškėja paprašė teisinės pagalbos procedūros išlaidoms padengti, nes turėjo nepakankamai lėšų. Tačiau šis prašymas buvo atmestas, nes ne Europos Tarybos valstybių piliečiai

211 2004 m. spalio 19 d. ETT sprendimas *Chen prieš Secretary of State for the Home Department*, C-200/02, Rink. [2004] I-9925.

212 2009 m. liepos 9 d. EŽTT sprendimas *Zeibek prieš Graikiją* (Nr. 46368/06).

213 2009 m. kovo 10 d. EŽTT sprendimas *Anakomba Yula prieš Belgiją* (Nr. 45413/07).

tokį finansavimą galėjo gauti tik tais atvejais, kai ieškinys buvo susijęs su teisės apsigyventi nustatymu. Pareiškėjai buvo patarta užbaigti savo leidimo gyventi atnaujinimą ir paskui vėl pateikti prašymą. EŽTT nustatė, kad šiomis aplinkybėmis iš pareiškėjos buvo atimta jos teisė į teisingą bylos nagrinėjimą ir kad tai buvo pagrįsta jos pilietybe. Skirdama asmenis, kurie turi leidimą gyventi, ir tuos, kurie tokio leidimo neturi, kai ant kortos buvo pastatyti rimti šeiminio gyvenimo klausimai, kai būta mažai laiko tėvystei nustatyti ir kai asmuo jau buvo pradėjęs savo leidimo atnaujinimo procedūras, valstybė elgėsi nepagrįstai.

Kaip aptarta 3.2 skirsnyje, pagal ES teisę diskriminacija dėl pilietybės draudžiama tik konkrečiomis laisvo asmenų judėjimo aplinkybėmis. Visų pirma pagal ES teisę dėl laisvo judėjimo suteikiamos tam tikros ribotos teisės trečiųjų šalių piliečiams. Vis dėlto pagal EŽTK visoms Europos Tarybos valstybėms narėms (tarp jų yra visos ES valstybės narės) nustatomos pareigos garantuoti EŽTK nustatytas teises visiems jų jurisdikcijoje esantiems asmenims (įskaitant ne piliečius). EŽTT palaiko pusiausvyrą tarp valstybės teisės kontroliuoti, kokią naudą ji gali pasiūlyti teisinį pilietybės ryšį turintiems asmenims, ir būtinybės neleisti valstybėms diskriminuoti tų, kurie yra užmezgę su valstybe esminius faktinius ryšius. Jeigu asmenys gali įrodyti stiprų faktinį ryšį su valstybe, su socialine apsauga susijusius klausimus EŽTT nagrinėdavo labai kruopščiai.

Valstybių teisė reguliuoti ne piliečių atvykimą į jų teritoriją ir išvykimą iš jos yra nusistovėjusi tarptautinėje viešojoje teisėje ir pripažįstama EŽTT. Šiuo atžvilgiu EŽTT daugiausia įsiterpdavo nagrinėdamas skundus, susijusius su asmenų išsiuntimu, kai paskirties valstybėje jiems grėsė nežmoniškas ar žeminantis jų orumą elgesys, baudimas ar kankinimas (pagal 3 straipsnį)²¹⁴, arba kai asmuo priimančiojoje valstybėje buvo užmezgęs stiprius šeiminius ryšius, kurie nutrūktų, jei asmuo būtų priverstas išvykti (pagal 8 straipsnį)²¹⁵.

Pavyzdys. Bylose *C. prieš Belgiją* ir *Moustaquim prieš Belgiją* pareiškėjai, kurie buvo Maroko piliečiai, buvo nuteisti už nusikalstamas veikas ir turėjo būti išsiųsti²¹⁶. Skunde jie nurodė, kad tai prilygo diskriminacijai dėl pilietybės, nes panašiomis aplinkybėmis negalėtų būti išsiųsti nei Belgijos piliečiai, nei ne piliečiai

214 Žr., pvz., 1996 m. lapkričio 15 d. EŽTT sprendimą *Chahal prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 22414/93).

215 Nors sėkmės tikimybė šiose bylose yra mažesnė. Žr., pvz., 1985 m. gegužės 28 d. EŽTT sprendimą *Abdulaziz, Cabales ir Balkandali prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 9214/80, 9473/81 ir 9474/81).

216 1996 m. rugpjūčio 7 d. EŽTT sprendimas *C. prieš Belgiją* (Nr. 21794/93) ir 1991 m. vasario 18 d. EŽTT sprendimas *Moustaquim prieš Belgiją* (Nr. 12313/86).

iš kitų ES valstybių narių. EŽTT nustatė, kad pareiškėjų padėtis nebuvo panaši į Belgijos piliečių padėtį, nes piliečiai turi teisę likti savo gyvenamojoje šalyje, ir tai konkrečiai įtvirtinta EŽTK (pagal Protokolo Nr. 4 3 straipsnį). Be to, požiūris į trečiųjų šalių piliečius ir kitų ES valstybių narių piliečius skirtumas buvo pateisinamas, nes ES sukūrė specialią teisinę tvarką, taip pat ES pilietybę.

Šias bylas reikėtų lyginti su atvejais, kai pareiškėjas glaudžius faktinius ryšius su priimančiąja valstybe yra užmezgęs ilgai nuolat gyvendamas toje šalyje arba prisidėdamas prie valstybės finansavimo mokėdamas mokesčius.

Pavyzdys. Byloje *Andrejeva prieš Latviją* pareiškėja anksčiau buvo buvusios Sovietų Sąjungos pilietė, turėjusi teisę nuolat gyventi Latvijoje²¹⁷. Pagal nacionalinės teisės aktus pareiškėja buvo priskirta prie asmenų, kurie laikotarpiu prieš nepriklausomybės atkūrimą dirbo ne Latvijoje (nors ir prieš nepriklausomybės atkūrimą, ir ją atkūrus ėjo tas pačias pareigas Latvijos teritorijoje), kategorijos ir todėl jos pensija buvo apskaičiuota atsižvelgiant į laiką, kurį ji ėjo tas pačias pareigas po nepriklausomybės atkūrimo. O tas pačias pareigas ėję Latvijos piliečiai turėjo teisę gauti pensiją, pagrįstą visu jų tarnybos laikotarpiu, įskaitant darbą prieš nepriklausomybės atkūrimą. EŽTT nustatė, kad pareiškėjos padėtis buvo panaši į Latvijos piliečių padėtį, nes pagal nacionalinę teisę ji buvo „nuolat šalyje gyvenanti ne pilietė“ ir tokiu pat pagrindu mokėjo mokesčius. Konstatuota, kad skirtingam požiūriui, pagrįstam vien pilietybe, pateisinti reikėtų „labai svarių priežasčių“, o šioje byloje, teismo teigimu, jų nebūta. Nors teismas sutiko, kad mokesčių ir socialinės politikos klausimais valstybė paprastai turi didelę diskreciją, pareiškėjos padėtis, žvelgiant į faktus, buvo pernelyg artima Latvijos piliečių padėčiai, kad būtų galima pateisinti diskriminaciją tuo pagrindu.

Pavyzdys. Byloje *Gaygusuz prieš Austriją* Austrijoje dirbusiam Turkijos piliečiui buvo atsisakyta skirti bedarbio pašalpą, nes jis neturėjo Austrijos pilietybės²¹⁸. EŽTT nustatė, kad jo padėtis buvo panaši į Austrijos piliečių padėtį, nes jis nuolat gyveno šalyje ir, mokėdamas mokesčius, prisidėjo prie socialinės apsaugos sistemos finansavimo. Teismas nustatė, kad abipusio socialinės apsaugos susitarimo tarp Austrijos ir Turkijos nebuvimas negali pateisinti skirtingo požiūrio, nes pareiškėjo padėtis, žvelgiant į faktus, buvo pernelyg artima Austrijos piliečių padėčiai.

217 2009 m. vasario 18 d. EŽTT sprendimas *Andrejeva prieš Latviją* [DK] (Nr. 55707/00).

218 1996 m. rugsėjo 16 d. EŽTT sprendimas *Gaygusuz prieš Austriją* (Nr. 17371/90).

Pavyzdys. Byloje *Koua Poirrez prieš Prancūziją* Dramblio Kaulo Kranto pilietis pateikė prašymą jam skirti negalią turintiems asmenims mokamą išmoką. Prašymas buvo atmestas remiantis tuo, kad tokią išmoką gali gauti tik Prancūzijos piliečiai arba valstybių, su kuriomis Prancūzija yra sudariusi abipusį socialinės apsaugos susitarimą, piliečiai²¹⁹. EŽTT nustatė, kad pareiškėjo padėtis iš esmės buvo panaši į Prancūzijos piliečių padėtį, nes jis atitiko visus kitus pagal įstatymus nustatytus kriterijus išmokai gauti ir gavo kitas socialinės apsaugos išmokas, kurios buvo skiriamos neatsižvelgiant į pilietybę. Teismas konstatavo, kad požiūriu į pareiškėją ir kitus piliečius skirtumui pateisinti reikėtų „ypač svarių priežasčių“. Kitaip nei pirmiau nagrinėtose bylose, kuriose valstybei dėl mokesčių ir socialinės apsaugos klausimų buvo suteikta didelė diskrecija, Prancūzijos argumentas dėl būtinybės subalansuoti valstybės įplaukas ir išlaidas ar dėl faktinio skirtumo, kad tarp Prancūzijos ir Dramblio Kaulo Kranto nebuvo sudaryta abipusio susitarimo, teismo neįtikino. Įdomu tai, kad aptariama išmoka buvo mokama neatsižvelgiant į tai, ar gavėjas yra mokėjęs įmokas į nacionalinę socialinės apsaugos sistemą (pirmesnėse bylose tai buvo pagrindinė diskriminacijos dėl pilietybės netoleravimo priežastis).

4.8. Religija ar tikėjimas²²⁰

ES teisėje numatyta tam tikra ribota apsauga nuo diskriminacijos dėl religijos ar tikėjimo, tačiau EŽTK taikymo sritis yra gerokai platesnė, nes 9 straipsnyje nustatyta atskira teisė į sąžinės, religijos ir tikėjimo laisvę.

Pavyzdys. Byloje *Alujer Fernández ir Caballero García prieš Ispaniją* pareiškėjai skunde nurodė, kad, kitaip negu katalikai, jie negalėjo tiesiogiai skirti savo pajamų mokesčio dalies savo bažnyčiai²²¹. EŽTT nustatė, kad byla nepriimtina dėl faktų, kadangi pareiškėjų bažnyčios padėtis nebuvo panaši į Katalikų bažnyčios padėtį, nes pareiškėjų bažnyčia nebuvo pateikusi vyriausybei jokio tokio prašymo ir vyriausybė buvo sudariusi abipusį susitarimą su Šventuoju Sostu.

²¹⁹ 2003 m. rugsėjo 30 d. EŽTT sprendimas *Koua Poirrez prieš Prancūziją* (Nr. 40892/98).

²²⁰ EŽTK 9 straipsnio taikymo srities paaiškinimą galima rasti Europos Tarybos teisės specialistų švietimo žmogaus teisių klausimais interneto svetainėje. Murdoch, *Freedom of Thought, Conscience and Religion*, Human Rights Handbooks, Nr. 2, 2007 m., galima rasti interneto svetainėje www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=2122.

²²¹ 2001 m. birželio 14 d. EŽTT sprendimas *Alujer Fernández ir Caballero García prieš Ispaniją* (spr.) (Nr. 53072/99).

Pavyzdys. Byla *Cha'are Shalom Ve Tsedek prieš Prancūziją* buvo susijusi su žydų organizacija, kuri mėsa, parduodamą jos narių restoranuose ir mėsinėse, sertifikavo kaip košerinę²²². Manydama, kad esamos žydų organizacijos skerdžiamų gyvūnų mėsa nebeatitinka su košerine mėsa siejamų griežtų nurodymų, pareiškė prašę valstybės leidimo pačiai atlikti ritualinį skerdimą. Prašymas buvo atmestas remiantis tuo, kad šiai organizacijai nebuvo pakankamai atstovaujama Prancūzijos žydų bendruomenėje, ir tuo, kad įgaliotųjų ritualinių skerdėjų jau būta. EŽTT nustatė, kad tomis aplinkybėmis organizacija nepalankioje padėtyje iš esmės neatsidūrė, nes ji ir toliau galėjo gauti reikalingam būdu paskerstų gyvūnų mėsos iš kitų šaltinių.

ETT ar EŽTT nėra išsamiai išnagrinėję, kas iš tikrųjų yra „religija“ ar „tikėjimas“, tinkamas būti saugomas pagal Užimtumo lygybės direktyvą ar EŽTK, bet šis klausimas išsamiai nagrinėtas nacionaliniuose teismuose²²³.

Pavyzdys. Byloje *Londono miesto Islingtono rajono taryba prieš Ladele (trukdymas laisvei)* Jungtinės Karalystės apeliacinio teismo buvo paprašyta apsvarstyti, ar ieškovė, kuri buvo gimimų, santuokų ir mirčių registrorė, buvo diskriminuota dėl religijos ar tikėjimo, kai buvo sudrausmintą dėl atsisakymo sudaryti civilines partnerystes²²⁴. Jos atsisakymas buvo pagrįstas jos krikščioniškais įsitikinimais. Apeliacinis teismas nustatė, kad tai nebuvo tiesioginė diskriminacija dėl religijos, nes mažiau palankus požiūris buvo pagrįstas ne jos religiniais įsitikinimais, o jos atsisakymu įvykdyti vieną iš savo darbo sąlygų. Teiginys dėl netiesioginės diskriminacijos taip pat buvo atmestas ir Apeliacinis teismas pažymėjo, kad tokia politika buvo pagrindinio tarybos įsipareigojimo skatinti lygybę ir įvairovę – ir bendruomenėje, ir viduje – dalis ir ji netrukdytų ieškovei naudotis teise turėti tokius įsitikinimus. Apeliacinis teismas taip pat laikėsi nuomonės, kad nusprendus priešingai atsirastų diskriminacija dėl kitokio pagrindo – dėl seksualinės orientacijos; teismas pripažino, kad asmens teisė nebūti diskriminuojamam turi būti suderinta su bendruomenės teise nebūti diskriminuojama.

222 2000 m. birželio 27 d. EŽTT sprendimas *Cha'are Shalom Ve Tsedek prieš Prancūziją* [DK] (Nr. 27417/95).

223 Teisė į religijos ir tikėjimo laisvę kaip atskira teisė taip pat ginama 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (prie kurio prisijungė visos Europos Sąjungos ir Europos Tarybos valstybės narės) 18 straipsnyje. Žr. JT Žmogaus teisių komiteto „Bendrąjį komentarą Nr. 22. 18 straipsnis (Minties, sąžinės ir religijos laisvė)“.

224 2010 m. vasario 12 d. Jungtinės Karalystės apeliacinio teismo sprendimas *Londono miesto Islingtono rajono taryba prieš Ladele (trukdymas laisvei)* [2009] EWCA Civ. 1357.

Keliose bylose, susijusiose su materialine teise į religijos ir tikėjimo laisvę pagal EŽTK, EŽTT paaiškino, kad valstybė negali bandyti nurodinėti, kas yra religija ar tikėjimas, ir kad pagal šias sąvokas ginami ir „ateistai, agnostikai, skeptikai bei neišpažįstantieji jokiais religijos ar tikėjimo“, taigi ginami tie, kurie nusprendžia „laikytis religinių įsitikinimų ar jų nesilaikyti ir išpažinti religiją ar jos neišpažinti“. Šiose bylose taip pat pažymėta, kad religija ar tikėjimas iš esmės yra asmeninio ir subjektyvaus pobūdžio ir nebūtinai turi būti susijęs su tikėjimu, tiesiogiai susijusiu su institucijomis²²⁵. Taip pat nustatyta, kad naujesnės religijos, kaip antai scientologija, taip pat yra tinkamos būti ginamos²²⁶.

EŽTT „tikėjimo“ idėją išsamiai paaiškino remdamasis teise į mokslą pagal EŽTK Pirmojo protokolo 2 straipsnį, kuriame nustatyta, kad valstybė turi gerbti tėvų teisę parinkti savo vaikams švietimą „pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus“. EŽTT konstatavo:

„Savo įprasta prasme žodis „įsitikinimai“, paimtas atskirai, nėra sinonimiškas žodžiams „nuomonės“ ir „idėjos“, vartojamiems Konvencijos 10 straipsnyje, kuriame užtikrinama saviraiškos laisvė; jis labiau artimas 9 straipsnyje vartojamai sąvokai „tikėjimas“ (tekste prancūzų kalba convictions) <...> – ir reiškia nuomonę, kuri pasiekia tam tikrą nenuginčijamumo, rimtumo, nuoseklumo ir svarbos lygį“²²⁷.

EŽTT neseniai teko nagrinėti bylas, susijusias su religijos laisve valstybėse, norinčiose išsaugoti pasaulietiškumą ir kuo labiau sumažinti galimą skaldomąjį religijos poveikį jų visuomenėms. Šiose bylose teismas ypatingą reikšmę teikė valstybės užsibrėžtam tikslui išvengti neramumų ir apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves.

Pavyzdys. Byla *Köse ir kiti prieš Turkiją* buvo susijusi su aprangos reikalavimais, pagal kuriuos mergaitėms mokykloje buvo draudžiama ryšėti skareles, ir joje teigta, kad tai buvo diskriminacija dėl religijos, nes skarelės ryšėjimas yra musulmonų religinė praktika²²⁸. EŽTT pripažino, kad aprangos taisyklės nebuvo susijusios su priklausymu konkrečiai religijai klausimais ir veikia buvo nustatytos

225 2006 m. spalio 5 d. EŽTT sprendimo *Gelbėjimo armijos Maskvos skyrius prieš Rusiją* (Nr. 72881/01) 57 ir 58 punktai, 2001 m. gruodžio 13 d. EŽTT sprendimo *Besarabijos metropolijos bažnyčia ir kiti prieš Moldaviją* (Nr. 45701/99) 114 punktas ir 2000 m. spalio 26 d. EŽTT sprendimo *Hasan ir Chaush prieš Bulgariją* [DK] (Nr. 30985/96) 60 ir 62 punktai.

226 2007 m. balandžio 5 d. EŽTT sprendimas *Maskvos scientologijos bažnyčia prieš Rusiją* (Nr. 18147/02).

227 1982 m. vasario 25 d. EŽTT sprendimo *Campbell ir Cosans prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 7511/76 ir 7743/76) 36 punktas.

228 2006 m. sausio 24 d. EŽTT sprendimas *Köse ir kiti prieš Turkiją* (spr.) (Nr. 26625/02).

tam, kad mokyklose būtų išsaugotas neutralumas ir pasaulietiškas, nes tai savo ruožtu leistų išvengti neramumų ir taip pat apsaugotų kitų asmenų teises į netrukdytą jų pačių religiniams įsitikinimams. Taigi ieškinyje laikytas akivaizdžiai nepagrįstu ir nepriimtiniu. Panašaus požiūrio laikytasi ir byloje, kuri buvo susijusi su reikalavimais mokytojų aprangai²²⁹.

4.9. Kalba

Reikėtų pažymėti, kad konkrečios pareigos, susijusios su mažumų kalbų vartojimu, valstybėms nustatomos ir pagal 1995 m. Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją²³⁰ (kurią ratifikavo 39 valstybės narės), ir pagal 1992 m. Europos regioninių ir mažumų kalbų chartiją²³¹ (ratifikavo 24 valstybės narės). Tačiau nė viename iš dokumentų nėra apibrėžta sąvokos „kalba“ reikšmė. EŽTK 6 straipsnio 3 dalyje aiškiai nustatytos tam tikros garantijos vykstant baudžiamajam procesui, kaip antai kiekvienas turi teisę būti jam suprantama kalba informuotas apie jam keliamus kaltinimus, taip pat teisę naudotis vertėjo pagalba, jeigu asmuo nesupranta ar nekalba teismo procese vartojama kalba.

Pagal nediskriminavimo direktyvas, kitaip negu EŽTK, kalbos pagrindas kaip atskiras draudžiamas diskriminacijos pagrindas nėra nurodomas. Vis dėlto jis gali būti ginamas pagal Rasinės lygybės direktyvą – tiek, kiek jį galima susieti su rase ar etnine priklausomybe, ir EŽTT taip pat gali nagrinėti šį klausimą šiuo pagrindu. ETT taip pat yra ginęs šį pagrindą remdamasis pilietybės pagrindu pagal teisės aktą, susijusį su laisvu asmenų judėjimu²³².

Pagrindinis su kalba susijęs atvejis, kurį tenka nagrinėti EŽTT, susijęs su švietimo sistema.

Pavyzdys. *Belgijos kalbos byloje* tėvų grupė skunde nurodė, kad nacionalinė teisė, susijusi su švietimo teikimu, buvo diskriminuojanti kalbos pagrindu²³³.

229 2001 m. vasario 15 d. EŽTT sprendimas *Dahlab prieš Šveicariją* (spr.) (Nr. 42393/98).

230 CETS Nr. 157.

231 CETS Nr. 148.

232 1989 m. lapkričio 28 d. ETT sprendimas *Groener prieš Minister for Education ir the City of Dublin Vocational Educational Committee*, C-379/87, Rink. [1989] 3967.

233 1968 m. liepos 23 d. EŽTT sprendimas *Byla „susijusi su tam tikrais teisės aktais dėl kalbų vartojimo Belgijos švietimo sistemoje aspektais“ prieš Belgiją* (Nr. 1474/62 ir kt.).

Prancūziškai kalbančių ir olandiškai kalbančių Belgijos bendruomenių nuomone, nacionalinėje teisėje nustatyta, kad valstybės teikiamas ar subsidijuojamas švietimas būtų siūlomas prancūzų arba olandų kalba, atsižvelgiant į tai, ar regionas laikomas kalbančiu prancūziškai, ar olandiškai. Olandiškai kalbančiame regione gyvenančių prancūziškai kalbančių vaikų tėvai skundėsi, kad tai trukdo jų vaikams mokytis prancūzų kalba arba dėl to mokytis prancūzų kalba jiems tapo gerokai sunkiau. EŽTT nustatė, kad nors požiūris skyrėsi, tai buvo pateisinama. Sprendimas buvo pagrįstas sumetimu, kad regionai daugiausia yra vienakalbiai. Taigi požiūrio skirtumas buvo pateisinamas, nes parūpinti mokymą abiem kalbomis nebūtų perspektyvu. Be to, šeimoms nebuvo uždrausta olandiškai kalbančiuose regionuose pasinaudoti privačiu švietimu prancūzų kalba.

Papildomų paaiškinimų, kaip draudžiamas diskriminacijos dėl kalbos pagrindas veikia praktikoje, galima rasti dviejose bylose, kuriose sprendimus priėmė JT Žmogaus teisių komitetas (ŽTK), atsakingas už Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (prie kurio prisijungė visos ES valstybės narės) aiškinimą ir jo laikymosi stebėseną.

Pavyzdys. Byloje *Diergaardt ir kiti prieš Namibiją* pareiškėjai priklausė iš Europos kilusiai mažumos grupei, kuri anksčiau turėjo politinę autonomiją, o dabar priklausė Namibijos valstybei²³⁴. Ši bendruomenė vartoja afrikanso kalbą. Pareiškėjai skunde nurodė, kad teismo procesuose jie buvo priversti kalbėti angliškai, o ne savo gimtąja kalba. Jie taip pat skundėsi dėl valstybės politikos atsisakyti į bet kokią rašytinį ar žodinį pareiškėjų pranešimą atsakyti afrikanso kalba, nors tai buvo galima padaryti. ŽTK nustatė, jog teisė į teisingą bylos nagrinėjimą nebuvo pažeista, nes pareiškėjai negalėjo įrodyti, kad anglų kalbos vartojimas teismo procesuose padarė jiems neigiamą poveikį. Tai reikštų, kad teisė naudotis vertėjo žodžiu paslaugomis vykstant teismo procesui neapima atvejų, kai kalba paprasčiausiai nėra gimtoji tariamos aukos kalba. Tai greičiau turi būti atvejai, kai auka nepakankamai sugeba suprasti tą kalbą ar bendrauti ta kalba. ŽTK taip pat nustatė, kad oficiali valstybės politika atsisakyti bendrauti kita nei oficialioji (anglų) kalba, buvo teisės į lygybę prieš įstatymą pažeidimas kalbos pagrindu. Nors valstybė gali pasirinkti savo oficialią kalbą, ji turi leisti pareigūnams atsakyti kitomis kalbomis, jeigu jie gali tai daryti.

234 2000 m. rugsėjo 6 d. ŽTK sprendimas *Diergaardt ir kiti prieš Namibiją*, Komunikatas Nr. 760/1997.

4.10. Socialinė kilmė, gimimas ir turtinė padėtis

Šiuos tris pagrindus galima vertinti kaip tarpusavyje susijusius, nes jie susiję su statusu, kuris asmeniui priskiriamas dėl paveldėtos socialinės, ekonominės ar biologinės savybės²³⁵. Šie pagrindai taip pat gali būti susiję su rase ir etnine priklausomybe. Išskyrus gimimo pagrindą, EŽTT iki šiol pateikta svarstyti vos keletas su šiais pagrindais susijusių bylų, jei jų iš viso buvo.

Pavyzdys. Byloje *Mazurek prieš Prancūziją* asmuo, gimęs nesusituokusiai motinai, skunde nurodė, kad pagal nacionalinę teisę jis (kaip nesantuokinis vaikas) negalėjo paveldėti daugiau nei ketvirčio savo motinos turto²³⁶. EŽTT nustatė, kad šis požiūrio skirtumas, kuris buvo pagrįstas tik gimimo nesusituokusiai motinai faktų, galėtų būti pateisintas tik ypač „svariomis priežastimis“. Nors tradicinės šeimos išsaugojimas buvo teisėtas tikslas, jo nebuvo galima siekti baudžiant vaiką, kuris negali kontroliuoti savo gimimo aplinkybių.

Pavyzdys. Byloje *Chassagnou ir kiti prieš Prancūziją* pareiškėjai skunde nurodė, kad jiems nebuvo leista naudoti savo žemės taip, kaip jie pageidavo²³⁷. Pagal teisės aktus konkrečiuose žemės regionuose smulkesni žemvaldžiai privalėjo perleisti teises į medžioklę savo žemėje, o didelių žemės plotų savininkams tokia prievolė netaikyta ir jie galėjo naudoti savo žemę taip, kaip pageidavo. Pareiškėjai norėjo uždrausti medžioklę savo žemėje ir naudoti ją gyvūnijos ir augalijos apsaugai. EŽTT nustatė, kad tai buvo diskriminacija turtinės padėties pagrindu.

Socialinės kilmės, gimimo ir turtinės padėties pagrindai taip pat minimi 1996 m. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 2 straipsnio 2 dalyje. Už sutarties įgyvendinimo stebėseną ir aiškinimą atsakingas Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas jų reikšmę išaiškino savo Bendrajame komentare Nr. 20.

235 Socialinės kilmės, gimimo ir turtinės padėties pagrindai taip pat minimi 1966 m. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto (kurio šalys yra visos ES valstybės narės) 2 straipsnio 2 dalyje. Žr. Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto „Bendrojo komentaro Nr. 20. Nediskriminavimas naudojantis ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis“, JT dok. E/C.12/GC/20, 2009 m. birželio 10 d., 24–26 ir 35 dalis.

236 2000 m. vasario 1 d. EŽTT sprendimas *Mazurek prieš Prancūziją* (Nr. 34406/97).

237 1999 m. balandžio 29 d. EŽTT sprendimas *Chassagnou ir kiti prieš Prancūziją* (Nr. 25088/94, 28331/95 ir 28443/95).

Komiteto teigimu, socialinės kilmės, gimimo ir turtinės padėties statusai yra tarpusavyje susiję. Socialinė kilmė „reiškia asmens paveldėtą socialinį statusą“. Ji gali būti susijusi su padėtimi, kurią asmuo įgijo gimęs konkrečioje socialinėje klasėje ar bendruomenėje (kaip antai pagrįstoje etnine priklausomybe, religija ar ideologija), ar su asmens socialine padėtimi, kaip antai gyvenimu skurde ir benamyste. Be to, gimimo pagrindas gali būti susijęs su statusu, atsiradusiu dėl gimimo nesusituokusiai motinai ar buvimo įvaikintu. Turtinės padėties pagrindas gali būti susijęs su asmens statusu, susijusiu su žeme (kaip antai buvimas nuomininku, savininku ar neteisėtai savininko neturintį turtą pasisavinusiu asmeniu) ar su kitu turtu²³⁸.

4.11. Politinės ar kitokios pažiūros

EŽTK „politinės ar kitokios pažiūros“ aiškiai nustatytos kaip vienas iš draudžiamų diskriminacijos pagrindų, nors tarp pagrindų, kurie draudžiami pagal ES nediskriminavimo direktyvas, jos nenurodytos. Reikia manyti, kad tuo atveju, jeigu asmuo turi konkretų įsitikinimą, bet šis neatitinka reikalavimų, kad būtų laikomas „religija ar tikėjimu“, jis gali būti tinkamas ginti taikant šį pagrindą. EŽTT iki šiol retai kada priimdavo sprendimus taikydamas šį pagrindą. Kaip ir kitose EŽTK srityse, „politinės ar kitokios pažiūros“ ginamos nepriklausomai remiantis 10 straipsnyje nustatyta saviraiškos laisve, ir suprasti, ką šis pagrindas galėtų apimti, galima iš teismų šios srities praktikos. Tuo atveju, jei tariama auka jaustų buvusi skirtingai vertinama šiuo pagrindu, praktikoje būtų didesnė tikimybė, kad EŽTT paprasčiausiai išnagrinėtų ieškinį pagal 10 straipsnį.

Bendruoju lygmeniu byloje *Handyside prieš Jungtinę Karalystę* EŽTT nustatė, kad saviraiškos laisvės teikiama apsauga taikoma ne tik „palankiai priimamai arba laikomai nepavojinga ar indiferentiška informacijai ar idėjoms, bet ir toms, kurios kelia pavojų, sukrečia ar kelia nerimą valstybei arba tam tikrai visuomenės daliai“²³⁹. Nors ligšiolinė šios srities praktika nėra didelė, šiame skirsnyje pasinaudojant dviem bylomis pavaizduojama, kaip yra įmanoma, kad politinėms pažiūroms būtų suteikta didesnė apsauga negu kitų rūšių pažiūroms.

Pavyzdys. Byloje *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę* pareiškėjai kaip kampanijos dalyviai dalijo skrajutes, kuriose buvo pateikti melagingi pareiškimai apie įmonę

²³⁸ Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto „Bendrasis komentaras Nr. 20. Nediskriminavimas naudojantis ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis“, JT dok. Nr. E/C.12/GC/20, 2009 m. birželio 10 d., 24–26 ir 35 dalys.

²³⁹ 1976 m. gruodžio 7 d. EŽTT sprendimas *Handyside prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 5493/72).

*McDonald's*²⁴⁰. Pareiškėjams nacionaliniuose teismuose buvo iškeltas ieškinys dėl šmeižto ir nurodyta atlyginti žalą. EŽTT nustatė, kad ieškiniu dėl šmeižto buvo sutrukdyta saviraiškos laisvei, bet juo siekta teisėto tikslo apsaugoti asmenų reputaciją. Tačiau taip pat nustatyta, kad žodžio laisvė kalbant visuomenę dominančiais klausimais verta didelės apsaugos ir atsižvelgiant į tai, kad *McDonald's* yra galingas verslo subjektas, kuris neįrodė dėl kelių tūkstančių skrajučių paskirstymo patyręs žalą, o priteista sumokėti žala buvo gana didelė, palyginti su pareiškėjų pajamomis, šis trukdymas jų saviraiškos laisvei buvo neproporcingas.

Pavyzdys. Byla *Castells prieš Ispaniją* buvo susijusi su parlamento nariu, patrauktu baudžiamojon atsakomybėn dėl vyriausybės „įžeidimo“ po to, kai jis sukritikavo vyriausybę dėl neveikimo sprendžiant su terorizmo aktais Baskų krašte susijusius klausimus²⁴¹. EŽTT pabrėžė saviraiškos laisvės svarbą politikoje, ypač atsižvelgiant į svarbų jos vaidmenį užtikrinant tinkamą demokratinės visuomenės veikimą. Iš esmės EŽTT nustatė, kad bet koks trukdymas privalėtų būti „kuo kruopščiau nagrinėjamas“.

4.12. „Kiti pagrindai“

Kaip galima matyti iš to, kas išdėstyta, EŽTT „kitų pagrindų“ kategorijoje nustatė keletą pagrindų, daugelis kurių sutampa su pagrindais, nustatytais pagal ES teisę, kaip antai seksualinė orientacija, amžius ir negalia.

Be negalios, amžiaus ir seksualinės orientacijos, EŽTT taip pat pripažino, kad prie draudžiamų diskriminacijos pagrindų „kitų pagrindų“ kategorijoje priskiriamos šios savybės: tėvystė²⁴², šeiminė padėtis²⁴³, narystė organizacijoje²⁴⁴, karinis rangas²⁴⁵, nesantuokinio vaiko tėvystė ar motinystė²⁴⁶ ir gyvenamoji vieta²⁴⁷.

240 2005 m. vasario 15 d. EŽTT sprendimas *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 68416/01).

241 1992 m. balandžio 23 d. EŽTT sprendimas *Castells prieš Ispaniją* (Nr. 11798/85).

242 2009 m. kovo 31 d. EŽTT sprendimas *Weller prieš Vengriją* (Nr. 44399/05).

243 2008 m. gegužės 22 d. EŽTT sprendimas *Petrov prieš Bulgariją* (Nr. 15197/02).

244 2009 m. liepos 30 d. EŽTT sprendimas *Danilenkov ir kiti prieš Rusiją* (Nr. 67336/01) (profesinė sąjunga); 2007 m. gegužės 31 d. EŽTT sprendimas *Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani prieš Italiją* (Nr. 2) (Nr. 26740/02) (masonai).

245 1976 m. birželio 8 d. EŽTT sprendimas *Engel ir kiti prieš Nyderlandus* (Nr. 5100/71 ir kt.).

246 2003 m. liepos 8 d. EŽTT sprendimas *Sommerfeld prieš Vokietiją* [DK] (Nr. 31871/96); 2003 m. liepos 8 d. EŽTT sprendimas *Sahin prieš Vokietiją* [DK] (Nr. 30943/96).

247 2010 m. kovo 16 d. EŽTT sprendimas *Carson ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK] (Nr. 42184/05).

Pavyzdys. Byla Petrov prieš Bulgariją buvo susijusi su kalėjimo praktika leisti susituokusiems kaliniams du kartus per mėnesį skambinti sutuoktiniui telefonu. Pareiškėjas su savo partnere kartu gyveno ketverius metus ir prieš įkalinimą susilaukė su ja vaiko. EŽTT nustatė, kad nors santuokos statusas yra ypatingas, bendravimo telefonu taisyklių atžvilgiu pareiškėjo, kuris sukūrė šeimą su pastoviu partneriu, padėtis buvo panaši į susituokusių porų padėtį. EŽTT konstatavo, kad „nors susitariančiosioms valstybėms gali būti suteikta tam tikra diskrecija skirtingai vertinti susituokusias ir nesusituokusias poras, pavyzdžiui, apmokesstinimo, socialinės apsaugos ar socialinės politikos srityse <...>, nėra lengva pamatyti, kodėl susituokę ir nesusituokę partneriai, susikūrę nusistovėjusį šeiminių gyvenimą, turėtų būti skirtingai vertinami dėl galimybės palaikyti ryšį telefonu, kol vienas iš jų uždarytas kalėjime“. Atitinkamai EŽTT nustatė, kad diskriminacija buvo nepateisinama.

Pagrindiniai faktai

- Pagal ES nediskriminavimo direktyvas aiškiai nustatyti šie konkretūs draudžiami diskriminacijos pagrindai: lytis, rasinė ar etninė kilmė, amžius, negalia, religija ar tikėjimas ir seksualinė orientacija. Pagal EŽTK šių pagrindų sąrašas nebaigtinis ir tokie pagrindai gali būti nustatyti kiekvienu atveju atskirai.
- Pagal ES teisę lyties sąvoka tam tikru ribotu mastu gali apimti lyties tapatybę ginant asmenis, kurie ketina atlikti lyties keitimo operaciją ar ją atliko. Lyties tapatybės klausimą taip pat nagrinėjo EŽTT.
- Pagal EŽTK tokie aspektai, kaip odos spalva, kilmė, pilietybė, kalba ar religija, patenka į draudžiamo diskriminacijos dėl rasės ar etninės priklausomybės pagrindo taikymo sritį; tačiau tebelaukiama, kol ETT savo praktikoje išaiškins faktinę šio draudžiamo diskriminacijos pagrindo taikymo sritį pagal ES teisę.
- Pagal EŽTK diskriminacija dėl pilietybės nurodoma kaip vienas iš draudžiamų diskriminacijos pagrindų. ES teisėje diskriminacija dėl pilietybės draudžiama tik pagal teisę, reglamentuojančią laisvą asmenų judėjimą.
- Sąvoka „religija“ turėtų būti aiškinama gana plačiai, neapsiribojant tik sukurtomis ar gerai žinomomis tradicinėmis religijomis.
- Net ir tais atvejais, kai galėjo būti diskriminacija, EŽTT skundus dažnai nagrinėja tik remdamasis materialinėmis EŽTK nuostatomis. Dėl to gali sumažėti poreikis įrodyti skirtingą požiūrį ar rasti palyginimo objektą.

Papildoma literatūra

Boza Martínez, „Un paso más contra la discriminación por razón de nacionalidad“, 7 *Repertorio Aranzadi del Tribunal Constitucional* (2005).

Breen, *Age Discrimination and Children's Rights: Ensuring Equality and Acknowledging Difference* (Leiden, Martinus Nijhoff, 2006).

Bribosia, „Aménager la diversité: le droit de l'égalité face à la pluralité religieuse“, 78 *Revue trimestrielle des droits de l'homme* (2009) 319-373.

Cano Palomares, „La protección de los derechos de las minorías sexuales por el Tribunal Europeo de Derechos Humanos“, paskelbta *Orientación sexual e identidad de género. Los derechos menos entendidos* (Barselonoje, Institut de Drets Humans de Catalunya, 2007).

Demaret, „L'adoption homosexuelle à l'épreuve du principe d'égalité: l'arrêt E.B. contre France“, 6343 *Journal des tribunaux* (2009) 145-149.

Evans, *Manual on the Wearing of Religious Symbols in Public Areas* (Strasbūras, Europos Taryba, 2009).

Flauss, „L'interdiction des minarets devant la Cour européenne des droits de l'homme: petit exercice de simulation contentieuse“, 8 *Recueil Dalloz* (2010) 452-455.

Interights, *Non-Discrimination in International Law* (Londone, Interights, 2005), 5 skyrius.

Johnson, „An essentially private manifestation of human personality: constructions of homosexuality in the European Court of Human Rights“, 10.1 *Human Rights Law Review* (2010) 67-97.

Kastanas, „La protection des personnes appartenant à des minorités dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme“, paskelbta Auer, Flückiger ir Hottelier (eds.), *Les droits de l'homme et la Constitution: études en l'honneur du Professeur Giorgio Malinverni* (Ženeva, Schulthess, 2007).

Landau ir Beigbeder, „From ILO Standards to EU Law: The Case of Equality Between Men and Women at Work“, 21.1 *European Journal of International Law* (2010) 264-267.

Laskowski, „Der Streit um das Kopftuch geht weiter, Warum das Diskriminierungsverbot nach nationalem und europäischem Recht immer bedeutsamer wird“, *Kritische Justiz* (2003) 420-444.

Lawson, „The United Nations Convention on the rights of persons with disabilities: new era or false dawn?“, 34 *Syracuse Journal of international Law and Commerce* (2007) 563.

MacKay, „The United Nations Convention on the rights of persons with disabilities“, 34 *Syracuse Journal of International Law and Commerce* (2007) 323.

Pettiti, „L'égalité entre époux“, paskelbta Krenc ir Puéchavy (eds.), *Le droit de la famille à l'épreuve de la Convention européenne des droits de l'homme: actes du colloque organisé le 4 mai 2007* (Briuselis, Bruylant/Nemesis, 2008).

Presno Linera, „La consolidación europea del derecho a no ser discriminado por motivos de orientación sexual en la aplicación de disposiciones nacionales“, 1 *Repertorio Aranzadi del Tribunal Constitucional* (2008).

Rudyk, „A Rising Tide: the transformation of sex discrimination into gender discrimination and its impact on law enforcement“, 14.2 *International Journal of Human Rights* (2010) 189-214.

Shuibne, „Article 13 EC and Non-Discrimination on Grounds of Nationality: Missing or in Action?“, paskelbta Costello ir Barry (eds.), *Equality in Diversity: The New Equality Directives* (Irish Centre for European Law, 2003).

Thürer ir Dold, „Rassismus und Rule of Law/ Erstmalige Verurteilung wegen Rassendiskriminierung durch den EGMR? Gleichzeitige Besprechung des Urteils vom 26. Februar 2004 – Nachova u. a. gegen Bulgarien“, *Europäische Grundrechte-Zeitschrift* (2005) 1-12.

Tulkens, „Droits de l'homme, droits des femmes: les requérantes devant la Cour européenne des Droits de l'Homme“, paskelbta Caflisch (et al), *Liber Amicorum Luzius Wildhaber: Human Rights, Strasbourg Views = Droits de l'homme, regards de Strasbourg* (Kehl/ Strasbūras, N.P. Engel, 2007).

5

Įrodinėjimas nediskriminavimo teisėje

5.1. Įvadas

Diskriminacija nėra vykdoma atvirai ir lengvai nustatomu būdu. Dažnai sudėtinga įrodyti tiesioginę diskriminaciją, nors iš esmės skirtingas požiūris „atvirai“ pagrįstas nukentėjusiojo savybe. Kaip minėta 2 skyriuje, skirtingo požiūrio pagrindas dažnai yra neišreiškiamas arba dirbtinai susietas su kitu veiksmu (tokia nauda siejama su į pensiją išleidžiamu asmeniu, o ji susijusi su amžiumi kaip draudžiamu diskriminacijos pagrindu). Tokiu atveju asmenys gana retai atvirai paskelbia savo pagrindą taikyti skirtingą požiūrį, kaip vieną iš draudžiamų diskriminacijos pagrindų. Šio atvejo išimtis gali būti pastebima *Feryn* byloje, kurioje Belgijos įmonės savininkas skelbimuose ir žodžiu pareiškė neįdarbinsiąs „jokių imigrantų“²⁴⁸. ETT nustatė, kad tai yra aiškus tiesioginės diskriminacijos dėl rasės arba etninės priklausomybės atvejis. Tačiau diskriminacijos vykdytojai ne visada pareiškia, kad jie su vienais elgiasi palankiau nei su kitais, taip pat nenurodo tokio elgesio priežasčių. Gali būti atsisakyta priimti moterį į darbą ir jai pasakyti, kad ji tiesiog „mažiau kvalifikuota“ nei kitas kandidatas vyras, kuriam pasiūloma darbo vieta. Tokiu atveju nukentėjusiajai gali būti sunku įrodyti, kad ji buvo tiesiogiai diskriminuojama dėl lyties.

[Kad nebūtų sunku įrodyti, jog skirtingas požiūris grindžiamas draudžiamu diskriminacijos pagrindu], Europos nediskriminavimo teisėje įtvirtinamas įrodinėjimo pareigos pasidalijimas. Todėl pareiškėjui pateikus faktus, dėl kurių galima manyti, kad jis buvo diskriminuojamas, diskriminacijos vykdytojui tenka pareiga įrodyti priešingai.

248 2008 m. liepos 10 d. ETT sprendimas *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV*, C-54/07, Rink. [2008] I-5187.

Šis įrodinėjimo pareigos pakeitimas labai naudingas ieškinių dėl netiesioginės diskriminacijos atvejais, kai būtina įrodyti, kad tam tikromis taisyklėmis arba praktika daroma neproporcinga įtaka tam tikrai žmonių grupei. Netiesioginei diskriminacijai preziumuoti pareiškėjui gali tekti remtis statistiniais duomenimis, kuriais įrodomi bendrieji skirtingo požiūrio atvejai. Kai kuriose nacionalinėse jurisdikcijose taip pat pripažįstami įrodymai, gaunami atliekant „situacijos išbandymą“.

5.2. Įrodinėjimo pareigos pasidalijimas

Paprastai ieškinį pateikiantis asmuo bylą nagrinėjančią instituciją turi įtikinti, kad diskriminacija buvo. Tačiau gali būti labai sunku įrodyti, kad skirtingas požiūris buvo pagrįstas tam tikru draudžiamu diskriminacijos pagrindu. Taip yra todėl, kad dažnai skirtingo požiūrio motyvą žino tik pats diskriminacijos vykdytojas. Todėl ieškiniai dėl diskriminacijos dažniausiai grindžiami objektyviomis, su atitinkamomis taisyklėmis arba praktika susijusiomis išvadomis. Kitaip sakant, būtina teismą įtikinti, kad vienintelis pagrįstas skirtingo požiūrio paaiškinimas yra tokia ginama nukentėjusiojo savybė, kaip lytis arba rasė. Šis principas taikomas tiek tiesioginės, tiek netiesioginės diskriminacijos atvejais.

Bendra įrodinėjimo pareiga: siekdamas įrodyti, kad galėjo būti laikomasi diskriminacinio požiūrio, pareiškėjas turi pateikti pakankamai įrodymų. Taip bus preziumuojama diskriminacija, kurią tariamas diskriminacijos vykdytojas turi paneigti.

Kadangi tariamas diskriminacijos vykdytojas turi informacijos, reikalingos ieškiniui pagrįsti, nediskriminavimo teisėje numatomas įrodinėjimo pareigos pasidalijimas su tariamu diskriminacijos vykdytoju. Įrodinėjimo pareigos pasidalijimo principas įtvirtintas ES teisėje ir EŽTK²⁴⁹.

Tai buvo paaiškinta EŽTT praktikoje – šis teismas kartu su kitais regioniniais ir visuotiniais žmogaus teisių apsaugos mechanizmais bendresniu požiūriu įtvirtino įrodinėjimo pareigos pasidalijimą ieškinių dėl žmogaus teisių pažeidimų pagrindimo atžvilgiu. EŽTT savo praktikoje vertina visus turimus įrodymus kaip visumą, neatsižvelgdamas į tai, kad dažnai būtent valstybė turi didžiąją dalį informacijos,

249 Be paminėtų bylų, žr. Rasinės lygybės direktyvą (8 straipsnis), Užimtumo lygybės direktyvą (10 straipsnis), Lyčių lygybės direktyvą (nauja redakcija) (19 straipsnis), Direktyvą, įgyvendinančią vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (9 straipsnis). Taip pat žr. Europos socialinių teisių komiteto praktiką: 2005 m. lapkričio 8 d. sprendimas *SUD Travail Affaires Sociales prieš Prancūziją* (skundas Nr. 24/2004) ir 2008 m. birželio 3 d. sprendimas *Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) prieš Bulgariją* (skundas Nr. 41/2007).

kurios reikia ieškiniui pagrįsti. Todėl jeigu pareiškėjo pateikti duomenys atrodo patikimi ir atitinkantys turimus įrodymus, EŽTT juos pripažins pagrįstais, nebent valstybei pavyksta pateikti įtikinamą alternatyvų paaiškinimą. EŽTT žodžiais tariant, faktais jis pripažįsta tuos tvirtinimus, kurie:

„grindžiami laisvu visų įrodymų įvertinimu, įskaitant tokias išvadas, kurios gali kilti iš faktų ir šalių pateikiamų duomenų <...> Įrodymai gali būti kilę iš gana tvirtų, aiškių ir suderintų išvadų arba panašių nepaneigiamų faktų prielaidų visumos. Be to, įtikinimo, kad būtų priimta tam tikra išvada, lygis ir su tuo susijęs įrodinėjimo pareigos pasiskirstymas yra savaime susiję su faktų specifika, pareiškimų pobūdžiu ir galbūt pažeista EŽTK įtvirtinta teise“²⁵⁰.

Pavyzdys. Byloje *Timishev prieš Rusiją* pareiškėjas teigė, kad dėl jo, kaip čečėno, etninės kilmės jam buvo uždrausta per kontrolės punktą pereiti į tam tikrą regioną²⁵¹. EŽTT pareiškė, kad tai turi būti patvirtinta oficialiais dokumentais, iš kurių būtų matyti, kad vykdoma tokia politika, kuria ribojamas etninių čečėnų judėjimas. Valstybės pateiktas paaiškinimas buvo pripažintas neįtikinamu dėl jos tvirtinimo, kad nukentėjusysis savo noru išvyko atgal, kai jam buvo atsisakyta suteikti pirmenybę eilėje, prieštaravimo. Todėl EŽTT pripažino, kad pareiškėjas buvo diskriminuojamas dėl etninės priklausomybės.

Pavyzdys. *Brunnhofner* byloje pareiškėja teigė, kad buvo diskriminuojama dėl lyties, nes jai buvo mokamas mažesnis darbo užmokestis nei jos kolegai vyrui, kurio darbo užmokestis buvo to paties lygio²⁵². ETT pareiškė, jog pirmiausia pareiškėja turėjo įrodyti, kad jai buvo mokamas mažesnis darbo užmokestis nei jos kolegai vyrui, ir, antra, ji turėjo įrodyti, kad ji atliko vienodos vertės darbą. To pakaktų preziumavimui, kad skirtingas požiūris gali būti paaiškintas tik jos lytimi. Tada darbdavys turėtų tai paneigti.

Svarbu atsiminti du dalykus. Pirma, nacionalinėje teisėje įtvirtinama, kokie įrodymai yra priimtini nacionaliniuose teismuose, o jos nuostatos gali būti griežtesnės nei EŽTT arba ETT taikomos taisyklės. Antra, įrodinėjimo pareigos perdavimo

250 2005 m. liepos 6 d. EŽTT sprendimo *Nachova ir kiti prieš Bulgariją* [DK] (Nr. 43577/98 ir 43579/98) 147 punktas. Tai pakartota 2005 m. gruodžio 13 d. EŽTT sprendimo *Timishev prieš Rusiją* (Nr. 55762/00 ir 55974/00) 39 punkte ir 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendimo *D. H. ir kiti prieš Čekiją* [DK] (Nr. 57325/00) 178 punkte.

251 2005 m. gruodžio 13 d. EŽTT sprendimo *Timishev prieš Rusiją* (Nr. 55762/00 ir 55974/00) 40–44 punktai.

252 2001 m. birželio 27 d. ETT sprendimo *Susanna Brunnhofer prieš Bank der österreichischen Postsparkasse AG*, C-381/99, Rink. [2001] I-4961, 51–62 punktai.

taisyklė nebus taikoma baudžiamosios teisės bylose, kai valstybė siekia patraukti baudžiamojon atsakomybėn nusikaltimo vykdytoją už nusikaltimą, padarytą dėl rasinio nusistatymo, dar žinomo kaip „neapykantos nusikaltimas“. Iš dalies taip yra todėl, kad, siekiant nustatyti baudžiamąją atsakomybę, būtinas aukštesnis įrodymų lygis, ir iš dalies todėl, kad būtų sudėtinga iš nusikaltimo vykdytojo reikalauti įrodyti, jog jis nesivadovavo rasiniu motyvu, nes tai yra visiškai subjektyvu²⁵³.

Tariamasis diskriminacijos vykdytojas gali paneigti prezumpciją dviem būdais. Jis arba gali įrodyti, kad pareiškėjo padėtis iš tikrųjų nėra panaši į jį „palyginimo objekto“ padėtį, kaip aptarta 2.2.2 skirsnyje, arba kad diferencijuotas požiūris pagrįstas ne draudžiamu diskriminacijos pagrindu, bet objektyviais skirtumais, kaip aptarta 2.6 skyriuje. Jeigu diskriminacijos vykdytojui nepavyksta paneigti prezumpcijos, jis turės apginti diferencijuotą požiūrį, parodydami, kad tai yra objektyviai pateisinama ir proporcinga priemonė.

Pavyzdys. Minėtoje *Brunnhofer* byloje ETT pateikė rekomendacijų, kaip darbdavys galėtų paneigti diskriminacijos preziumavimą. Pirma, parodydamas, kad darbuotojų moterų ir darbuotojų vyrų padėtis iš tiesų nėra panaši, nes jie atliko darbą, kuris nebuvo vienodos vertės. Taip galėtų būti, jeigu jų darbas susijęs su visiškai skirtingomis pareigomis. Antra, parodydamas, kad su lytimi nesusijusiais objektyviais veiksniais galima paaiškinti darbo užmokesčio skirtumą. Taip galėtų būti, jeigu darbuotojo vyro pajamos buvo papildomos kelionpinigiais, kadangi jis turėtų reguliariai važinėti ilgą atstumą, o darbo savaitę gyventi viešbutyje.

Pavyzdys. Minėtoje *Feryn* byloje ETT nusprendė, kad iš diskriminacijos vykdytojo skelbimų ir pareiškimų galima preziumuoti tiesioginę diskriminaciją. Tačiau ETT taip pat nurodė, kad tariamasis vykdytojas galėtų paneigti šią prezumpciją, jeigu galėtų įrodyti, kad įdarbinant asmenis su nebaltaisiais nesielgiama skirtingai, – pvz., parodydamas, kad iš tiesų ir nebaltieji įdarbinami įprastai.

253 Dėl EŽTT požiūrio į rasistinių išpuolių įrodinėjimo pareigos perdavimą žr. 2005 m. liepos 6 d. EŽTT sprendimo *Nachova ir kiti prieš Bulgariją* [DK] (Nr. 43577/98 ir 43579/98) 144–159 punktus. ES diskriminacijos teisės aktuose nereikalaujama baudžiamajoje teisėje taikyti įrodinėjimo pareigos perdavimo.

5.2.1. Veiksniai, kurių nereikia įrodyti

Tam tikros faktinės aplinkybės, dažnai nurodomos kartu su diskriminacijos pavyzdžiais, tokios kaip išankstinis nusistatymas arba ketinimas diskriminuoti, iš tikrųjų nėra svarbios nustatant, ar yra tenkinamas teisinis diskriminacijos kriterijus. Diskriminacijos atveju tiesiog turi būti įrodomas diferencijuoto požiūrio draudžiamu diskriminacijos pagrindu, kuris nėra pateisinamas, faktas. Tai reiškia, kad ieškiniui pagrįsti neturi būti nustatyti keli papildomi diskriminacijos buvimo faktai.

Pirma, nebūtina įrodyti, kad vykdytojas vadovavosi išankstiniu nusistatymu, – taigi, siekiant įrodyti diskriminacijos dėl rasės arba lyties atvejį, nebūtina įrodyti, kad vykdytojas laikosi „rasistinio“ arba „moteris diskriminuojančio“ požiūrio. Apskritai teisės normomis negalima sureguliuoti asmenų požiūrių, nes jie yra vidiniai. Jomis galima sureguliuoti tik veiksmus, kuriais gali būti parodomi tokie požiūriai.

Pavyzdys. *Feryn* byloje įmonės savininkas teigė taikęs šią taisyklę, nes jo klientai (o ne jis pats) pageidavo, kad šį darbą atliktų tik baltieji belgai. Nusprendamas dėl diskriminacijos buvimo ETT nelaikė to svarbiu faktu. Paprastai nereikia įrodyti diskriminacinio motyvo, nebent siekiama įrodyti, kad padarytas „neapykantos nusikaltimas“, nes baudžiamojoje teisėje taikomi griežtesni reikalavimai dėl įrodymų.

Antra, nebūtina įrodyti, kad tam tikra taisykle arba praktika siekiama laikytis diferencijuoto požiūrio. Kitaip sakant, net jeigu valstybės institucijos arba privatus asmuo gali remtis gerų ketinimų skatinama arba sąžininga praktika, jeigu dėl tokios praktikos tam tikra grupė atsiduria mažiau palankioje padėtyje, tai bus diskriminacija.

Pavyzdys. Jau aptartoje byloje *D. H. ir kiti prieš Čekiją* vyriausybė teigė, jog „specialiųjų“ mokyklų sistema buvo sukurta siekiant padėti lavinti romų vaikus – įveikti kalbinius sunkumus ir kompensuoti ikimokyklinio lavinimo trūkumą²⁵⁴. Tačiau EŽTT nusprendė, jog nesvarbu, kad politika buvo skirta romų vaikams. Siekiant įrodyti buvus diskriminaciją, reikėjo įrodyti, kad jiems buvo daromas neproporcingas ir neigiamas poveikis, palyginti su dauguma gyventojų, o ne kad buvo ketinama juos diskriminuoti²⁵⁵.

254 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendimo *D. H. ir kiti prieš Čekiją* [DK] (Nr. 57325/00) 79 punktas.

255 *Ibid.*, 175 ir 184 punktai.

Trečia, byloje dėl rasinės diskriminacijos ETT nustatė, jog nebuvo būtina įrodyti, kad nukentėjusysis iš tiesų atpažįstamas, matyt, tai vienodai taikoma ir kitiems diskriminacijos pagrindams panašiomis aplinkybėmis. ES teisėje gali būti nereikalaujama nustatyti nukentėjusiojo, tačiau tai netaikoma kreipiantis į EŽTT, ir toks ieškinys neatitiktų EŽTK 34 straipsnyje įtvirtintų priimtinumo kriterijų.

Pavyzdys. *Feryn* byloje nebuvo įmanoma įrodyti, kad kas nors kreipėsi dėl darbo ir nebuvo priimtas, ir nepavyko rasti nė vieno asmens, kuris sakytų, kad jis dėl pateikto skelbimo nusprendė nesikreipti dėl darbo. Kitaip sakant, nebuvo jokio „atpažįstamo“ nukentėjusiojo, o byla išskėlė Belgijos lygybės įstaiga. ETT pareiškė, kad nebūtina nustatyti, kas buvo diskriminuojamas. Iš skelbimo teksto aišku, kad „nebaltieji“ buvo atgrasomi nuo kreipimosi dėl darbo, nes jie iš anksto žinojo, kad jiems nepavyktų gauti darbo. Tuo remiantis būtų įmanoma įrodyti, kad teisės aktai arba politika buvo diskriminacinio pobūdžio, nenurodant tikrojo nukentėjusiojo.

Pavyzdys. „Situacijos išbandymo“ (aptarta toliau) atvejais asmenys dažnai mano arba tikisi, kad su jais bus palankiai elgiamasi. Jų pagrindinis tikslas – ne iš tikrųjų pasinaudoti paslauga, o surinkti įrodymų. Tai reiškia, kad šie asmenys nėra nukentėjusieji įprasta prasme. Jie suinteresuoti užtikrinti teisės normų įgyvendinimą, o ne siekia kompensacijos už patirtą žalą. Švedijoje iškeltoje byloje, kurioje teisės studentų grupė vykdė situacijos išbandymą naktiniuose klubuose ir restoranuose, Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad išbandyme dalyvavę asmenys vis tiek galėjo iškelti bylą dėl diskriminacinio požiūrio. Tačiau galėtų būti sumažinta jiems priteista žala, nes jiems nebuvo atsisakyta suteikti to, ko jie iš tikrųjų norėjo (pvz., įeiti į tam tikrą pastatą)²⁵⁶.

5.3. Statistinių ir kitų duomenų vaidmuo

Statistiniai duomenys gali atlikti svarbų vaidmenį padedant pareiškėjui preziumuoti diskriminaciją. Jie labai naudingi įrodinėjant netiesioginę diskriminaciją, nes tokiais atvejais taisyklės arba praktikos iš pirmo žvilgsnio yra neutralios. Tokiu atveju būtina orientuotis į taisyklių arba praktikos poveikį, siekiant įrodyti, kad

²⁵⁶ 2008 m. spalio 1 d. Švedijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas *Escape bars ir restoranas prieš ombudsmeną dėl etninės diskriminacijos*, byla Nr. T-2224-07. Santrauką anglų kalba galima rasti FRA informacinėje interneto svetainėje *InfoPortal*, byla Nr. 365-1, taip pat *European Anti-Discrimination Law Review*, Nr. 8 (2009 m. liepos mėn.).

tam tikrų asmenų grupių atžvilgiu jos yra neproporcingai nepalankios, palyginti su kitais panašioje padėtyje esančiais asmenimis. Statistinių duomenų pateikimui taikomas įrodinėjimo pareigos perdavimo principas: kai duomenimis įrodoma, kad, pvz., moterys arba neįgalieji yra ypač nepalankioje padėtyje, valstybė turės pateikti įtikinamą alternatyvų duomenų paaiškinimą. EŽTT tai pareiškė savo byloje *Hoogendijk prieš Nyderlandus*²⁵⁷:

„Teismas mano, kad kai pareiškėjas, remdamasis neginčijamais oficialiais statistiniais duomenimis, gali pateikti akivaizdžią nuorodą, kad tam tikra taisyklė – nors ir neutraliai suformuluota – iš tiesų daromas poveikis daug didesnei daliai moterų nei vyrų, atsakovė vyriausybė turi įrodyti, kad tai yra objektyvių, su jokia diskriminacija dėl lyties nesusijusių veiksmų rezultatas.“

Nagrinėdami statistinius įrodymus, teismai, atrodo, nėra nustatę jokio reikalavimo dėl griežtų reikalavimų, kurie turi būti įvykdyti, nustatant netiesioginės diskriminacijos atvejį. ETT pabrėžia, kad turi būti pasiektas didžiulis skaičius. Generalinio advokato P. Léger išvadoje *Nolte* byloje pateikiama ETT praktikos santrauka, kurioje dėl diskriminacijos dėl lyties jis pažymėjo:

„Kad priemonė būtų laikoma diskriminuojančia, ja turi būti daromas poveikis „daug didesniai daliai moterų nei vyrų“ [Rinner-Kühn²⁵⁸] arba „daug mažesnei daliai vyrų nei moterų“ [Nimz²⁵⁹, Kowalska²⁶⁰], arba „daug daugiau moterų nei vyrų“ [De Weerd²⁶¹].

Bylose teigiama, kad priemonės paveiktų moterų dalis turi būti labai pastebima. Rinner-Kuhn byloje Teismas nustatė diskriminacinės padėties buvimą, nes moterų dalis sudarė 89 proc. Šiuo atveju per se 60 proc. <...> tikriausiai būtų nepakankama diskriminacijai nustatyti.“²⁶²

257 2005 m. sausio 6 d. EŽTT sprendimas *Hoogendijk prieš Nyderlandus* (spr.) (Nr. 58641/00).

258 1989 m. liepos 13 d. ETT sprendimas *Rinner-Kühn prieš FWW Spezial-Gebäudereinigung*, 171/88, Rink. [1989] 2743.

259 1991 m. vasario 7 d. ETT sprendimas *Nimz prieš Freie und Hansestadt Hamburg*, C-184/89, Rink. [1991] I-297.

260 1990 m. birželio 27 d. ETT sprendimas *Kowalska prieš Freie und Hansestadt Hamburg*, C-33/89, Rink. [1990] I-2591.

261 1994 m. vasario 24 d. ETT sprendimas *De Weerd, née Roks, ir kiti prieš Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen ir kitus*, C-343/92, Rink. [1994] I-571.

262 1995 m. gegužės 31 d. generalinio advokato P. Léger nuomonės 57–58 punktai, 1995 m. gruodžio 14 d. ETT sprendimas *Nolte prieš Landesversicherungsanstalt Hannover*, C-317/93, Rink. [1995] I-4625.

Pavyzdys. *Schönheit* byloje ne visą darbo dieną dirbanti darbuotoja pareiškė buvusi diskriminuojama dėl lyties²⁶³. Skirtingas mokėtinų pensijų dydis, kuris nebuvo pagrįstas skirtingu darbo valandų skaičiumi, reiškė, kad ne visą darbo dieną dirbantiems darbuotojams iš tiesų buvo mokama mažiau nei tiems, kurie dirbo visą darbo dieną. Buvo pateikti statistiniai duomenys, kuriais įrodyta, kad 87,9 proc. ne visą darbo dieną dirbančių darbuotojų buvo moterys. Kadangi priemone, nors ir neutralia, moterims buvo daromas neproporcingas neigiamas poveikis, palyginti su vyrais, ETT pripažino, kad dėl to preziumuojama netiesioginė diskriminacija dėl lyties. Panašiai nepalanki ne visą darbo dieną dirbančių darbuotojų, kurių 87 proc. sudarė moterys, padėtis buvo pripažinta pakankamu įrodymu *Gerster* byloje²⁶⁴.

Pavyzdys. *Seymour-Smith* byla susijusi su JK teisės aktais dėl nesąžiningo atleidimo; pagal juos tiems, kurie daugiau nei dvejus metus iš eilės dirbo su konkrečiu darbdaviu, suteikiama speciali apsauga²⁶⁵. Pareiškėja teigė, kad tai yra netiesioginė diskriminacija dėl lyties, nes mažiau tikėtina, kad ne vyrai, o moterys atitiks šį kriterijų. Ši byla įdomi, nes ETT pareiškė, kad mažesnio lygio neproporcingumo pagrindu vis dar būtų galima įrodyti netiesioginę diskriminaciją, „jeigu taip atskleidžiamas ilgą laikotarpį buvęs gana pastovus skirtumas tarp moterų ir vyrų“. Tačiau dėl tam tikrų konkrečių šios bylos faktų ETT pažymėjo, kad pateiktais statistiniais duomenimis, kuriais nurodoma, kad šį kriterijų atitiko 77,4 proc. vyrų ir 68,9 proc. moterų, neįrodyta, jog šios taisyklės galėtų laikytis daug mažesnis skaičius moterų.

Pavyzdys. Byla *D. H. ir kiti prieš Čekiją* susijusi su romų pareiškėjų skundu, kad jų vaikai dėl savo etninės priklausomybės romams buvo pašalinti iš bendrojo lavinimo mokymo įstaigų sistemos ir priimti į „specialiąsias“ mokyklas, skirtas turintiesiems mokymosi sunkumų²⁶⁶. Romų vaikai paskirti į „specialiąsias“ mokyklas remiantis testu, naudojamu protiniams gebėjimams patikrinti. Nors ši praktika akivaizdžiai „neutrali“, dėl testų pobūdžio romų vaikams tapo savaimė sudėtingiau pasiekti patenkinamą rezultatą ir patekti į bendrojo lavinimo mokymo įstaigų sistemą. EŽTT pareiškė, kad tai įrodyta, remdamasis statistiniais duomenimis, iš kurių matyti, jog „specialiosiose“ mokyklose esančių romų

263 2003 m. spalio 23 d. ETT sprendimas *Hilde Schönheit prieš Stadt Frankfurt am Main* ir *Silvia Becker prieš Land Hessen*, C-4/02 ir C-5/02, Rink. [2003] I-12575.

264 1997 m. spalio 2d. ETT sprendimas *Gerster prieš Freistaat Bayern*, C-1/95, Rink. [1997] I-5253.

265 1999 m. vasario 9 d. ETT sprendimas *R prieš valstybės sekretorių užimtumo reikalams, ex parte Seymour-Smith ir Perez*, C-167/97, Rink. [1999] I-623.

266 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendimas *D. H. ir kiti prieš Čekiją* [DK] (Nr. 57325/00).

kilmės mokinių dalis labai didelė. Pareiškėjų pateikti jų konkretaus geografinio regiono duomenys rodė, kad 50–56 proc. specialiųjų mokyklų mokinių buvo romai, tačiau jie sudarė tik apie 2 proc. visų besimokančių gyventojų. Iš valstybinių šaltinių gauti duomenys rodė, kad visoje šalyje specialiąsias mokyklas lankė 80–90 proc. romų. EŽTT nusprendė, kad duomenų netikslumo buvo atskleista, kad tokių romų vaikų skaičius „neproporcingai didelis“, atsižvelgiant į tai, kokią gyventojų dalį jie sudaro²⁶⁷.

Atrodo, jog gali būti įmanoma įrodyti, kad ginamoji grupė yra neproporcingai paveikta, net jeigu nėra jokių statistinių duomenų, tačiau turimi šaltiniai yra patikimi ir papildantys šią analizę.

Pavyzdys. Byla *Opuz prieš Turkiją* susijusi su asmeniu ir šeiminio smurto istorija – asmuo keletą kartų žiauriai elgėsi su savo žmona ir jos motina ir galiausiai nužudė motiną²⁶⁸. EŽTT pareiškė, kad valstybė nesugebėjo apsaugoti pareiškėjos ir jos motinos nuo nežmoniško ir žeminančio elgesio, taip pat motinos gyvybės. Jis taip pat nurodė, kad valstybė diskriminavo pareiškėjas, nes jos nesugebėjimas suteikti tinkamą apsaugą pagrįstas tuo, kad jos buvo moterys. Prie šios išvados jis priėjo iš dalies remdamasis įrodymais, kad šeiminio smurto aukomis daugiausia tampa moterys, ir skaičiais, kuriais parodoma, kad nacionaliniai teismai gana ribotai naudojami teise duoti įsakymus, kuriais siekiama apsaugoti smurto namuose aukas. Šioje byloje įdomu tai, kad EŽTT nebuvo pateikta jokių statistinių duomenų, kuriais būtų parodoma, kad šeiminio smurto aukomis daugiausia tampa moterys, ir iš tikrųjų buvo pažymėta, jog *Amnesty International* pareiškė, kad šiuo klausimu nėra jokių patikimų duomenų. Tačiau EŽTT buvo pasirengęs pritarti *Amnesty International*, gerbiamos nacionalinės NVO, ir JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas vertinimu, kad Turkijoje smurtas prieš moteris yra didžiulė problema.

Atkreipkite dėmesį į tai, kad statistiniai duomenys ne visada gali būti reikalingi netiesioginės diskriminacijos atvejams įrodyti. Tai, ar ieškiniui įrodyti reikalinga statistika, priklauso nuo bylos faktų. Kalbant konkrečiau, gali pakakti įrodymų, susijusių su kitų asmenų, priklausančių tai pačiai saugomai kategorijai, praktika arba įsitikinimais.

²⁶⁷ *Ibid.*, 196–201 punktai.

²⁶⁸ 2009 m. birželio 9 d. EŽTT sprendimas *Opuz prieš Turkiją* (Nr. 33401/02).

Pavyzdys. Byla *Oršuš ir kiti prieš Kroatiją* susijusi su tuo, kad tam tikrose mokyklose įsteigtos klasės, kurių mokymo programa buvo silpnesnė, palyginti su normaliomis klasėmis. Pareiškta, kad šiose klasėse mokėsi neproporcingai daug moksleivių romų, todėl tai buvo netiesioginė diskriminacija dėl etninės priklausomybės. Vyriausybė tvirtino, kad šios klasės buvo sudarytos kroatų kalbos žinių pagrindu, ir moksleivis, pasiekęs pakankamą kalbos mokėjimo lygį, perkeliamas į pagrindines klases. EŽTT nusprendė, kad kitaip nei *D. H. ir kiti* byloje, vien statistinių duomenų nepakanka diskriminacijai preziumuoti. Mokykloje romai sudarė 44 proc., o 73 proc. mokėsi klasėje, kurioje mokėsi tik romai. Kitoje mokykloje romai sudarė 10 proc., o 36 proc. mokėsi klasėje, kurioje mokosi tik romai. Tai patvirtino, kad nebuvo jokios bendros politikos automatiškai perkelti romus į atskiras klases. Tačiau EŽTT pareiškė, kad buvo įmanoma nustatyti netiesioginės diskriminacijos atvejį netaikant statistinių duomenų. Šiuo atveju dėl fakto, kad priemonė – vaikų mokymas atskirose klasėse atsižvelgiant į tai, kad jų kroatų kalbos žinios nepakankamos, buvo taikoma moksleiviams romams. Todėl preziumotas diferencijuotas požiūris²⁶⁹.

Pavyzdys. Slovėnijos lygybės principo gynėjo nagrinėjama byla susijusi su darbdaviu, savo darbuotojams tiekdavusį maistą, kurį dažnai sudarydavo kiauliena arba riebalai. Musulmonas darbuotojas paprašė mėnesinės maisto išmokos, kad galėtų pats jo nusipirkti, – šią išmoką darbdavys mokėdavo tik tiems darbuotojams, kurie galėdavo įrodyti, kad dėl medicininių priežasčių jiems būtina valgyti kitokį maistą²⁷⁰. Tai buvo netiesioginės diskriminacijos atvejis, nes iš esmės neutralia praktika daromas neigiamas poveikis musulmonams, kuriems neleidžiama valgyti kiaulienos. Šioje byloje nebuvo būtina pateikti statistinių įrodymų, kad būtų įrodyta, jog taisykle daromas neigiamas poveikis musulmonams, nes, remiantis jų religine praktika, lengvai nustatoma, kad musulmonai negali valgyti kiaulienos.

Pavyzdys. JK teismuose nagrinėjama byla susijusi su darbdaviu, kuris uždraudė kartu su darbuotojo uniforma nešioti juvelyrinius dirbinius (ir religiniais tikslais)²⁷¹. Krikščionė darbuotoja pareiškė, kad tai yra diskriminacija dėl jos religijos, nes jai nebuvo leidžiama nešioti kryželį. Nagrinėdami bylą, o vėliau – apeliacinius

269 2010 m. kovo 16 d. EŽTT sprendimo *Oršuš ir kiti prieš Kroatiją* [DK] (Nr. 15766/03) 152 ir 153 punktai.

270 2008 m. rugpjūčio 28 d. Slovėnijos lygybės principo gynėjo sprendimas Nr. UEM-0921-1/2008-3. Santrauką anglų kalba galima rasti FRA informacinėje interneto svetainėje *Infoportal*, byla Nr. 364-1, taip pat *European Anti-Discrimination Law Review*, Nr. 8 (2009 m. liepos mėn.).

271 2010 m. vasario 12 d. Jungtinės Karalystės apeliacinio teismo sprendimas *Eweida prieš British Airways plc* [2010] EWCA Civ 80.

skundus, teismai buvo pasirengę pripažinti, kad tai galėtų būti netiesioginė diskriminacija religiniais pagrindais, jeigu būtų galima įrodyti, kad nešioti kryželį yra krikščioniškojo tikėjimo reikalavimas. Šiuo tikslu Užimtumo teismas siekė iš ekspertų gauti įrodymų, patvirtinančių krikščionišką praktiką, o ne statistinių įrodymų, kiek krikščionių darbe nešioja religinius simbolius.

Pagrindiniai faktai

- Mažiau palankaus požiūrio motyvas nėra svarbus; svarbus poveikis.
- Pagal ES teisę nebūtina nustatyti atpažįstamą nukentėjusįjį.
- Pirminė pareiga pateikti įrodymus priklauso pareiškėjui, kuris teigia, kad buvo diskriminuojamas.
- Diskriminacijai preziumuoti gali būti naudojami statistiniai įrodymai.
- Tada pareiga priklauso tariamam diskriminacijos vykdytojui, kuris turi pateikti įrodymus, kad mažiau palankus požiūris nebuvo grindžiamas vienu iš draudžiamų diskriminacijos pagrindų.
- Diskriminacijos prezumpcija gali būti paneigta įrodant arba kad nukentėjusiojo padėtis nėra panaši į jo „palyginimo objekto“ padėtį, arba kad skirtingas požiūris pagrįstas kokiu nors objektyviu veiksniu, nesusijusiu su draudžiamu diskriminacijos pagrindu. Jeigu diskriminacijos vykdytojui nepavyksta paneigti šios prezumpcijos, jis vis dar gali mėginti pateisinti diferencijuotą požiūrį.

Papildoma literatūra

Bragoï, „La discrimination indirecte implique le transfert de la charge de la preuve au gouvernement défendeur: CourEDH, Gde Ch., D.H. et autres c. République tchèque, 13 novembre 2007“, 8.25 *L'Europe des libertés: revue d'actualité juridique* (2008) 18–19.

ERRC/Interights/MPG, *Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: from Principles to Practice* (Nottingham, Russell Press, 2004), 4 skyrius „Strategic litigation in Practice“.

European Network of Legal Experts in the Non-Discrimination Field [Europos teisės ekspertų nediskriminavimo srityje tinklas], *Measuring Discrimination: Data*

Collection and EU Equality Law (Luxembourg, Leidinių biuras, 2007), 3 skyrius „The role of data in ensuring compliance with equal treatment law“.

Interights, *Non-Discrimination in International Law* (Londone, Interights, 2005), 4 skyrius „Procedure: making a discrimination Claim“.

Horizons Stratégiques Nr. 5 2007/3, „La discrimination saisie sur le vif: le testing“ (periodinis leidinys, kuriame, be kita ko, skelbiami straipsniai, susiję su situacijos išbandymu), galima susipažinti interneto svetainėje www.cairn.info/revue-horizons-strategiques-2007-3.htm.

Schiek, Waddington ir Bell (eds.), *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Non-Discrimination Law* (Oxford, Hart Publishing, 2007), 8.5.1.E skyrius „Situation testing“.

Bylų sąrašas

Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika

<i>Nottebohm (Lichtenšteinas prieš Gvatemalą),</i> Rink. [1955] 4, 1955 m. balandžio 6 d.....	104
--	-----

Europos Teisingumo Teismo praktika

<i>Abrahamsson ir Leif Anderson prieš Elisabet Fogelqvist, C-407/98,</i> Rink. [2000].....	39, 40, 41
<i>Allonby prieš Akringtono & Rosendeilo koledžą ir kitus, C-256/01, Rink. [2004].....</i>	24
<i>Angelidaki ir kiti prieš Organismos Nomarkhiaki Aftodiikisi Rethimnis,</i> C-378/07, Rink. [2009].....	77
<i>Barber prieš Guardian Royal Exchange Assurance Group, C-262/88,</i> Rink. [1990].....	67
<i>Bilka-Kaufhaus GmbH prieš Weber Von Hartz, 170/84, Rink. [1986].....</i>	45, 88
<i>Blaizot ir kiti prieš Université de Liège ir kitus, 24/86, Rink. [1988].....</i>	67
<i>Burton prieš British Railways Board, 19/81, Rink. [1982].....</i>	66
<i>Casagrande prieš Landeshauptstadt München, 9/74, Rink. [1974].....</i>	71
<i>Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding</i> <i>prieš Firma Feryn NV, C-54/07, Rink. [2008].....</i>	119
<i>Chacón Navas prieš Euresť Colectividades SA, C-13/05, Rink. [2006].....</i>	98

<i>Chen prieš Secretary of State for the Home Department</i> , C-200/02, Rink. [2004].....	105
<i>Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law</i> , C-303/06, Rink. [2008].....	28
<i>Cristini prieš SNCF</i> , 32/75, Rink. [1975].....	70
<i>De Weerd, née Roks, ir kiti prieš Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen ir kitus</i> , C-343/92, Rink. [1994].....	31, 94, 95, 125
<i>Defrenne prieš Sabena</i> , 43/75, Rink. [1976].....	88
<i>Dekker prieš Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (VJV-Centrum) Plus</i> , C-177/88, Rink. [1990].....	26
<i>Even baudžiamoji byla</i> , 207/78, Rink. [1979].....	70
<i>Garland prieš British Rail Engineering Limited</i> , 12/81, Rink. [1982].....	67
<i>Gerster prieš Freistaat Bayern</i> , C-1/95, Rink. [1997].....	126
<i>Gravier prieš Ville de Liège ir kitus</i> , 293/83, Rink. [1985].....	67
<i>Groener prieš Minister for Education ir the City of Dublin Vocational Educational Committee</i> , C-379/87, Rink. [1989].....	111
<i>Hilde Schönheit prieš Stadt Frankfurt am Main ir Silvia Becker prieš Land Hessen</i> , C-4/02 ir C-5/02, Rink. [2003].....	29, 126
<i>Hill ir Stapleton prieš Mokesčių inspekciją ir Finansų departamentą</i> , C-243/95, Rink. [1998].....	89
<i>Hütter prieš Technische Universität Graz</i> , C-379/87, Rink. [1989].....	53
<i>Jämställdhetsombudsmannen prieš Örebro Läns Landsting</i> , C-236/98, Rink. [2000].....	66
<i>Johnston prieš Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary</i> , 222/84, Rink. [1986].....	46
<i>K. B. prieš NHS pensijų agentūrą</i> , C-117/01, Rink. [2004].....	90
<i>Kalanke prieš Freie Hansestadt Bremen</i> , C-450/93, Rink. [1995].....	39, 40, 41, 44
<i>Kohll prieš Union des Caisses de Maladie</i> , C-158/96, Rink. [1998].....	74
<i>Komisija prieš Prancūziją</i> , 318/86, Rink. [1988].....	47
<i>Komisija prieš Prancūziją</i> , C-35/97, Rink. [1998].....	71
<i>Komisija prieš Vokietiją</i> , 248/83, Rink. [1985].....	47
<i>Kowalska prieš Freie und Hansestadt Hamburg</i> , C-33/89, Rink. [1990].....	31, 125
<i>Kreil prieš Bundesrepublik Deutschland</i> , C-285/98, Rink. [2000].....	49

<i>Lewen prieš Denda</i> , C-333/97, Rink. [1979].....	67
<i>Lommers prieš Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij</i> , C-476/99, Rink. [2002].....	66
<i>Mahlburg prieš Land Mecklenburg-Vorpommern</i> , C-207/98, Rink. [2000].....	48
<i>Marschall prieš Land Nordrhein-Westfalen</i> , C-409/95, Rink. [1997].....	39
<i>Maruko prieš Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen, C-267/06</i> , Rink. [2008].....	27
<i>Matteucci prieš Communauté française de Belgique</i> , 235/87, Rink. [1988].....	71
<i>Megner ir Scheffel prieš Innungskrankenkasse Vorderpfalz, C-444/93</i> , Rink. [1995].....	93, 94, 95
<i>Meyers prieš Adjudication Officer</i> , C-116/94, Rink. [1995].....	65, 65
<i>Müller Fauré prieš Onderlinge Waarborgmaatschappij, C-385/99</i> , Rink. [2003].....	74
<i>Mutsch baudžiamoji byla</i> , 137/84, Rink. [1985].....	71
<i>Nimz prieš Freie und Hansestadt Hamburg</i> , C-184/89, Rink. [1991].....	31, 125
<i>Nolte prieš Landesversicherungsanstalt Hannover, C-317/93</i> , Rink. [1995].....	30, 31, 94, 125
<i>P. prieš S. ir Kornvalio grafystės tarybą</i> , C-13/94, Rink. [1996].....	28, 90
<i>Palacios de la Villa prieš Cortefiel Servicios SA</i> , C-411/05, Rink. [2007].....	51, 52, 66
<i>Peerbooms prieš Stichting CZ Groep Zorgverzekeringen, C-157/99</i> , Rink. [2001].....	74
<i>R prieš valstybės sekretorių užimtumo reikalams, ex parte Seymour-Smith ir Perez</i> , C-167/97, Rink. [1999].....	126
<i>Reina prieš Landeskreditbank Baden-Württemberg</i> , 65/81, Rink. [1982].....	71
<i>Richards prieš valstybės sekretorių darbo ir pensijų reikalams, C-423/04</i> , Rink. [2006].....	24, 91
<i>Rinner-Kühn prieš FWW Spezial-Gebäudereinigung</i> , 171/88, Rink. [1989].....	31, 125
<i>Sabbatini prieš Europos Parlamentą</i> , 20/71, Rink. [1972].....	67
<i>Sahlstedt ir kiti prieš Komisiją</i> , C-362/06, Rink. [2009].....	77
<i>Schnorbus prieš Heseno žemę</i> , C-79/99, Rink. [2000].....	65, 93
<i>Sirdar prieš The Army Board ir Secretary of State for Defence, C-273/97</i> , Rink. [1999].....	49
<i>Susanna Brunnhofer prieš Bank der österreichischen Postsparkasse AG, C-381/99</i> , Rink. [2001].....	121

<i>Vassilakis ir kiti prieš Dimos Kerkyras, C-364/07, Rink. [2001]</i>	77
<i>Webb prieš EMO Cargo (UK) Ltd, C-32/93, Rink. [1994]</i>	26

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

<i>Abdulaziz, Cabaless ir Balkandali prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 9214/80, 9473/81 ir 9474/81), 1985 m. gegužės 28 d.</i>	106
<i>Alujer Fernández ir Caballero García prieš Ispaniją (spr.) (Nr. 53072/99), 2001 m. birželio 14 d.</i>	108
<i>Anakomba Yula prieš Belgiją (Nr. 45413/07), 2009 m. kovo 10 d.</i>	78, 105
<i>Andrejeva prieš Latviją [DK] (Nr. 55707/00), 2009 m. vasario 18 d.</i>	63, 72, 107
<i>Aziz prieš Kiprą (Nr. 69949/01), 2004 m. birželio 22 d.</i>	27
<i>Bączkowski ir kiti prieš Lenkiją (Nr. 1543/06), 2007 m. gegužės 3 d.</i>	35, 82
<i>Balsytė-Lideikienė prieš Lietuvą (Nr. 72596/01), 2008 m. lapkričio 4 d.</i>	83
<i>Barrow prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 42735/02), 2006 m. rugpjūčio 22 d.</i>	93
<i>Besarabijos metropolijos bažnyčia ir kiti prieš Moldaviją (Nr. 45701/99), 2001 m. gruodžio 13 d.</i>	110
<i>Bigaeva prieš Graikiją (Nr. 26713/05), 2009 m. gegužės 28 d.</i>	68
<i>Bouamar prieš Belgiją (Nr. 9106/80), 1988 m. vasario 29 d.</i>	84, 101
<i>Buckley prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 20348/92), 1996 m. rugsėjo 25 d.</i>	74
<i>Burden prieš Jungtinę Karalystę [DK] (Nr. 13378/05), 2008 m. balandžio 29 d.</i>	22, 25 44
<i>Byla „susijusi su tam tikrais teisės aktų dėl kalbų vartojimo Belgijos švietimo sistemoje aspektais“ prieš Belgiją (Nr. 1474/62 ir kt.), 1968 m. liepos 23 d.</i>	111
<i>C. prieš Belgiją (Nr. 21794/93), 1996 m. rugpjūčio 7 d.</i>	106
<i>Campbell ir Cosans prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 7511/76 ir 7743/76), 1982 m. vasario 25 d.</i>	110
<i>Carson ir kiti prieš Jungtinę Karalystę [DK] (Nr. 42184/05), 2010 m. kovo 16 d.</i>	22, 25, 62, 115
<i>Castells prieš Ispaniją (Nr. 11798/85), 1992 m. balandžio 23 d.</i>	82, 115
<i>Cha'are Shalom Ve Tsedek prieš Prancūziją [DK] (Nr. 27417/95), 2000 m. birželio 27 d.</i>	109
<i>Chahal prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 22414/93), 1996 m. lapkričio 15 d.</i>	106
<i>Chassagnou ir kiti prieš Prancūziją (Nr. 25088/94, 28331/95 ir 28443/95), 1999 m. balandžio 29 d.</i>	113

<i>Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę</i> [DK] (Nr. 28957/95), 2002 m. liepos 11 d.....	91
<i>D. G. prieš Airiją</i> (Nr. 39474/98), 2002 m. gegužės 16 d.....	84, 101
<i>D. H. ir kiti prieš Čekiją</i> [DK] (Nr. 57325/00), 2007 m. lapkričio 13 d.....	22, 30, 31, 72, 121, 123, 126
<i>Dahlab prieš Šveicariją</i> (spr.) (Nr. 42393/98), 2001 m. vasario 15 d.....	111
<i>Danilenkov ir kiti prieš Rusiją</i> (Nr. 67336/01), 2009 m. liepos 30 d.....	68, 115
<i>Demir ir Baykara prieš Turkiją</i> (Nr. 34503/97), 2008 m. lapkričio 12 d.....	68
<i>Đokić prieš Bosniją ir Hercegoviną</i> (Nr. 6518/04), 2010 m. gegužės 27 d.....	76
<i>Dudgeon prieš Jungtinę Karalystę</i> (Nr. 7525/76), 1981 m. spalio 22 d.....	96
<i>E. B. prieš Prancūziją</i> [DK] (Nr. 43546/02), 2008 m. sausio 22 d.....	62, 79, 96
<i>Engel ir kiti prieš Nyderlandus</i> (Nr. 5100/71 ir kt.), 1976 m. birželio 8 d.....	115
<i>Féret prieš Belgiją</i> (Nr. 15615/07), 2009 m. liepos 16 d.....	83
<i>Fretté prieš Prancūziją</i> (Nr. 36515/97), 2002 m. vasario 26 d.....	96
<i>Gaygusuz prieš Austriją</i> (Nr. 17371/90), 1996 m. rugsėjo 16 d.....	24, 63, 72, 107
<i>Gelbėjimo armijos Maskvos skyrius prieš Rusiją</i> (Nr. 72881/01), 2006 m. spalio 5 d.....	110
<i>Glor prieš Šveicariją</i> (Nr. 13444/04), 2009 m. balandžio 30 d.....	98
<i>Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani prieš Italiją</i> (Nr. 2) (Nr. 26740/02), 2007 m. gegužės 31 d.....	115
<i>Handyside prieš Jungtinę Karalystę</i> (Nr. 5493/72), 1976 m. gruodžio 7 d.....	114
<i>Hasan ir Chaush prieš Bulgariją</i> [DK] (Nr. 30985/96), 2000 m. spalio 26 d.....	110
<i>Hoogendijk prieš Nyderlandus</i> (spr.) (Nr. 58641/00), 2005 m. sausio 6 d.....	22, 125
<i>I. prieš Jungtinę Karalystę</i> [DK] (Nr. 25680/94), 2002 m. liepos 11 d.....	91, 115
<i>Jehovos liudytojų Gldanio religinės bendrijos nariai ir keturi kiti</i> <i>pareiškėjai prieš Gruziją</i> (Nr. 71156/01), 2007 m. gegužės 3 d.....	83
<i>K. H. ir kiti prieš Slovakiją</i> (Nr. 32881/04), 2009 m. balandžio 28 d.....	72
<i>Karner prieš Austriją</i> (Nr. 40016/98), 2003 m. liepos 24 d.....	97
<i>Köse ir kiti prieš Turkiją</i> (spr.) (Nr. 26625/02), 2006 m. sausio 24 d.....	110
<i>Koua Poirrez prieš Prancūziją</i> (Nr. 40892/98), 2003 m. rugsėjo 30 d.....	63, 72, 108

<i>L. prieš Lietuvą</i> (Nr. 27527/03), 2007 m. rugsėjo 11 d.....	91
<i>Le Pen prieš Prancūziją</i> (spr.) (Nr. 18788/09), 2010 m. balandžio 20 d.....	83
<i>Loizidou prieš Turkiją</i> [DK] (Nr. 15318/89), 1996 m. gruodžio 18 d.....	58
<i>Luczak prieš Lenkiją</i> (Nr. 77782/01), 2007 m. lapkričio 27 d.....	24
<i>Maskvos scientologijos bažnyčia prieš Rusiją</i>	
(Nr. 18147/02), 2007 m. balandžio 5 d.....	110
<i>Mazurek prieš Prancūziją</i> (Nr. 34406/97), 2000 m. vasario 1 d.....	79, 80, 113
<i>Moldovan ir kiti prieš Rumuniją</i>	
(Nr. 2) (Nr. 41138/98 ir 64320/01), 2005 m. liepos 12 d.....	76, 78
<i>Moustaquim prieš Belgiją</i> (Nr. 12313/86), 1991 m. vasario 18 d.....	23, 106
<i>Muñoz Díaz prieš Ispaniją</i> (Nr. 49151/07), 2009 m. gruodžio 8 d.....	80
<i>Nachova ir kiti prieš Bulgariją</i> [DK]	
(Nr. 43577/98 ir 43579/98), 2005 m. liepos 6 d.....	82, 83, 121, 122
<i>Opuz prieš Turkiją</i> (Nr. 33401/02), 2009 m. birželio 9 d.....	29, 84, 127
<i>Oršuš ir kiti prieš Kroatiją</i> [DK] (Nr. 15766/03), 2010 m. kovo 16 d.....	72, 128
<i>Paraskeva Todorova prieš Bulgariją</i> (Nr. 37193/07), 2010 m. kovo 25 d.....	35, 78
<i>Pearson prieš Jungtinę Karalystę</i> (Nr. 8374/03), 2006 m. rugpjūčio 22 d.....	93
<i>Petrov prieš Bulgariją</i> (Nr. 15197/02), 2008 m. gegužės 22 d.....	115
<i>Pretty prieš Jungtinę Karalystę</i> (Nr. 2346/02), 2002 m. balandžio 29 d.....	35, 99
<i>Price prieš Jungtinę Karalystę</i> (Nr. 33394/96), 2001 m. liepos 10 d.....	99
<i>Rasmussen prieš Daniją</i> (Nr. 8777/79), 1984 m. lapkričio 28 d.....	79, 81
<i>S. L. prieš Austriją</i> (Nr. 45330/99), 2003 m. sausio 9 d.....	96
<i>Sahin prieš Vokietiją</i> [DK] (Nr. 30943/96), 2003 m. liepos 8 d.....	80, 115
<i>Schwizgebel prieš Šveicariją</i> (Nr. 25762/07), 2010 m. birželio 10 d.....	100
<i>Šečić prieš Kroatiją</i> (Nr. 40116/02), 2007 m. gegužės 31 d.....	82
<i>Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną</i> [DK]	
(Nr. 27996/06 ir 34836/06), 2009 m. gruodžio 22 d.....	103, 104
<i>Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą</i>	
(Nr. 55480/00 ir 59330/00), 2004 m. liepos 27 d.....	62, 68
<i>Sławomir Musiał prieš Lenkiją</i> (Nr. 28300/06), 2009 m. sausio 20 d.....	72
<i>Smith ir Grady prieš Jungtinę Karalystę</i> (Nr. 33985/96 ir 33986/96), 1999 m. rugsėjo 27 d.....	76
<i>Socialistų partija ir kiti prieš Turkiją</i> (Nr. 21237/93), 1998 m. gegužės 25 d.....	82

<i>Sommerfeld prieš Vokietiją</i> [DK] (Nr. 31871/96), 2003 m. liepos 8 d.....	61, 79, 80, 115
<i>Stec ir kiti prieš Jungtinę Karalystę</i> [DK] (Nr. 65731/01 ir 65900/01), 2006 m. balandžio 12 d.....	54, 63, 93
<i>Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę</i> (Nr. 68416/01), 2005 m. vasario 15 d.....	115
<i>T. prieš Jungtinę Karalystę</i> [DK] (Nr. 24724/94), 1999 m. gruodžio 16 d.....	22, 25, 35, 62, 63, 93, 99, 101, 115
<i>Thlimmenos prieš Graikiją</i> [DK] (Nr. 34369/97), 2000 m. balandžio 6 d.....	35
<i>Timishev prieš Rusiją</i> (Nr. 55762/00 ir 55974/00), 2005 m. gruodžio 13 d.....	103, 104, 121, 121
<i>Turan Cakir prieš Belgiją</i> (Nr. 44256/06), 2009 m. kovo 10 d.....	82
<i>Ünal Tekeli prieš Turkiją</i> (Nr. 29865/96), 2004 m. lapkričio 16 d.....	89
<i>V. prieš Jungtinę Karalystę</i> [DK] (Nr. 24888/94), 1999 m. gruodžio 16 d.....	101
<i>Van Kück prieš Vokietiją</i> (Nr. 35968/97), 2003 m. birželio 12 d.....	92
<i>Walker prieš Jungtinę Karalystę</i> (Nr. 37212/02), 2006 m. rugpjūčio 22 d.....	93
<i>Weller prieš Vengriją</i> (Nr. 44399/05), 2009 m. kovo 31 d.....	28, 63, 115
<i>Willem prieš Prancūziją</i> (Nr. 10883/05), 2009 m. liepos 16 d.....	83
<i>Wintersberger prieš Austriją</i> (spr.) (Nr. 57448/00), 2003 m. gegužės 27 d.....	42
<i>Zarb Adami prieš Maltą</i> (Nr. 17209/02), 2006 m. birželio 20 d.....	29, 61, 89
<i>Zeibek prieš Graikiją</i> (Nr. 46368/06).....	105

Europos socialinių teisių komiteto praktika

<i>Mental Disability Advocacy Centre (MDAC)</i> <i>prieš Bulgariją</i> (skundas Nr. 41/2007), 2008 m. birželio 3 d.....	120
<i>SUD Travail Affaires Sociales prieš Prancūziją</i> (skundas Nr. 24/2004), 2005 m. lapkričio 8 d.....	120

Žmogaus teisių komiteto praktika

<i>Diergaardt ir kiti prieš Namibiją</i> (komunikatas Nr. 760/1997), 2000 m. rugsėjo 6 d.....	112
--	-----

Nacionalinių teismų praktika

Austrija - Bezirksgericht Döbling, sprendimas GZ 17 C 1597/05f-27, 2006 m. sausio 23 d.....	74
Austrija - Vienodo požiūrio komisija, III taryba.....	104
Bulgarija - Sofijos apygardos teismo, sprendimas Nr. 164 civilinėje byloje Nr. 2860/2006, 2006 m. birželio 21 d.....	34
Jungtinė Karalystė - aukštojo teismo sprendimas <i>Amicus MSF Section, R. (prašymu) prieš valstybės sekretorių prekybos ir pramonės reikalams</i> [2004] EWHC 860 (Administracinis), 2004 m. balandžio 26 d.....	51
Jungtinė Karalystė - apeliacinio teismo sprendimas <i>Londono miesto Islingtono rajono taryba prieš Ladele (trukdymas laisvei)</i> [2009] EWCA Civ. 1357, 2010 m. vasario 12 d.....	109
Jungtinė Karalystė - apeliacinio teismo sprendimas <i>Eweida prieš British Airways plc</i> [2010] EWCA Civ 80, 2010 m. vasario 12 d.....	128
Jungtinė Karalystė - apeliacinio teismo sprendimas <i>MacCulloch prieš Imperial Chemical Industries plc</i> [2008] IRLR 846, 2008 m. liepos 22 d.....	52, 53
Jungtinė Karalystė - Lordų Rūmų sprendimas <i>James prieš Istlio miesto tarybą</i> [1990] UKHL 6, 1990 m. birželio 14 d.....	26
Kipras - Lygybės įstaiga, nuor. Nr. A.K.I. 37/2008, 2008 m. spalio 8 d.....	36
Prancūzija - Nimo apeliacinio, teismo sprendimas Nr. 08/00907, <i>Lenormand prieš Balenci</i> , 2008 m. lapkričio 6 d.....	74
Prancūzija - kasacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus sprendimai Nr. M 08-88.017 ir Nr. 2074, 2009 m. balandžio 7 d.....	74
Prancūzija - Ruano administracinis teismas, sprendimas Nr. 0500526-3, <i>Boutheiller prieš Ministère de l'éducation.</i> , 2008 m. birželio 24 d.....	37
Slovėnija - lygybės principo gynėjo sprendimas Nr. UEM-0921-1/2008-3, 2008 m. rugpjūčio 28 d.....	128
Švedija - apeliacinio teismo sprendimas <i>Ombudsmenas prieš diskriminaciją dėl seksualinės orientacijos prieš A. S.</i> , byla Nr. T-3562-06, 2008 m. vasario 11 d.....	74

Švedijos - Aukščiausiojo Teismo sprendimas <i>Escape bars ir restoranas prieš ombudsmeną dėl etninės diskriminacijos</i> , byla Nr. T-2224-07, 2008 m. spalio 1 d.....	32, 74, 124
Švedijos - <i>HomO</i> sprendimas, byla Nr. 262/06, 2006 m. birželio 21 d.....	95
Suomija - Vasos administracinis teismas - 04/0253/3.....	50
Vengrija - Lygių galimybių institucijos, sprendimas byloje Nr. 72, 2008 m. balandžio mėn.....	74
Vengrija - Lygių galimybių institucija, sprendimas Nr. 654/2009, 2009 m. gruodžio 20 d.....	33

Teisinių tekstų sąrašas

Tarptautiniai aktai

Jungtinių Tautų konvencija dėl žmonių su negalia teisių (2006 m. gruodžio 13 d.)

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1990 m. rugsėjo 2 d.)

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1989 m. lapkričio 20 d.)

Jungtinių Tautų konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (1984 m. gruodžio 10 d.)

Jungtinių Tautų konvencija dėl moterų diskriminacijos panaikinimo (1979 m. gruodžio 18 d.)

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966 m. gruodžio 16 d.)

Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1966 m. gruodžio 16 d.)

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950 m. lapkričio 4 d.)

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948 m. gruodžio 10 d.)

ES aktai

Lisabonos sutartis, iš dalies keičianti Europos Sąjungos sutartį ir Europos bendrijos steigimo sutartį (2007 m. gruodžio 13 d.)

Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/54/EB dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo (nauja redakcija) 2006/54/EB (2006 m. liepos 5 d.)

Tarybos direktyva 2004/113/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004 m. gruodžio 13 d.)

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2000 m. gruodžio 7 d.)

Tarybos Direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus (2000 m. lapkričio 27 d.)

Tarybos Direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės (2000 m. birželio 29 d.)

Tarybos deklaracija dėl Komisijos rekomendacijos dėl moterų ir vyrų orumo apsaugos darbe įgyvendinimo, apimanti seksualinio priekabiavimo prevencijos kodeksą (1991 m. gruodžio 19 d.)

Komisijos rekomendacija 92/131/EEB dėl moterų ir vyrų orumo apsaugos darbe (1991 m. lapkričio 27 d.)

Tarybos direktyva 79/7/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo nuoseklaus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje (1978 m. gruodžio 19 d.)

Tarybos Direktyva dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaukštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu 76/207/EEB (1976 m. vasario 9 d.)

Papildoma kompaktiniame diske pateikiama medžiaga

- i. Tarybos direktyva 79/7/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo nuoseklaus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje (1978 m. gruodžio 19 d.) [DE – EN – FR]
- ii. Edel, *The Prohibition of Discrimination under the European Convention on Human Rights*, Human Rights Files, Nr. 22, 2010 m. [EN - FR]
- iii. Europos Komisija, *Combating Discrimination: A Training Manual*, 2006 m. [DE – EN – FR]
- iv. Equinet [Europos lygybės įstaigų tinklas], *Dynamic Interpretation: European Anti-Discrimination Law in Practice*, I tomas [EN – FR], II tomas [EN – FR], III tomas [EN – FR], IV tomas [EN]
- v. Equinet [Europos lygybės įstaigų tinklas], *Combating Discrimination in Goods and Services*, 2004 m. [EN – FR]
- vi. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (FRA), *The Impact of the Racial Equality Directive. Views of trade unions and employers in the European Union*, 2010 m. [EN]
- vii. Europos Taryba (ET), konkrečių atvejų tyrimai, susiję su Europos žmogaus teisių konvencijos 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13 ir 14 straipsniais, taip pat su EŽTK Pirmojo protokolo 1 straipsniu [DE – EN – FR]
- viii. Rinktinių Europos Žmogaus Teisių Teismo bylų santraukos vengrų kalba [HU]

Šaltiniai internete

Šaltiniai	Adresas internete ²⁷²
FRA <i>InfoPortal</i>	http://infoportal.fra.europa.eu
FRA ataskaita <i>The Impact of the Racial Equality Directive. Views of trade unions and employers in the European Union</i>	http://fra.europa.eu/fraWebsite/research/publications/publications_per_year/pub_racial_equal_directive_en.htm
Europos Tarybos teisės specialistų švietimo žmogaus teisių klausimais interneto svetainė	www.coehelp.org/
Europos Tarybos vadovai <i>Human Rights Handbooks</i>	http://www.coehelp.org/course/view.php?id=54
Grgić, Mataga, Longar ir Vilfan, <i>The Right to Property under the ECHR</i> , Human Rights Handbook, Nr. 10, 2007 m.	www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=2123
Kilkelly, <i>The Right to Respect for Private and Family Life</i> , Human Rights Handbooks, Nr. 1, 2001 m.	www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=1636

²⁷² Nuorodos buvo prieinamos 2011 m. kovo 10 d.

Šaltiniai	Adresas internete ²⁷²
Murdoch, <i>Freedom of Thought, Conscience and Religion</i> , Human Rights Handbooks, Nr. 2, 2007 m.	http://www.coehelp.org/mod/resource/view.php?inpopup=true&id=2122
ET, „Konkretaus atvejo tyrimas Nr. 15, Romų vyro areštas, kardomasis kalinimas ir netinkamas elgesys“	www.coehelp.org/course/view.php?id=18&topic=1
Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolas Nr. 12 (ETS Nr. 177), aiškinamoji ataskaita, 22 punktą	http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/177.htm
Equinet, <i>Dynamic Interpretation: European Anti-Discrimination Law in Practice</i> , I–IV tomai	www.equineteurope.org/equinetpublications.html
Equinet, <i>Combating Discrimination in Goods and Services</i>	www.equineteurope.org/68.html
Europos teisės ekspertų nediskriminavimo srityje tinklas, nauja ataskaita	www.non-discrimination.net/news
<i>Yogyakarta</i> principai dėl tarptautinių žmogaus teisių principų taikymo seksualinės orientacijos ir lyties tapatybės atžvilgiu	www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.htm
Europos Komisija, <i>Combating Discrimination: A Training Manual</i>	http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catalogId=427&langId=en&moreDocuments=yes

Pastabos dėl nuorodų

Šiame leidinyje nurodyta teismų praktika suteikia skaitytojui išsamios informacijos, kuri leis jam rasti visą atitinkamoje byloje priimtą sprendimą. Tai gali būti naudinga, kai norima labiau įsigilinti į argumentaciją ir analizę, taikytą tam tikrame teisme priimant tam tikrą sprendimą.

Sprendimus daugumoje šiame leidinyje minimų bylų priėmė ETT arba EŽTT, todėl toliau paaiškinama, kaip ieškoti šių institucijų sprendimų. Panašiai informacijos galima ieškoti ir nacionalinių teismų praktikos duomenų bazėse.

EŽTT praktiką skaitytojas ras EŽTT portale HUDOC, kuriame galima nemokamai susipažinti su EŽTT sprendimais: www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/Hudoc/Hudoc+database/. HUDOC portale yra patogi naudoti paieškos sistema, padedanti susirasti norimą bylą. Paprasčiausias būdas susirasti norimą bylą yra nurodyti pareiškimo numerį laukelyje „*Application Number*“.

ETT praktiką skaitytojas ras naudodamasis nemokama paieškos sistema CURIA: <http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=lt>. CURIA yra patogi naudoti paieškos sistema, padedanti susirasti norimą bylą. Paprasčiausias būdas susirasti norimą bylą yra nurodyti bylos numerį laukelyje „Bylos numeris“.

Šiose dviejose paieškos sistemose (ar bet kurioje kitoje paieškos sistemoje) bylų taip pat galima ieškoti pagal datą. Kad susirasti reikalingą bylą pagal sprendimo datą būtų paprasčiau, vadove nurodytos visų jame minimų bylų sprendimo priėmimo datos.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra
Europos žmogaus teisių teismas – Europos Taryba

Europos nediskriminavimo teisės vadovas

2011 – 147 p. – 14,8 x 21 cm

ISBN 978-92-871-9978-2 (Europos Taryba)

ISBN 978-92-9192-865-1 (FRA)

doi: 10.2811/98747

Daugiau informacijos apie Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūrą (FRA) yra pasiekama Internetu. Ji prieinama FRA internetiniame puslapyje (<http://fra.europa.eu>).

Daugiau informacijos apie Europos žmogaus teisių teismo bylų praktiką yra prieinama Teismo internetiniame puslapyje: echr.coe.int. HUDOC paieškos portale yra prieinami teismų sprendimai anglų ir/ arba prancūzų kalbomis, vertimai į papildomas kalbas, informaciniai pranešimai apie mėnesio teismo bylas, pranešimui spaudai ir kita informacija, susijusi su Teismo darbo praktika.

Kaip įsigyti es leidinių?

Nemokamų leidinių galite įsigyti:

- svetainėje *EU Bookshop* (<http://bookshop.europa.eu>);
- Europos Sąjungos atstovybėse arba delegacijose. Jų adresus rasite svetainėje: <http://ec.europa.eu> arba sužinosite kreipęsi faksu: +352 2929-42758.

Parduodamų leidinių galite įsigyti:

- svetainėje *EU Bookshop* (<http://bookshop.europa.eu>).

Prenumeruoti leidinius (pvz., metines *Europos Sąjungos oficialiojo leidinio* serijas, *Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos rinkinius*) galite:

- tiesiogiai iš Europos Sąjungos leidinių biuro platintojų (http://publications.europa.eu/others/agents/index_lt.htm).

Kaip įsigyti Europos Tarybos leidinių?

Europos Tarybos leidinių biuras leidžia leidinius įvairiomis, organizacijos darbą apimančių sričių, temomis, tokiomis kaip žmogaus teisės, teisė, sveikata, etika, socialiniai klausimai, aplinkosauga, švietimas, kultūra, sportas, jaunimas ir architektūros paveldas. Knygos ir elektroninės jų versijos gali būti užsakomos Internetu (<http://book.coe.int/>).

Virtuali skaitykla leidžia vartotojams konsultuotis naudojantis ištraukomis iš ką tik pasirodžiusių arba kai kurių pilnų oficialių dokumentų be jokių išlaidų.

Informacija apie, taip pat ir pilni Europos Tarybos Konvencijos tekstai yra prieinami Sutarties biuro internetinėje svetainėje: <http://conventions.coe.int/>.

Pagal Europos nediskriminavimo teisę, kurią sudaro ES nediskriminavimo direktyvos ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvų apsaugos konvencijos 14 straipsnis bei Protokolas Nr. 12, draudžiama diskriminuoti įvairiomis aplinkybėmis ir įvairiais pagrindais. Šiame vadove iš šių dviejų šaltinių kilusi Europos nediskriminavimo teisė nagrinėjama kaip viena kitą papildančios sistemos; jomis pakaitomis remiamasi – tiek, kiek jos sutampa, ir atkreipiamas dėmesys į skirtumus, jei jų yra. Atsižvelgiant į įspūdingą Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktiką nediskriminavimo srityje, atrodo naudinga prienamai pristatyti vadovą su pastoviosios atminties kompaktiniu disku (CD-ROM), skirtą ES ir Europos Tarybos valstybių narių ir ne tik jų praktikuojantiems teisininkams, kaip antai teisėjams, prokurorams ir advokatams, taip pat teisėsaugos pareigūnams.

EUROPOS SĄJUNGOS PAGRINDINIŲ TEISIŲ AGENTŪRA

Schwarzenbergplatz 11, 1040 Viena, Austrija
Tel +43 (1) 580 30-60 – Faksas +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMAS EUROPOS TARYBA

67075 Strazbūras Cedex – Prancūzija
Tel +33 (0) 3 88 41 20 18 – Faksas +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int

ISBN 978-92-871-9978-2
ISBN 978-92-9172-665-1

9 789291 928651